

Його останній уклін [41]

Цикл оповідань

Пригода в "Бузковій хижі" [42]

1. Дивовижна пригода з містером Джоном Скоттом Еклсом

Як зазначено в моїх нотатках, це сталося похмурого, вітряного дня наприкінці березня 1892 року. Коли ми сиділи за сніданком, Холмс одержав телеграму й одразу ж написав відповідь. Він не сказав нічого, але думка про цю справу його не полишала: смокчучи свою люльку, він замріяно стояв біля каміна і вряди-годи позирав на телеграму. Аж раптом обернувся до мене з лукавим блиском в очах.

— Гадаю, Ватсоне, вас можна вважати літератором, — сказав він. — Як би ви розтлумачили слово "гротескний"?

— Дивовижний, чудернацький, — озвався я.

Почувши моє пояснення, він похитав головою.

— Тут ідеться про щось більше, — сказав він, — тут якийсь прихований натяк на щось трагічне й жахливе. Якщо ви пригадаєте деякі зі своїх оповідок, якими лякаєте довірливу публіку, то зрозумієте, як часто гротеск приховує в собі злочин. Згадайте-но оту історію про "Спілку рудих". Спочатку то був чистісінький гротеск, а закінчилося все відчайдушною спробою пограбування. Або інше — отой найгротескніший випадок із п'ятьма помаранчевими зернятками, що приховував у собі змову вбивць. Тож для мене це тривожне слово.

— А хіба воно є в телеграмі? — спитав я.

Він прочитав телеграму вголос:

"Зі мною щойно сталась неймовірна і гротескна історія. Чи можу я порадитися з вами?"

Скотт Еклс,

Черинг-Крос, поштове відділення".

— Це чоловік чи жінка? — запитав я.

— Звичайно ж, чоловік. Жодна жінка не надіслала б телеграми, заплативши за відповідь. Вона прийшла б сама.

— Ви приймете його?

— Любий мій Ватсоне, адже ви знаєте, як я нудьгую відтоді, як ми запроторили за ґрати полковника Каразерса. Мій мозок, наче перегрітий мотор, виходить із ладу, коли не виконує належної роботи. Життя стало нудним, у газетах порожньо, ризик та романтика цілком зникли зі злочинного світу. А ви ще й питаєте, чи готовий я взятися за нову справу, хай навіть найбуденнішу? А ось, якщо я не помиляюсь, і наш клієнт.

Зі сходів долинули неквапливі кроки, й за хвилину до кімнати ступив високий, міцний чоловік із сивими бакенбардами. Він виглядав урочисто й поважно. Суворі риси обличчя й деяка манірність свідчили про всю історію його життя. В усьому, від гетрів до окулярів у золотій оправі, це був зразковий консерватор, парафіянин та громадянин, вірний усталеним звичаям. Але якась дивовижна подія позбавила його природженого спокою й залишила по собі помітні сліди — скуйовджене волосся, розчервонілі сердиті щоки та схвильовані, збуджені рухи. Він негайно взявся до справи.

— Зі мною сталося щось неймовірне й дуже неприємне, містере Холмсе, — почав він. — Ніколи в житті я не потрапляв у таку халепу. Це щось украй непристойне... і вкрай обурливе. Я мушу просити у вас хоч якогось пояснення! — Він важко дихав і роздратовано пихкотів.

— Прошу сідати, містере Скотте Еклсе, — заспокійливо мовив Холмс.
— По-перше, дозвольте спитати: чому ви звернулися саме до мене?

— Розумієте, сер, ця справа не з тих, що стосуються поліції. До того ж, коли ви почуєте всі подробиці, то, звичайно ж, погодитесь, що залишити все так, як є, я не міг. Приватні детективи — це люди, до яких я не маю жодної симпатії, та, почувши ваше ім'я...

— Зрозуміло. Але, по-друге, чому ви не прийшли одразу ж?

— Що ви маєте на увазі?

Холмс позирнув на годинник.

— Зараз чверть на третю, — мовив він. — Вашу телеграму надіслано о першій. Але водночас, поглянувши на ваш одяг і туалет, неважко помітити, що всі ці негаразди почалися у вас із першої ж миті вашого пробудження.

Наш клієнт пригладив своє нечесане волосся й провів рукою по неголеному підборіддю:

— Ваша правда, містере Холмсе. Я й не подумав про свій туалет. Я був уже й радий, що вибрався з того дому. А потім бігав по довідки, перш ніж прийти до вас. Я, до речі, ходив до житлових агентів, і вони сказали, що містер Ґарсія завжди платив вчасно і з "Бузковою хижею" все було гаразд...

— Стривайте, стривайте, сер, — посміхаючись, мовив Холмс. — Ви зовсім як мій друг, доктор Ватсон, що має погану звичку розповідати про свої пригоди з кінця. Зосередьте, будь ласка, свої думки і розкажіть мені до ладу: що то були за події, які погнали вас, нечесаного й неголеного, в незашнурованих черевиках і розстебнутому жилеті, шукати поради й допомоги.

Наш клієнт понуро оглянув свій не дуже пристойний туалет.

— Звичайно, це вельми прикро, містере Холмсе. Я за все своє життя ніколи не дозволив би собі такого. Але я розповім вам про цей випадок, і коли ви мене вислухаєте, то, я певен, пробачите...

Проте його розповідь було перервано з самого початку. З передпокою долинув гомін, і місіс Хадсон, відчинивши двері, провела до кімнати двох міцних, виструнчених по-військовому джентльменів, одного з яких ми чудово знали, — то був інспектор Ґрегсон із Скотленд-Ярду, бадьорий, хоробрий і досить тямущий службовець. Він потис нам руки й відрекомендував свого товариша як інспектора Бейнса з Суррейської поліційної управи.

— Ми полюємо разом, містере Холмсе, і слід привів нас сюди, — він поглянув своїми бульдожачими очима на нашого відвідувача. — То це ви містер Джон Скотт Еклс із Попем-Хавса в Лі?

— Так, я.

— Ми сьогодні стежимо за вами з самого ранку.

— Вас вивела на слід телеграма? — мовив Холмс.

— Саме так, містере Холмсе. Ми почали з поштового відділення в Черинґ-Кросі й добралися сюди.

— Але навіщо ви розшукуєте мене? Чого ви хочете?

— Нам треба почути від вас, містере Скотте Еклсе, все про події, що останньої ночі призвели до смерті містера Алойзіуса Ґарсії з садиби "Бузкова хижа" біля Ешера.

Наш клієнт сидів із застиглими очима, з його приголомшеного обличчя миттю зник рум'янець.

— Смерть? Ви хочете сказати, що він помер?

— Так, сер, він помер.

— Але як? Нещасний випадок?

— Убивство. Справжнісіньке вбивство.

— Боже милый! Це жахливо. Ви гадаєте... ви гадаєте, що в цьому винен я?

— В кишені небіжчика знайдено ваш лист, із якого ми й дізналися про те, що ви мали намір провести цю ніч у нього вдома.

— Я так і зробив.

— Авжеж? Ви так і зробили?

З'явився бланк офіційного протоколу.

— Зачекайте, Ґрегсоне, — мовив Шерлок Холмс. — Усе, що вам треба, — це свідчення, чи не так?

— Але я мушу попередити містера Скотта Еклса, що всі його слова можуть бути використані проти нього.

— Містер Еклс саме й збирався розповісти нам про цю сумну подію, коли ви увійшли до кімнати... Гадаю, Ватсоне, брендї з содовою йому не зашкодить. А тепер, сер, раджу вам не звертати уваги на те, що слухачів побільшало, і вести свою розповідь саме так, як вели б її, якби нас не перервали.

Наш відвідувач ковтнув брендї, і на його обличчі знову спалахнув рум'янець. Недовірливо позирнувши в бік поліційного протоколу, він одразу ж розпочав своє незвичайне свідчення.

— Я нежонатий, — мовив він, — але вдачу маю компанійську, і в мене багато друзів. Серед них і родина колишнього броваря Мелвіла, що мешкає в садибі "Мармуровий палац" у Кенсингтоні. За обідом у них я кілька тижнів тому познайомився з молодим чоловіком на ім'я Ґарсія. Як я зрозумів, він був іспанець і мав якісь зв'язки з посольством. Він чудово розмовляв по-англійському, відзначався бездоганними манерами й був, напевно, найгарнішим чоловіком з усіх моїх знайомих.

Між нами — цим молодиком та мною — якимось одразу зав'язалася дружба. Він, здавалося, з самого початку перейнявся до мене повагою і наступного ж дня після нашої зустрічі відвідав мене в Лі. Відвідав раз, потім ще раз — і врешті скінчилося тим, що він запросив мене погостювати кілька днів у його садибі "Бузкова хижа" між Ешером та Оксшотом. Учора ввечері, виконуючи свою обіцянку, я поїхав до Ешера.

Він розповідав мені про свою садибу, перш ніж я прибув туди. Він жив з відданим слугою, своїм співвітчизником, добрим помічником в усьому. Цей чолов'яга розмовляв по-англійському й відав усім господарством. І ще, казав він, у нього є чудовий кухар-мулат, якого він підібрав під час своїх мандрівок; цей кухар може приготувати якнайкращий обід. Пам'ятаю, як він зауважив, що таку дивовижну садибу важко знайти в

самому серці Суррею, і я з тим погодився, хоч вона виявилась набагато дивовижнішою, ніж я гадав.

Я прибув туди — це десь за дві милі на південь від Ешера. Будинок, зовні досить незвичайний, стояв віддалік від дороги: до нього вела звивиста алея, оточена високим вічнозеленим чагарником. То була старезна будівля, вкрай занедбана. Коли мої речі вивантажили на порослу травною доріжку перед вицвілими, заляпаними дощем дверима, мене взяв сумнів, чи мудро я вчинив, приїхавши в гості до людини, яку так мало ще знаю. Однак господар сам відчинив двері й люб'язно мене привітав. Тоді мене доручили лакеєві — похмурому смаглявому типові, що підхопив мою валізу й провів мене до спальні. Увесь будинок виглядав якось понуро. Обідали ми наодинці, й хоча господар без упину намагався розважити мене, думки його, здавалося, блукали десь далеко, і говорив він так бурхливо й недоладно, що я ледве його розумів. Він безперервно тарабанив пальцями по столу, кусав нігті й виявляв усілякі інші ознаки нервового збудження. Обід був ані добре зварений, ані добре поданий, а присутність мовчазного лакея нітрохи цьому не зараджувала. Можу вас запевнити, що мені того вечора не раз хотілося вигадати якийсь поважний привід, щоб повернутися до себе в Лі.

Мені, щоправда, пригадується одна річ, яка, можливо, стосується тієї справи, що її ви розслідуєте, джентльмени. Тоді я не звернув на неї уваги. Десь наприкінці обіду слуга приніс лист. Я помітив, що господар, прочитавши його, став ще неуважнішим і дивакуватішим, ніж був перед тим. Він припинив розмову навіть для годиться, лише сидів, занурений у свої думки, й кутив увесь час цигарки, однак про зміст того листа не сказав нічого. Об одинадцятій я радо пішов спати. Трохи згодом Ґарсія зазирнув до мене — в моїй кімнаті було вже темно — й спитав, чи я йому не дзвонив. Я відповів, що ні. Він попросив вибачення за те, що потурбував так пізно, й додав, що вже близько першої години ночі. Після того я одразу заснув і міцно спав цілу ніч.

Тепер я переходжу до найдивовижнішого в своїй розповіді. Коли я прокинувся, надворі давно вже розвиднілось. Я поглянув на годинник —

було близько дев'ятої. Я настійливо просив розбудити мене о восьмій і був просто вражений такою недбалістю. Я підхопивсь і подзвонив до слуги — він не з'явився. Подзвонив ще раз — так само ніхто не озвався. Тоді мені спало на думку, що дзвоник зіпсований. Я похапцем одягнувся і роздратовано побіг униз, щоб попросити літепла. Уявіть собі моє здивування, коли там я теж нікого не побачив. Я побіг до передпокою, подзвонив — ніякої відповіді. Тоді я став бігати по кімнатах — усюди було порожньо. Мій господар увечері показав мені свою спальню, і я постукав туди. Ніхто не озвався. Я натиснув на клямку і увійшов. Кімната була порожня, в ліжку так ніхто, здається, й не спав. Ґарсія зник разом з усіма! Іноземець-господар, іноземець-лакей, іноземець-кухар — усі зникли протягом ночі. Так закінчився мій візит до "Бузкової хижі".

Шерлок Холмс потирав руки й тихо сміявся, подумки додаючи цей химерний випадок до свого зібрання дивовижних пригод.

— З вами сталося, як я зрозумів, щось абсолютно незвичайне, — зауважив він. — Дозвольте запитати, сер, що ви вчинили далі?

— Я був розлючений. Спершу мені здалося, що я став жертвою безглузлого жарту. Я спакував свої речі, грюкнув за собою дверима й подався до Ешера. Там я завітав до братів Аллен — головних земельних агентів у селі — й дізнався, що віллу було орендовано через їхню фірму. Навряд чи така витівка, гадав я, була потрібна для того, щоб насміятися з мене, отже, насправді вона мала на меті щось інше, — можливо, ухилитись від сплати оренди. Адже тепер кінець березня, наближається термін квартальної сплати. Проте ця моя думка не справдилась. Агент подякував мені за обачність, але сказав, що оренду було сплачено наперед. Тоді я повернувся до Лондона й пішов до іспанського посольства. Там про Ґарсію ніхто не знав. Відвідавши Мелвіла, в домі якого мене познайомили з Ґарсією, я переконався, що той знає про нього ще менше, ніж я сам. Нарешті, діставши вашу відповідь на свою телеграму, я звернувся до вас, бо чув, що ви — та людина, яка може дати пораду на будь-який випадок, хоч і найважчий. Але тепер, містере інспекторе, з того, що ви повідомили, коли увійшли до цієї кімнати, я

зрозумів, що ця історія має продовження і що сталася якась трагедія. Можу запевнити вас, що кожне моє слово — чиста правда і я більше нічого не знаю про долю цієї людини, крім того, що розповів вам. Я бажаю тільки одного — допомогти законіві, чим тільки зможу.

— Я певен у цьому, містере Скотте Еклсе, цілком певен, — мовив інспектор Ґрегсон якнайлагіднішим голосом. — Можу відзначити, що вся ваша розповідь цілковито відповідає фактам, які ми встановили. Наприклад, щодо того листа, який надійшов під час обіду. Ви часом не помітили, що з ним сталося?

— Так. Ґарсія згорнув його й кинув у вогонь.

— Що ви про це скажете, містере Бейнсе?

Сільський детектив був міцний, гладкий, рум'яний чоловік; його обличчя здавалося б зовсім простим, якби не надзвичайно яскраві очі, що ховалися в глибокій западині між бровами й щоками. Він з усмішкою видобув з кишені скручений вицвілий папірець.

— Камінні ґратці стоять там на підставці, й він промахнувся. Я дістав папір з-під тієї підставки. Він навіть не обгорів.

Холмс поблажливо всміхнувся:

— Ви мусили якомога старанніше обшукати весь будинок, щоб знайти цей єдиний уцілілий папірець.

— Я так і зробив, містере Холмсе. Це моє правило. Прочитати його, містере Ґрегсоне?

Лондонець кивнув.

— Написано на звичайному жовтавому папері без водяних знаків. Четвертка аркуша, відрізана короткими ножицями — двома надрізами. Лист було складено втричі й запечатано пурпуровим сургучем, який накапали поспіхом і притисли якимось овальним предметом. Адресовано містерові Гарсії, "Бузкова хижа". В листі мовиться:

"Наші власні кольори — зелений і білий. Зелений — відчинено, білий — зачинено. Головні сходи, перший коридор, сьомі двері праворуч, зелене сукно. Хай Бог боронить вас. Д."

Почерк жіночий, писано гострим пером, але адресу виводили або іншим пером, або іншою рукою. Тут почерк, як бачите, жирніший і чіткіший.

— Вельми цікавий лист, — зауважив Холмс, оглянувши папірець. — Мушу похвалити вас, містере Бейнсе, за таку увагу до деталей. Додам лише кілька незначних зауважень. Овальний предмет — це, безперечно, запонка: що іще може мати таку форму? Ножиці були криві, для нігтів. Хоч які короткі ці два надрізи, ви можете виразно побачити однаковий легенький вигин на кожному з них.

Сільський детектив усміхнувся.

— Я гадав, що видобув з цього папірця все, що міг, але тепер бачу, що там зосталось іще дещо, — мовив він. — Правду кажучи, я нічого не можу зрозуміти з цього листа, хіба те, що там затівалася якась змова і до справи, як завжди, причетна жінка.

Поки тривала ця розмова, містер Скотт Еклс крутився в своєму кріслі.

— Я радий, що ви знайшли цей папірець, адже він підтверджує мою розповідь, — сказав він. — Але дозвольте нагадати вам, що я й досі нічого не почув ані про те, що сталося з містером Гарсією, ані про те, куди поділася вся челядь.

— Щодо Гарсії, — мовив Ґреґсон, — то тут відповідь проста. Його знайшли мертвим цього ранку на Оксшотському вигоні, за милю від дому. Йому розвалили голову, — били, мабуть, лантухом з піском або чимось подібним, що не ранить, а скоріше розчавлює тіло. Місце там глухе, за чверть милі навколо немає жодного будинку. Він упав одразу після першого удару, завданого, очевидно, ззаду, але потім небіжчика довго товкли вже мертвого. Напад було скоєно в страшній люті. Ніяких слідів, ніякого ключа до розшуку злочинців.

— Його пограбовано?

— Ні, жодної ознаки пограбування.

— Дуже сумно. Сумно й жахливо, — плаксиво промовив Скотт Еклс. — Та яке це горе для мене! До чого тут я, коли мій господар вийшов уночі погуляти й спіткав свій кінець? Але мене чомусь втягли в цю історію!

— Все дуже просто, сер, — відповів інспектор Бейнс. — Єдиним документом, який знайшли в кишені небіжчика, був ваш лист, де йшлося про те, що ви маєте намір приїхати до нього й заночувати — якраз у ніч його смерті. З конверта ми довідались ім'я та адресу померлого. Було вже по дев'ятій, коли ми прибули до його будинку, однак не знайшли там ані вас, ані когось іншого. Я послав до містера Ґреґсона телеграму з проханням розшукати вас у Лондоні, поки я оглядатиму "Бузкову хижу". Далі поїхав до міста, зустрів містера Ґреґсона — і ось ми тут.

— Гадаю, — мовив, підводячись, Ґреґсон, — що нам слід оформити цю справу офіційно. Ви повинні піти разом з нами до поліції, містере Скотте Еклсе, й ми запишемо ваші свідчення.

— Звичайно, піду! Але я не відмовляюсь і від ваших послуг, містере Холмсе. Не обмежуйте себе ані у витратах, ані в праці, аби лише докопатися до істини.

Мій друг обернувся до сільського інспектора:

— Сподіваюсь, містере Бейнсе, ви нічого не матимете проти нашого з вами співробітництва?

— Вважатиму за честь, сер.

— Досі ви діяли швидко і розумно в усьому. Дозвольте спитати, чи є якісь відомості про те, коли той чоловік зустрів свою смерть?

— Близько першої години він мав уже бути мертвим. О першій саме пішов дощ, а смерть настала, безперечно, ще до того.

— Але ж це неможливо, містере Бейнсе! — вигукнув наш клієнт. — Голос його не сплутаєш ні з чиїм! Ладен заприсягтися, що о першій годині він розмовляв зі мною в моїй спальні!

— Цікава річ, проте не така вже й неможлива, — мовив, усміхнувшись, Холмс.

— Ви знайшли ключ? — спитав Ґреґсон.

— Ця справа не дуже заплутана, хоч і має кілька нових прикметних рис. Треба зібрати ще деякі відомості, перш ніж я дозволю собі висловити про неї остаточну думку. До речі, містере Бейнсе, чи не знайшли ви, оглядаючи будинок, ще якихось цікавих речей, окрім цього папірця?

Детектив подивився на мого друга якимись дивними очима.

— Так, — сказав він, — там були дві чи три вельми цікаві речі. Може, коли я впораюся зі справами в поліції, ви поїдете зі мною туди й скажете, що ви про це думаєте?

— Я до ваших послуг, — відповів Шерлок Холмс і подзвонив. — Місіс Хадсон, проведіть джентльменів і пошліть хлопця з цією телеграмою на пошту. Маєте п'ять шилінгів на відповідь.

Коли наші відвідувачі пішли, ми деякий час сиділи мовчки. Холмс жадібно кутив, звівши брови над своїми проникливими очима й виставивши голову вперед у звичайному напруженні думки.

— Отже, Ватсоне, — спитав він, несподівано обернувшись до мене, — що ви про все це скажете?

— Про цю витівку зі Скоттом Еклсом не скажу нічого.

— А про злочин?

— Ну, якщо всі, хто мешкав разом з господарем, зникли, то я міг би сказати, що вони якимось чином причетні до вбивства і втекли від правосуддя.

— Так, цілком можливо. Але якщо на це пристати, надто дивним видаватиметься те, що двоє змовників-служників вчинили напад на господаря саме тоді, коли в нього був гість. Вони могли б спокійно покінчити з ним будь-якої іншої ночі.

— То чому ж вони втекли?

— Отож. Чому вони втекли? Це суттєвий факт. Інший суттєвий факт — дивовижна пригода з нашим клієнтом Скоттом Еклсом. Невже, любий мій Ватсоне, це поза межами людської винахідливості — пояснити зв'язок між цими двома суттєвими фактами? Якщо до них пощастить додати ще й отой таємничий лист із химерними фразами, тоді все це можна прийняти як тимчасове припущення. Коли ж свіжі факти, додані до вже відомих нам, усі вкладуться в цю схему, то наше припущення може поступово перетворитися на розгадку.

— І яке ж наше припущення?

Холмс поринув глибше в крісло й напівзаплющив очі.

— Ви мусите погодитися, любий мій Ватсоне, що ніякого жарту тут немає. Тут затіяно серйозну справу, як з'ясувалося згодом, і те, що Скотта Еклса було запрошено до "Бузкової хижі", якнайтісніше пов'язано з нею.

— Але який тут може бути зв'язок?

— Ходімо крок за кроком. Одразу помітно, що в цій дивній і несподіваній дружбі між молодим іспанцем та Скоттом Еклсом є щось неприродне. Іспанець робить хід першим — їде до Еклса в гості, аж у протилежний кінець Лондона, притому наступного ж дня після першої їхньої зустрічі, й тримається його доти, доки той сам не приїздить до нього в Ешер. Чого він хотів від Еклса? Що Еклс міг дати йому? Я не бачу в цій людині нічого привабливого. Розуму він теж невеликого — нічого спільного з витонченою, жвавою латинською вдачею іспанця. Чому ж Гарсія обирає з-поміж усіх інших людей саме його як особу, що найкраще підходить до його задуму? Чи має Еклс хоч якусь прикметну рису? Можна сказати, що так. Він — справжнісінький взірець британської доброчесності: саме така людина як свідок має викликати довіру в будь-якого іншого британця. Адже ви самі бачили, що жоден з наших інспекторів не висловив ані найменшого сумніву щодо його свідчень.

— Що ж він мав посвідчити?

— Щодо того, як це склалося, — нічого. А за будь-яких інших обставин — усе. Я гадаю, що було так.

— Звичайно, він міг би підтвердити алібі.

— Авжеж, любий Ватсоне, він міг би підтвердити алібі. Припустімо, що вся челядь у "Бузковій хижі" пов'язана якоюсь змовою. Замах — який завгодно — мав бути здійснений, скажімо, до першої години ночі. Цілком можливо, що годинники було підкручено, і коли Скотт Еклс збирався спати, була раніша пора, ніж він вважав. В усякому разі незаперечним є те, що коли Ґарсія навмисне зайшов до нього й сказав, що вже перша година, то насправді було близько дванадцятої. Якби Ґарсія з успіхом скінчив свою справу, хай хоч яка вона була, й повернувся до першої години, то мав би, безперечно, переконливу відповідь на всяке звинувачення — Скотт Еклс, як англієць бездоганної репутації, ладен був би присягтися на будь-якому суді, що обвинувачений увесь цей час перебував удома. Це дало б надію навіть у якнайгіршому випадку.

— Так, так, зрозуміло. А щодо втечі всіх інших?

— Я ще не зібрав усі факти, але гадаю, що навряд чи тут виникнуть якісь труднощі. Все ж таки було б помилкою щось припускати, перш ніж отримаєш усі відомості. Непомітно для самого себе починаєш підлаштовувати їх під свої висновки.

— А лист?

— Про що в ньому йшлося? "Наші власні кольори, зелений і білий". Щось начебто про перегони. "Зелений — відчинено, білий — зачинено". Це, безперечно, сигнал. "Головні сходи, перший коридор, сьомі двері праворуч, зелене сукно". Це — призначення місця зустрічі. Можливо, за всім цим криються ревності. В усякому разі, задум був небезпечний, інакше вона не додала б: "Хай Бог боронить вас". Підпис "Д." може навести на слід.

— Той чоловік, Ґарсія, був іспанець. "Д.", мабуть, означає "Долорес" — поширене в Іспанії жіноче ім'я.

— Добре, Ватсоне. Дуже добре, однак майже неймовірно. Іспанка писала б до іспанця по-іспанському. Цей лист могла написати тільки англійка. Тож нам залишається озброїтися терпінням і дочекатися, поки наш кмітливий інспектор прийде по нас. А тим часом подякуймо нашій щасливій долі, що на кілька годин врятувала нас від нестерпного тягара нудьги.

Перш ніж наш суррейський інспектор повернувся, надійшла відповідь на Холмсову телеграму. Холмс прочитав її й хотів уже сховати до свого записника, але, напевно, помітив, як насторожилось моє обличчя. Усміхаючись, він перекинув телеграму мені.

— Ми обертаємось у найвищих світських колах, — зауважив він.

Телеграма містила перелік імен та адрес:

"Лорд Гарінгбі — "Міжгір'я". Сер Джордж Фоліот — "Оксшотські вежі". Містер Гайнс Гайнс, мировий суддя — "Парді-Плейс". Містер Джеймс Бейкер Вільямс — "Старий Фортонський палац". Містер Гендерсон — "Високий шпиль". Превелебний Джошуа Стоун — "Нижній Волслінг".

— Цим і обмежується весь обшир наших дій, — мовив Холмс. — Немає сумніву, що й Бейнс, із своїм методичним розумом, обрав такий самий спосіб.

— Я не все тут розумію...

— Любий друже, ми вже дійшли висновку, що в листі, який Ґарсія одержав під час обіду, йшлося про якусь зустріч. Далі, якщо таке тлумачення правдиве, для того, щоб потрапити на місце цієї зустрічі, треба зійти нагору головними сходами й знайти сьомі двері праворуч у першому коридорі; отже, зрозуміло, що цей будинок — досить великий. Так само зрозуміло, що стоїть він не далі, ніж за милю чи дві од Оксшота, бо Ґарсія вирушив туди пішки й сподівався, як я гадаю, повернутися до

"Бузкової хижі", поки ще не минув час його алібі, тобто до першої години ночі. Розміркувавши, що великих садиб в околицях Оксшота не так уже й багато, я обрав найпростіший спосіб і замовив їхній перелік в агентстві, згаданому Скоттом Еклсом. Ось вони всі, в цій телеграмі, і другий кінець нашої заплутаної нитки має пролягти десь поміж ними.

Було вже близько шостої години, коли ми в товаристві інспектора Бейнса дісталися Ешера — чудового села в Сурреї.

Ми з Холмсом прихопили з собою все, що треба для ночівлі, і найняли затишне помешкання в заїзді "Бугай". Нарешті разом з нашим детективом ми вирушили до "Бузкової хижі". Березневий вечір був холодний і темний; дощульний вітер і дрібний дощ шмагали нам в обличчя, й від того ще похмурішим здавалося пустище, через яке пролягла наша дорога, й ще сумнішою — мета, до якої вона вела нас.

2. Тигр із Сан-Педро

Пройшовши зо дві милі цією холодною, сумною місщиною, ми опинилися біля великих дерев'яних воріт, від яких вела вглиб похмура каштанова алея. Звивиста затінена дорога підвела нас до низького тьмяного будинку, що чорнів як смола просто олив'яно-сірого неба. У вікні ліворуч від дверей ледве мерехтів вогник.

— Тут чергує констебль, — пояснив Бейнс. — Постукаю у вікно.

Він швидко перетнув травник і стиха постукав пальцем у шибку. Крізь запітніле скло я побачив людину, що підхопилася з крісла біля каміна, й почув з кімнати крик. Через півхвилини двері відчинив блідий полісмен; він важко дихав, свічка хиталася в його тремтячій руці.

— Що сталося, Волтерсе? — різко спитав Бейнс.

Чоловік витер хустинкою чоло й полегшено зітхнув.

— Як добре, сер, що ви прийшли! Вечір такий довгий, а нерви мої вже не ті, що були колись.

— Нерви, Волтерсе? Я й не думав, що у вас є нерви.

— Еге ж, сер, адже будинок порожній, безлюдний, а тут іще й ота дивина на кухні. А коли ви постукали у вікно, то я й подумав, що це знову він...

— Хто — він?

— Чорт, сер, не інакше. Стояв отут під вікном.

— Хто й коли стояв під вікном?

— Години зо дві тому. Тільки-но звечоріло. Я сидів собі в кріслі й читав. Не знаю вже, чого мені закортіло глянути у вікно, але крізь нижню шибку я побачив пику, що витріщилась на мене! Боже, що то була за пика, сер! Мабуть, ночами тепер мені ввижатиметься.

— Ну-ну, Волтерсе! Хіба ж личить так говорити констеблеві?

— Знаю, сер, знаю... Але це просто приголомшило мене, сер! Нащо це приховувати від вас? Та пика не була ні чорна, сер, ні біла, ні будь-якого іншого відомого мені кольору, а якась глиняста, як-от глину змішати з молоком. І широченна нівроку, вдвічі ширша за ваше обличчя. А дивилася як — очиська здоровенні, вибалушені, зуби білі, вишкірені, мов у голодної звірюки! Ото й кажу вам, сер, що я й пальцем не міг поворухнути, ані рота розкрити, поки те страховисько не кинулось геть. Я побіг за ним через кущі, але, дякувати Богові, там уже нікого не було.

— Якби я не знав, що ви добрий констебль, Волтерсе, я б вам за таке вліпив догану. Хай там сам чорт буде — хіба личить полісмену дякувати

Богові за те, що того чорта не вдалося спіймати? Сподіваюся, що не все це примарилось вам через ваші нерви?

— Це, врешті, досить легко перевірити, — мовив Холмс, засвітивши кишеньковий ліхтарик. — Так, — доповів він, швидко оглядаючи моріжок, — черевики, здається, дванадцятого розміру. Якщо й зріст у нього такий самий, то це мав бути справжній велетень.

— Куди ж він подівся?

— Напевно, продерся через кущі й вибіг на дорогу.

— Добре, — похмуро й замислено мовив інспектор, — хто б то не був і чого б він не хотів, він утік, а в нас важливіші справи. Зараз, містере Холмсе, я з вашого дозволу покажу вам будинок.

У спальнях і вітальнях навіть найпильніший обшук не виявив нічого. Напевно, пожильці не привезли з собою ніяких речей, бо майже все, аж до найменших дрібниць, було позичене у власника будинку. Знайшлося багато одягу з мітками "Маркс і компанія, Аппер-Голборн". Телеграфний запит туди вже було надіслано, але виявилось, що Маркс теж нічого не знає про свого клієнта, хіба те, що він добре платить. Серед власного майна господаря була всяка всячина: люльки, кілька книжок — дві з них іспанською мовою, старовинний револьвер і гітара.

— Нічого цікавого, — сказав Бейнс, прокрадаючись зі свічкою з кімнати до кімнати. — А тепер, містере Холмсе, пропоную вашій увазі кухню.

Це була темна, з високою стелею кімната в задній частині будинку, з сінником у кутку, що слугував, напевно, постіллю кухареві. Стіл було захащено недоїдками й брудними тарілками, — мабуть, залишками вчорашнього обіду.

— Погляньте-но сюди, — мовив Бейнс. — Що це таке, по-вашому?

Він підніс свічку до якоїсь чудернацької речі, яка стояла біля стінки кухонної шафи. Ця річ була така зморщена, скручена й вицвіла, що було важко сказати відразу, що це таке. Помітно було лише те, що вона чорна, блискуча й нагадує маленького чоловічка. Спочатку мені здалося, що це мумія немовляти-негра, а потім — що це скорчена стара мавпа. Дві низки білих черепашок оперізували її посередині.

— Цікаво, дуже цікаво, справді! — мовив Холмс, розглядаючи цю дивину. — Щось іще?

Бейнс мовчки підвів нас до раковини й посвітив. Там було розкидано шматки тулуба, ніг та крил якогось великого білого птаха, по-дикунськи розтерзаного й обскубаного. Холмс показав на відірвану голову з гребінцем.

— Білий півень, — сказав він. — Цікаво! Справді дивовижна історія.

Але найжахливішу річ містер Бейнс приберіг наостанок. З-під раковини він витяг цинкове відро, повне крові. Тоді взяв зі столу й показав нам велику таріль зі шматочками обгорілих кісток.

— Тут убивали й палили. Це все ми повигрибали з вогню. Вранці тут був лікар. Казав, що кістки — не людські.

Холмс усміхався, потираючи руки:

— Мушу привітати вас, інспекторе: вам дістався цікавий і повчальний випадок. Гадаю, що не ображу вас, коли скажу, що ваші здібності здаються мені вищими за ваші можливості.

Маленькі очиці інспектора Бейнса засяяли від задоволення:

— Ваша правда, містере Холмсе. Ми гниємо в цій провінції. Такий випадок — рідкісне щастя для мене, і я сподіваюся, що не втрачу його. То що ви думаєте про ці кістки?

— Схожі на ягнячі або козячі.

— А про білого півня?

— Щось химерне, містере Бейнсе, вельми химерне. Можу навіть сказати — унікальне.

— Так, сер, тут мешкали, напевно, досить-таки дивовижні люди з не менш дивовижними звичками. Один з них загинув. Може, це слуги підстерегли та вбили його? Якщо це вони, то ми впіймаємо їх, — нині ведеться нагляд за всіма портами. Та моя думка інша. Так, сер, цілковито інша.

— Ви вже маєте свою теорію?

— Так, і сам перевірю її, містере Холмсе. Тут ідеться про мою честь. Ваше ім'я вже відоме всім, а я своє тільки-но починаю утверджувати. Я був би радий сказати потім, що розгадав цю загадку без вашої допомоги.

Холмс доброзичливо усміхнувся.

— Гаразд, гаразд, інспекторе, — мовив він, — ідіть собі своєю дорогою, а я піду своєю. Мої факти завжди будуть до ваших послуг, якщо вам це потрібно. Що ж, гадаю, я побачив у цьому будинку все, що хотів, і решту свого часу можу віддати кориснішим справам десь в іншому місці. Успіхів вам і на все добре!

За багатьма тонкими ознаками, яких ніхто, крім мене, й не помітив би, я побачив, що Холмс натрапив на гарячий слід. Спокійний, як завжди, для випадкового глядача, своїми просвітленими очима і жвавими рухами

він виявляв якусь ледве стримувану пристрасть, напруженість, яка переконувала в тому, що гра почалася. Він, за звичкою, нічого не казав мені, а я, за своєю, нічого й не питав. Мені вистачало й того, що я просто беру участь у цій грі й чим можу допомагаю йому, не перериваючи плину його думок зайвими питаннями. В належний час він сам мав звернутися з цим до мене.

Отже, я чекав, але, на моє розчарування, чекав даремно. День минав за днем, а мій друг так і не просунувся вперед. Якось уранці він поїхав до міста, і з випадкового натяку я зрозумів, що він відвідав Британський музей. Якщо не брати до уваги цієї поїздки, він провів усі ці дні у тривалих самотніх прогулянках або за розмовами з сільськими кумасями, з якими заприятелював останнім часом.

— Гадаю, Ватсоне, тиждень на селі пішов би вам на користь, — зауважив якось він. — Яка радість побачити перші зелені пагони на живоплоті й сережки на ліщині! З лопатою, бляшаною коробкою та довідником з ботаніки тут можна чудово й не без користі відпочити. — Він і сам мандрував околицями з усім цим знаряддям, але врожай рослин, з яким він щодня повертався, був небагатий.

Під час цих наших мандрівок ми зустрічали інспектора Бейнса. Його округле, рум'яне обличчя широко всміхалося, а маленькі очиці поблискували, коли він вітався з моїм другом. Інспектор мало розповідав про свої справи, але навіть із цього нам було зрозуміло, що він цілком задоволений тим, як вони у нього йдуть. Все ж таки мушу зізнатися, що був неабияк здивований, коли днів через п'ять після злочину розгорнув ранкову газету й побачив величезні заголовки:

ОКСШОТСЬКУ ТАЄМНИЦЮ РОЗКРИТО!

АРЕШТ ПІДОЗРЮВАНОГО ВБИВЦІ

Холмс аж підскочив у своєму кріслі, наче вжалений, коли я прочитав ці заголовки.

— Отакої! — вигукнув він. — То виходить, що Бейнс упіймав його?!

— Виходить, що так, — мовив я, читаючи наступне повідомлення:

"Велике хвилювання в Ешері та його околицях викликала вчорашня звістка про арешт у зв'язку з оксшотською трагедією. Нагадаємо, що труп містера Ґарсії з садиби "Бузкова хижа" було знайдено на Оксшотському пустищі зі слідами насильницької смерті; тієї самої ночі його лакей та кухар утекли, що наводило на думку про їхню участь у злочині. Існує ймовірне, хоч і не доведене припущення, що небіжчик зберігав у домі цінні речі, викрадення яких і стало мотивом злочину. Інспектор Бейнс, якому було доручено вести цю справу, доклав усіх зусиль, щоб виявити місце, де переховуються втікачі, й небезпідставно вважав, що вони не могли виїхати кудись далеко, а відсиджуються в заздалегідь підготовленій криївці. Але з самого початку безперечним видавалося те, що втікачів усе ж таки розшукають, оскільки кухар, за свідченнями двох чи трьох рознощиків, які випадково бачили його у вікно, має надзвичайно прикметну зовнішність — це потворний велетень-мулат із глинястим обличчям негроїдного типу. Цього чоловіка бачили вже після скоєння злочину: констебль Волтерс помітив його й спробував наздогнати, коли той увечері того самого дня мав нахабство знову навідатись до "Бузкової хижі". Зміркувавши, що такі відвідини мали якусь певну мету й, цілком імовірно, можуть повторитися, інспектор Бейнс залишив будинок порожнім, але розставив у кущах засідку. Мулат потрапив до цієї пастки, і його схопили вчора вночі після боротьби, в якій цей дикун жорстоко куснув констебля Давнінга. Після допиту в мирового судді затриманого буде передано поліції, й нам залишається сподіватись на швидке розкриття цієї таємниці".

— Нам треба негайно побачити Бейнса! — вигукнув Холмс, беручи капелюх. — Можливо, ми ще застанемо його, поки він не пішов з дому.

Ми хутко пробігли сільською вулицею й побачили інспектора, як і сподівалися, коли він саме виходив з дому.

— Бачили, містере Холмсе? — спитав він, подавши нам газету.

— Так, Бейнсе, бачив. Не ображайтесь на мене, будь ласка, але я хотів би по-дружньому застерегти вас.

— Застерегти, містере Холмсе?

— Я й сам уважно вивчав цю справу, і не певен, що ви простуєте належним шляхом. Мені не хочеться, щоб ви зайшли надто далеко, перш ніж переконаєтесь у тому самі.

— Ви вельми люб'язні, містере Холмсе.

— Слово честі, задля вашого ж добра.

Мені здалося, ніби містер Бейнс підморгнув своїм маленьким очком:

— Ми домовились іти кожен своїм шляхом, сер. Так я й чиню.

— От і гаразд, — мовив Холмс, — тільки не нарікайте на мене потім.

— Чого б це, сер? Адже я бачу, що ви бажаєте мені добра. Але кожен з нас має свій шлях, містере Холмсе. Ви йдете своїм, а я, можливо, своїм.

— То не будемо більше про це говорити.

— Я завжди радий поділитися з вами свіжою новиною. Той чолов'яга — справжнісінький дикун, дужий, як ломовик, і лютий, як чорт. Трохи пальця Давнінґові не відкусив, поки ми впоралися з ним. По-англійському ледве слово може сказати, мугикає щось — і більше нічого.

— То у вас, виходить, є докази, що саме він убив свого хазяїна?

— Я цього не сказав, містере Холмсе. Не сказав. Кожен з нас іде своїм шляхом. Ви прямуєте вашим, я — своїм. Хіба не так ми домовилися?

Коли ми разом пішли від інспектора, Холмс знизав плечима.

— Ніяк не зрозумію цього чоловіка. Сам собі торує шлях до безодні. Що ж, спробуймо, як він каже, простувати своїм шляхом і погляньмо, що з того вийде. Але все-таки в цьому інспекторі Бейнсі є щось, чого я не можу збагнути...

— Сідайте-но в крісло, Ватсоне, — мовив Шерлок Холмс, коли ми повернулися до нашого помешкання в "Бугаї". — Я хочу, щоб ви краще усвідомили наше становище, бо сьогодні ввечері, можливо, знадобиться ваша допомога. Дозвольте, я розповім вам, як розвивалася ця справа, як я зміг простежити її перебіг. У найголовніших рисах вона видається дуже простою, але водночас виникають несподівані труднощі з арештом винних. Тут є ще прогалини, які нам належить заповнити.

Повернімося до листа, якого передали Ґарсії того вечора, коли він загинув. Бейнсову думку про те, що тут винні слуги Ґарсії, ми можемо відкинути. Адже він сам намагався заманити до себе Скотта Еклса, і робилося це лише задля алібі. Отже, то був задум самого Ґарсії — і задум, напевно, злочинний, призначений саме на ту ніч, коли його спіткала смерть. Я кажу "злочинний", бо тільки людина, що замислює злочин, так піклується про своє алібі. Хто ж тоді найімовірніше позбавив його життя? Звичайно, та особа, проти якої цей злочинний задум було спрямовано. Як бачите, ми досі стоїмо на міцному ґрунті.

Тепер ми з'ясували причину того, чому челядь Ґарсії так швидко зникла. Всі вони були змовниками в тому заплутаному злочині. Якби він стався ще до того, як Ґарсія повернувся, то будь-яка підозра відпала б завдяки свідченням англійця, і все минулося б безкарно. Але замах був

небезпечний, і якби Гарсія не повернувся в призначений час, це означало б, що він сам загинув. Через те вони домовилися, що в такому разі двоє його підлеглих мають сховатись у якомусь заздалегідь облаштованому місці, щоб надалі повторити цей замах. Усі факти дістають цілковите пояснення, хіба не так?

Увесь заплутаний клубок миттю розплутався перед моїми очима. Я дивувався, як і завжди, чому не помітив цього раніше.

— Але навіщо ж тоді один зі слуг повернувся?

— Уявімо собі, що під час втечі він забув прихопити з собою якусь річ — таку дорогу для нього, що без неї він ніяк не міг обходитись. Як іще можна пояснити його повернення?

— Гаразд, і що ж далі?

— Далі — лист, який Гарсія одержав під час обіду. Він вказує на іншого змовника. Але де ж цей інший кінець нитки? Я вже вам пояснював, що шукати його треба в якомусь великому будинку, а таких будинків тут небагато. Перші свої дні в селі я присвятив мандрівкам і завдяки своїм ботанічним дослідям встиг ознайомитись з усіма великими садибами та родинними історіями їхніх мешканців. Одна й тільки одна садиба привернула мою увагу. Це старовинний замок доби Якова Першого — "Високий шпиль", що стоїть за милю від того кінця Окшота і менш ніж за півмилі від місця трагедії. Всі інші садиби належать буденним, поважним особам, що живуть без усякої романтики. А містер Гендерсон з "Високого шпиля" в усіх розповідях виступав химерною людиною, з якою можуть траплятись не менш химерні речі. Через те я й зосередив свою увагу на ньому та його челяді.

Дивні це люди, Ватсоне, і найдивовижніший серед них — він сам. Мені пощастило зустрітись з ним під досить поважним приводом, але, здається, я побачив у його чорних, глибоко запалих, неспокійних очах те,

що він чудово розумів справжню мету мого візиту. Це п'ятдесятирічний чоловік, міцний, жвавий, зі сталевим волоссям, густими й кошлатими чорними бровами, оленячою ходою і королівською поставою, жорстокий, владний, — душа з розпеченого заліза під пергаментним обличчям. Він або іноземець, або довго жив у тропіках, бо весь жовтий, висхлий і тонкий, мов нагай. А його друг і секретар містер Лукас, — поза всяким сумнівом, іноземець, шоколадно-смаглявий, підступний, улесливий, наче кіт, із отруйною люб'язністю в голосі. Отже, Ватсоне, ви бачите, що перед нами з'явилися вже дві компанії іноземців: одна — в "Бузковій хижі", друга — у "Високому шпилі", і наші проміжки починають заповнюватись.

Ці двоє, давні й вірні друзі, складають кістяк цього дому; але є там іще одна особа, можливо, ще цікавіша для нас. Гендерсон має двох дітей — дочок одинадцяти й тринадцяти років. Їхня гувернантка міс Бернет — англійка років сорока. Ще там є один відданий лакей. Ця невеличка компанія живе, мов єдина родина: іноді вони подорожують разом, а Гендерсон — відомий мандрівник, увесь час у дорозі. Лише кілька тижнів тому він повернувся до "Високого шпиля" після року мандрів. Можу також додати, що він надзвичайно багатий і легко задовольняє будь-яку свою забаганку. В домі його повно всіляких ключників, лакеїв, покоївок та інших звичних для великої сільської садиби в Англії слуг — ненажер та лініюхів.

Про все це я довідався частково з сільських пліток, частково зі своїх власних спостережень. Немає кращого знаряддя для цієї мети, ніж звільнені слуги з їхніми кривдами. Мені пощастило відшукати одного такого. Я кажу "пощастило", але я не зустрів би його, якби не шукав зумисне. Як зауважив Бейнс, у кожного з нас свої шляхи... На моєму шляху трапився мені Джон Ворнер, колишній садівник із "Високого шпиля", вигнаний через хвилину примху його владного хазяїна. Зі свого боку він має друзів серед слуг, що живуть у домі, всі до одного тремтять перед своїм хазяїном і ненавидять його. Так я знайшов ключ від таємниць тієї садиби.

Дивні це люди, Ватсоне! Не скажу, що я вже зрозумів там усе, але люди, в усякому разі, дуже дивні. Будинок має два крила, і слуги мешкають в одному з них, а родина хазяїна — в іншому. Між ними немає жодної спільної ланки, крім Гендерсоного лакея, який прислуговує родині за столом. Усе подається до якихось дверей, що з'єднують обидва крила. Гувернантка з дітьми майже не виходить нікуди, окрім садка. Гендерсон ніколи не залишає будинок сам — темношкірий секретар усюди ходить за ним, як тінь. Між слугами побутують балачки, що їхній господар страшенно чогось боїться. "Душу чортові продав за великі гроші, — каже Ворнер, — от і боїться, щоб кредитор по своє не завітав". Ніхто й гадки не має, звідки вони взялись і хто вони такі. Обидва надзвичайно жорстокі. Двічі Гендерсон відшмагав служника нагаєм, і лише тугий гаманець визволив його з-під суду.

Тепер, Ватсоне, обміркуймо наше становище, додавши до всього ці нові факти. Цілковито можна прийняти те, що лист надіслав хтось із мешканців цього химерного будинку й запросив Гарсію вчинити якийсь замах, задуманий раніше. Хто написав лист? Хтось із мешканців цієї фортеці, й до того ж — жінка. Хто ж це тоді, як не міс Бернет — гувернантка? Всі наші міркування наводять на думку про неї. В усякому разі, можна зробити таке припущення й подивитися, до чого воно приведе. Додам лише, що вік та вдача міс Бернет свідчать, що моя попередня думка про любовний зміст нашої пригоди, безперечно, хибна.

Якщо лист написала вона, то ця жінка — друг і спільник Гарсії. Як вона мала поводитися, почувши про його смерть? Якщо він знайшов свій кінець, коли сам чинив беззаконну справу, то вона мала держати язика на припоні. Але в серці своєму, звичайно ж, затаїла б злобу й ненависть до тих, хто його вбив, і стала б допомагати помститись за нього, чим лише могла. То, може, нам слід було б побачитися з нею й заручитися її допомогою? Така була моя перша думка. Аж тут переді мною постав один лиховісний факт. Після тієї ночі, коли було скоєно вбивство, міс Бернет не бачило жодне людське око. Саме того вечора вона зникла. Чи жива вона? Чи її спіткала смерть тієї самої ночі, разом із другом, якого

вона кликала? Чи, може, її тримають під замком? Ось запитання, на яке нам слід знайти відповідь.

Ви повинні оцінити всі труднощі нашого становища, Ватсоне. Ми не маємо нічого, на що могли б міцно опертися. Вся наша схема виглядатиме вкрай химерно, якщо ми з'явимося з нею в суді. Те, що жінка зникла, не важитиме нічого, бо в цьому незвичайному будинку будь-хто може зникнути на кілька тижнів. Проте саме відтоді на її життя, здається мені, чатує небезпека. Все, що я можу, — це спостерігати за будинком і залишити свого агента, Ворнера, на варті біля воріт. Але ж ми не можемо полишити всю цю справу, як вона є. Якщо закон тут безсилий, доведеться ризикувати нам самим.

— Що ви пропонуєте?

— Я знаю, де її кімната. Туди можна потрапити з даху флігеля. Моя порада така: сьогодні ввечері вирушимо туди й погляньмо, чи не пощастить нам проникнути в самісіньке серце нашої таємниці.

Мушу визнати, що виглядала така порада не дуже переконливо. Старий будинок, просякнутий духом убивства, його дивні й лиховісні мешканці, таємнича небезпека, що чекає на кожного, до того ж те, що нас самих можуть запідозрити як злочинців, — усе це охолоджувало мій запал. Проте у виважених Холмсових міркуваннях було щось таке, що не дозволяло ухилитись від задуманої ним справи. Адже зрозуміло, що саме так і тільки так можна знайти розгадку таємниці. Я стиснув Холмсову руку — жереб було кинуте.

Але нашому розшуку не судилося скінчитись такою пригодою. Було вже близько п'ятої години по обіді й березневий вечір уже кинув на землю свої тіні, коли до нашої кімнати вбіг схвильований селянин:

— Вони втекли, містере Холмсе. Виїхали останнім потягом. Леді пощастило вирватись, я привіз її сюди в кебі.

— Чудово, Ворнере! — скочивши на ноги, вигукнув Холмс. — Ватсоне, наші прогалини швидко заповнюються.

У кебі була жінка, майже непритомна від нервового струсу. На її виснаженому обличчі з горбкуватим носом відбилися сліди якогось недавнього горя. Її голова безсило схилилась на груди, але, коли вона підвела її й немічно поглянула на нас, я побачив сірі очі з темними зіницями. Її було приспано опієм.

— Я чатував біля воріт, як ви й наказали мені, містере Холмсе, — мовив наш помічник, звільнений садівник. — Тільки-но карета виїхала, я посунув за нею до станції. Леді поводитися, наче сновиди, але тільки-но її почали садовити до потяга — опам'яталася й хотіла вирватись. Та вони взялися силоміць затягати її до вагона. Вона знову стала пручатись. Тоді я підхопив її, посадив у кеб — і ось ми тут. Їй-бо, ніколи не забуду його обличчя у вагонному віконці! Недовго б мені жити на цім світі, якби була його воля, цього жовтопикого, чорноокого, вишкіреного чортяки!

Ми перенесли жінку нагору, поклали на канапу, і дві чашки міцної кави швидко перемогли отруту й повернули її до тями. Холмс викликав Бейнса і швидко пояснив, у чому річ.

— Ви надали саме ті свідчення, яких мені бракувало, сер, — із запалом мовив інспектор, потискуючи моєму другові руку. — Адже я від самого початку прямував спільним з вами шляхом.

— Як! То ви підозрювали Гендерсона?

— Авжеж, коли ви, містере Холмсе, переховувались у кущах біля "Високого шпиля", я сидів там у садку на дереві й дивився на вас згори. Ішлося лише про те, хто першим роздобуде докази.

— То навіщо ж ви заарештували мулата?

Бейнс усміхнувся.

— Я був певен, що Гендерсон, як він себе зве, зрозуміє, що його підозрюють, отже, буде насторожі й не поворухнеться доти, доки небезпека не обмине його. Тож я й заарештував іншу людину — хай собі гадає, що він нас не цікавить. Я знав, що він, напевно, спробує втекти й надасть нам змогу підібратись до міс Бернет.

Холмс поклав свою руку на плече інспекторові.

— Ви далеко підете в своєму фаху. У вас є чуття та інтуїція, — мовив він.

Бейнсове обличчя спалахнуло від задоволення:

— Зі мною був агент у цивільному, що чергував на станції цілий тиждень. Куди б хто з "Високого шпиля" не поїхав, він мав це простежити. Але коли міс Бернет пощастило вирватись, він розгубився. На щастя, ваш помічник підхопив її і все скінчилося добре. Зрозуміло, що без її свідчень ми не можемо заарештувати їх, тож чим швидше ми її допитаємо, тим буде краще.

— За хвилину вона прийде до тями, — мовив Холмс, поглянувши на гувернантку. — Але скажіть мені, Бейнсе, хто такий цей Гендерсон?

— Гендерсон, — відповів інспектор, — це дон Мурільйо, прозваний колись Тигром із Сан-Педро[43].

Тигр із Сан-Педро! Вся історія цієї людини блискавкою промайнула в моїй пам'яті. Він мав славу найбезчеснішого, найкровожерливішого тирана з усіх, хто коли-небудь правив країною, що претендувала на звання освіченої держави. Сильний, сміливий, енергійний, він примушував заляканий люд коритися його мерзотним звичкам цілих десять чи дванадцять років. Ім'я його навіювало жах на всю Центральну Америку.

Врешті проти нього здійнялося загальне повстання. Але він був такий же хитрий, як і жорстокий, і після першої ж чутки про майбутнє заворушення таємно вивіз свої скарби на пароплаві, яким керували віддані йому люди. Палац, до якого наступного дня увірвалися повстанці, виявився порожнім. Диктатор, двоє його дітей, секретар і їхнє майно — все зникло. З тієї хвилини він щез невідомо куди, й лише чутки про те, що він переховується десь під чужим ім'ям, вряди-годи спливали в європейських газетах.

— Так, сер, це дон Мурільйо, Тигр із Сан-Педро, — мовив Бейнс. — Загляньте в довідник і ви побачите, що кольори прапора Сан-Педро — зелений і білий, ті самі, що в листі, містере Холмсе. Він звав себе Гендерсоном, але я простежив його шлях через Париж, Рим, Мадрид — аж до Барселони, де його пароплав пристав вісімдесят шостого року. Увесь цей час за ним стежили месники, але знайти його їм пощастило тільки тепер.

— Вони розшукали його рік тому, — сказала міс Бернет, що вже сиділа й напружено стежила за розмовою. — Один замах на його життя вже був, але його неначе злий дух береже. От і зараз — шляхетний лицар Ґарсія загинув, а це чудовисько лишилося живим і здоровим. Але прийде хтось інший, а за ним — іще й іще, доки правосуддя відбудеться. Це свята правда, як і те, що завтра зійде сонце. — Вона стисла в кулаки свої тонкі руки, і її зморене обличчя зблідло від ненависті.

— Але як вас втягли в цю справу, міс Бернет? — спитав Холмс. — Як поважна англійська леді може пристати до змови вбивць?

— Я пристала до змови, бо іншого шляху до здійснення правосуддя не було. Що англійському законові до кривавих рік, пролитих кілька років тому в Сан-Педро, чи до цілого корабля скарбів, награвованих цим тираном? Для вас це все одно, що злочин, скоєний на чужій планеті. Але ми знаємо все. Знаємо правду ціною горя й страждань. Для нас немає диявола в пеклі, страшнішого за Хуана Мурільйо, й не буде спокою в нашому житті, доки його жертви благають нас про помсту.

— Немає жодного сумніву, — мовив Холмс, — що він саме такий, як ви кажете; я чув про його жорстокість. Але як він скривдив вас?

— Я розповім вам усе. Цей негідник узяв собі за звичку знищувати під тим чи іншим приводом кожного, хто міг би з часом стати для нього небезпечним суперником. Мій чоловік Віктор Дурандо, — так, моє справжнє прізвище сеньйора Дурандо, — був послом Сан-Педро в Лондоні. Там ми зустрілися й повінчалися. Шляхетнішої за нього людини не було в цілому світі. На моє лихо, Мурільйо, почувши про чесноти мого чоловіка, під першим-ліпшим приводом відкликав його додому й засудив до розстрілу. Передчуваючи свою долю, чоловік відмовився взяти мене з собою. Майно його було конфісковано, і я залишилася в злиднях і з розбитим серцем.

Нарешті тирана все-таки було повалено. Він утік саме так, як ви щойно розповіли. Але багато тих людей, чиє життя він понівечив, чиї рідні та друзі прийняли тортури й смерть із його рук, не могли полишити все так, як є. Вони об'єдналися в спілку, яка не розпадеться доти, доки не буде доведено справу до кінця. Тільки-но ми впізнали в цьому Гендерсоні скинутого тирана, як мені доручили проникнути до його дому й повідомляти інших про його переїзди. Мені поталанило це зробити, найнявшись до його родини гувернанткою. Він і не знав, що жінка, яка сидить віч-на-віч з ним під час обіду, — та самісінька, чоловіка якої він без усякої провини, через годину після його повернення додому, послав на той світ. Я всміхалася йому, чесно вчила його дітей і чекала на свій час. Один замах уже відбувся в Парижі й не вдався. Ми гарячково роз'їжджали Європою туди-сюди, щоб сховатися від гонитви, і врешті повернулися до цього будинку, який він найняв ще під час першої подорожі до Англії.

Однак тут на нього так само чекали месники. Знаючи про те, що він повернеться сюди, Гарсія, який був сином одного з найвищих урядовців Сан-Педро, чатував на нього разом із двома товаришами — ті мали невисокі звання, проте всі троє горіли спільним бажанням помститися. Серед білого дня він не міг би вчинити нічого, бо Мурільйо був насторожі

й ніколи не виходив з дому без свого посіпаки Лукаса, або Лопеса, як він звався за часів своєї колишньої величі. Ночами, однак, він спав сам, і месник міг би підкрастися до нього. Заздалегідь призначеного вечора я мала надіслати своєму другові лист із останніми настановами, бо Мурільйо з обережності щоразу міняв спальні. Я мала простежити, чи відчинено двері, й подати сигнал — зелене чи біле світло у вікні, — про те, що все гаразд, або про те, що з замахом слід зачекати.

Але все сталося не так, як треба. Мене чомусь запідозрив Лопес, секретар. Він підкрався ззаду й накинувся на мене, тільки-но я закінчила писати лист, а потім вони з господарем зтягли мене до моєї кімнати і влаштували суд наді мною, як над викритою зрадницею. Були б закололи мене ножами, якби знали, як їм приховати це вбивство. Нарешті після довгої суперечки дійшли згоди, що вбити мене — занадто небезпечно, але вирішили назавжди покінчити з Ґарсією. Вони заткнули мені рота, і Мурільйо викручував мені руку, поки я не дала їм його адреси. Я краще дала б собі відірвати руку, якби знала, що загрожує Ґарсії. Лопес написав адресу на моєму листі, запечатав його своєю запонкою і відіслав зі слугою Хосе. Як вони вбили його, я не знаю, — ясно лише, що вчинив це Мурільйо, бо Лопес залишився стерегти мене. Гадаю, що він сховався в кущах, через які пролягає стежка, і вдарив Ґарсію, коли той ішов повз нього. Спершу вони хотіли впустити Ґарсію до будинку й там убити, як спійманого на місці грабіжника, але потім передумали: адже коли вони заплутаються в цій справі й постануть перед допитом, то їхні справжні імена одразу розкриються, а далі й чекай нових замахів. А зі смертю Ґарсії гонитва може припинитися й зовсім, бо така розправа відверне інших месників від їхнього задуму...

Тепер вони могли б заспокоїтись — коли б не те, що я вже знала про їхній злочин. Немає сумніву, що моє життя тоді висіло на волосинці. Мене зачинили в кімнаті, залякували найлютішими погрозами, жорстоко мучили, щоб зламати мій дух, — погляньте на цю рану на плечі, на синці на обох руках, — а коли я спробувала закричати у вікно, мені заткнули рота. П'ять днів тривало моє ув'язнення; харчів мені давали обмаль, аби тільки душа не покинула тіла. Сьогодні вранці, щоправда, мені принесли

добрий сніданок, але щойно я поїла, як одразу запідозрила, що туди щось підсипали. Крізь дрімоту я відчувала, що мене чи то вели, чи то волочили до карети, а потім так само — до потяга. Лише в ту мить, коли потяг мав уже рушити, я раптом зрозуміла, що моя воля — в моїх власних руках. Я вистрибнула з вагона — мене спробували затягти назад, і якби не та добра душа, що допомогла мені й посадила в кеб, я ніколи не втекла б від них. Але тепер, дякувати Богові, їм уже не дістати мене.

Всі ми уважно слухали цю дивовижну розповідь. Першим, хто порушив мовчанку, був Холмс.

— Наші труднощі не скінчилися, — зауважив він, хитнувши головою.
— Робота поліції завершилась, починається робота суддів.

— Саме так, — мовив я. — Досвідчений адвокат зуміє подати це як вимушений захист. Хай за ними буде сотня злочинів, але судитимуть їх за цей один.

— Та що ви, — жваво відгукнувся Бейнс, — я кращої думки про наші закони. Вимушений захист — то одне, а умисний напад на людину з метою вбивства — цілком інше, хоч би яку небезпеку вона собою являла. Ні-ні, ми ні в чому не будемо винні, якщо побачимо мешканців "Високого шпиля" на найближчій сесії суду в Гілدفорді.

* * *

Історія, проте, свідчить, що перш ніж Тигр із Сан-Педро дістав по заслугі, минуло ще трохи часу. Підступний і хитрий, він разом зі своїм товаришем збив погоню зі сліду, зайшовши до якогось будинку з багатьма помешканнями на Едмонтон-стрит і вибігши через чорний хід на площу Керзон. Відтоді в Англії їх ніхто не бачив. А через півроку в Мадриді, в готелі "Ескуріал", у власному помешканні було знайдено вбитими якогось маркіза Монтальву та сеньйора Руллі, його секретаря. Злочин приписали нігілістам, але розшукати вбивць так і не вдалося. На

Бейкер-стрит нас відвідав інспектор Бейнс з описом прикмет убитих — смаглявого обличчя секретаря, глибоких чорних очей та кошлатих брів його хазяїна. Ми не мали жодного сумніву, що правосуддя, хоч і запізніле, нарешті відбулося.

— Заплутана справа, любий мій Ватсоне, — мовив Холмс, докурюючи свою вечірню люльку. — Навряд чи ви зможете подати її в тому стислому викладі, який вам так до душі. Ця справа обіймає дві частини світу, охоплює дві спілки таємничих осіб, і до того ж заплутується ще й завдяки нашому шановному приятелеві Скоттові Еклсу. Адже пригода, яка сталася з ним, засвідчує, що небіжчик Гарсія мав надзвичайно винахідливий розум і чудове почуття самозбереження. Ми з нашим помічником-інспектором поклались на свої можливості, але заплутались у їхніх нетрях. Однак найголовніше те, що ми вибралися з нетрів вузькою й звивистою стежкою. Чи є тут щось іще, незрозуміле для вас?

— Навіщо ж повертався кухар-мулат?

— Гадаю, через оту дивовижну річ, яка залишилася на кухні. Чоловік цей — справжнісінький дикун із глухих нетрів Сан-Педро, й то був його фетиш. Коли вони з товаришем сховалися в заздалегідь облаштованій криївці, — там, безперечно, вже сидів хтось із їхніх спільників, — товариш умовив його залишити таку прикметну річ на місці. Але мулатове серце не могло розлучитися з нею, тож наступного дня він повернувся, поглянув у вікно — й побачив там полісмена Волтерса. Він чекав ще три дні, і врешті його віра — чи забобонність — змусила зробити ще одну спробу. Інспектор Бейнс, хоч і вдавав, що його нітрохи не обходить ця пригода, завбачливо поставив пастку, до якої наш дикун і потрапив. Щось іще, Ватсоне?

— Роздертий птах, відро з кров'ю, обсмалені кістки — всі таємниці тієї відьомської кухні!

Холмс усміхнувся, розкриваючи свій записник:

— Я просидів цілий ранок у Британському музеї, студіюючи книжки з цього та інших питань. Ось уривок із праці Еккермана "Шаманство та вірування негрів":

"Правдивий язичник ніколи не розпочне якоїсь важливої справи, не принісши жертви, щоб змилостивити своїх нечистих богів. В особливих випадках ці обряди набувають вигляду людського жертвоприношення, супроводжуваного людожерством. Найчастіше приносять у жертву білого півня, якого роздирають на шматки, або чорного козла, якому перерізають горлянку й спалюють тіло".

Отже, як бачите, наш друг-дикун — по-справжньому правовірний у своїх обрядах. Ось вам гротеск, Ватсоне, — додав Холмс, нишком ховаючи свій записник, — але, як я вже мав нагоду зауважити, від гротескного до моторошного — лише один крок.

Червоне коло [44]

— Місіс Воррен, я не бачу тут жодних серйозних підстав для тривоги й не розумію, нащо мені, людині, чий час усе ж таки має певну ціну, встрявати в цю історію. Правду кажучи, я маю достатньо інших справ.

Сказавши це, Шерлок Холмс знову взявся до свого великого альбома газетних вирізок, куди він клеював та вписував нові матеріали.

Але господиня помешкання була вперта й лукава, як і кожна жінка. Вона твердо наполягала на своєму.

— Торік ви розкрили пригоду з одним моїм наймачем, — нагадала вона, — з містером Ферделом Гобсом.

— Так, то була дрібниця.

— Але він безперестану розповідав про це, про вашу доброту, сер, про те, як ви зуміли пролити світло на цю таємницю. Я пригадала його слова саме тепер, коли опинилася в полоні таємниць і сумнівів. Я вірю, що ви допоможете мені, якщо лише схочете.

Холмс був за вдачею піддатливий на лестощі і, правду кажучи, лагідний. Ці дві риси спонукали його, зітхнувши, покинути пензлик для клею й відсунутися вбік разом зі стільцем.

— Гаразд, гаразд, місіс Воррен, послухаємо вас. Вам не заважатиме, якщо я закурю? Дякую, Ватсоне, — сірники! Як я зрозумів, вас турбує те, що ваш новий наймач ніколи не залишає своєї кімнати, й ви ніколи не бачите його. Даруйте, місіс Воррен, але якби я був вашим наймачем, то ви частенько не бачили б мене кілька тижнів поспіль.

— Звичайно, сер, але тут щось інше. Це лякає мене, містере Холмсе. Я не можу заснути зі страху. Слухати, як він там ходить туди-сюди з ранку до ночі, й ніколи не бачити його — такого я не витримаю. Мій чоловік теж нервується, як і я, але він цілий день на роботі, а мені нема куди подітись. Чому цей наймач переховується? Що він скоїв? Крім дівчини-служниці, я сама з ним в усім домі, й мої нерви більше не витримують.

Холмс нахилився й поклав свої тонкі, довгі пальці на жінчине плече. Він, коли хотів, виявляв мало не гіпнотичну здатність заспокоювати. Переляканий погляд зник з очей жінки, а риси стривоженого обличчя набули звичайного виразу. Вона сіла в крісло, яке він запропонував їй.

— Якщо я беруся до справи, то мушу знати кожну дрібничку, — мовив він. — Поміркуйте як слід. Найменша дрібничка може стати найсуттєвішою. То ви кажете, що цей чоловік прийшов до вас десять днів тому і заплатив за помешкання й харчі за два тижні наперед?

— Він запитав про мої умови, сер. Я призначила п'ятдесят шилінгів за тиждень. На горішньому поверсі в мене є невелике помешкання з вітальнею та спальнею.

— А далі?

— Він сказав: "Я платитиму вам більше — по п'ять фунтів на тиждень, якщо ви погодитесь на мої умови". Я бідна жінка, сер, платню містер Воррен одержує малу, й такі гроші — добра підмога для мене. Він одразу дав мені десять фунтів. "Діставатимете такі самі гроші кожні два тижні тривалий час, якщо погодитесь на мої умови, — сказав він, — коли ж ні, то мені у вас більш нема чого робити".

— І які ж були ці умови?

— В тім-то й річ, сер. Він хотів мати ключ від будинку. Тут усе гаразд. Наймачі часто мають свої ключі. До того ж він схотів, щоб його залишили в спокої й ніколи, ні за яких обставин, не турбували.

— Тут теж немає нічого дивного, чи не так?

— Воно-то так, сер, проте треба ж і міру знати. А що вже тут за міра! Він мешкає в нас десять днів, і ні містер Воррен, ні я, ні служниця жодного разу його не бачили. Ми чуємо, як він там ходить туди-сюди, туди-сюди — вночі, вранці, вдень. Але з дому він виходив лише ввечері першого дня.

— Он як? То першого дня він усе-таки виходив?

— Так, сер, і повернувся дуже пізно — ми тоді вже всі полягали спати. Він попередив мене, що прийде пізно, й просив не замикати дверей на защіпку. Я чула, як він ішов нагору сходами, — то було вже за північ.

— А його харчі?

— Він дав особливий наказ: щоб кожного ранку, як подзвонить, ми ставили харчі на стільці за його дверима. Коли він подзвонить іще раз, це означає, що він уже попоїв, і ми забираємо посуд із того самого стільця. А коли йому треба чогось іншого, то він пише про це на папірці друкованими літерами й залишає його нам.

— Друкованими літерами?

— Так, сер: друкованими літерами, олівцем. Лише одне слово й більше нічого. Ось, я принесла показати вам: "МИЛО". А ось іще: "СІРНИК". А це він залишив найпершого ранку — "ДЕЙЛІ ҐАЗЕТТ". Я залишаю йому цю газету щоранку разом зі сніданком.

— От воно що, Ватсоне! — мовив Холмс, із великою цікавістю оглядаючи папірці, які подала йому господиня. — Це справді щось незвичайне. Самотність я ще можу зрозуміти, але навіщо друковані літери? Писати так — річ стомлива. Чому він не пише по-простому? Ватсоне, як би ви пояснили це?

— Він хоче приховати свій почерк.

— Але навіщо? Що йому до того, що господиня одержить папірець зі словом, написаним його рукою? Проте може бути й так, як ви гадаєте. До того ж, чому такі короткі записки?

— Не можу сказати.

— Це надає нам чудову змогу поміркувати. Слова написано погано підструганим, фіолетовим олівцем звичайнісінького зразка. Зверніть увагу — в папірці було надірвано куточок після того, як на ньому писали: у слові "МИЛО" не вистачає частини літери М. Цікаво, Ватсоне, авжеж?

— Може, він чогось боїться?

— Безперечно. На папері, напевно, залишився слід, відбиток пальця чи ще чогось, за яким цю особу могли б розпізнати. То ви, місіс Воррен, кажете, що цей чоловік — середнього зросту, чорнявий і бородатий. А скільки йому років?

— Молодий, сер, не більше ніж тридцять років.

— Так, а що іще привернуло вашу увагу?

— Він добре розмовляв по-англійському, сер, але все-таки, коли я слухала його вимову, мені здалося, що це іноземець.

— І він був добре одягнений?

— Так, дуже охайно, сер, як і личить справжньому джентльменові. Чорне вбрання — й більше нічого, що впадало б у вічі.

— Він не назвав себе?

— Ні, сер.

— А чи одержував він листи або, може, хтось його відвідував?

— Ні, ніхто.

— Але все-таки ви або служниця заходите вранці до його кімнати?

— Ні, сер, він сам у себе порядкує.

— Невже? Це справді дивно. А його речі?

— Він мав лише одну велику коричневу валізу й більше нічого.

— Так. Правду кажучи, тут небагато фактів, які стали б нам у пригоді. То ви кажете, що з кімнати нічого не виносили, — зовсім нічого?

Господиня дістала з сумочки конверт і витрусила з нього на стіл два обгорілі сірники й недопалок.

— Це залишилося сьогодні вранці на його стільці. Я принесла це до вас, бо чула, що ви можете багато про що дізнатися навіть із найменшої дрібниці.

Холмс знизав плечима.

— Тут нічого не дізнаєшся, — мовив він. — Сірниками, звичайно, запалювали сигарети. Це видно з того, що обгорів лише кінчик. Коли запалюють люльку або сигару, згоряє не менш ніж півсірника. Стривайте! А ось цей недопалок і справді цікавий. То ви кажете, цей джентльмен має бороду й вуса?

— Так, сер.

— Тоді не розумію. Цю сигарету міг палити лише чисто поголений чоловік. Адже навіть ваших скромних вусів, Ватсоне, ніяк не можна було б не присмалити.

— Мундштук? — припустив я.

— Ні, ні. Кінчик прим'ято. Може, в ваших кімнатах, місіс Воррен, мешкають двоє?

— Ні, сер. Він так мало їсть, що я дивуюсь, як і одному вистачає.

— Отож, як на мене, нам треба почекати ще відомостей. Врешті-решт вам нема на що скаржитись. Платню ви дістали, ваш наймач —

людина спокійна, хоч, поза сумнівом, і незвичайна. Він добре платить вам, а якщо воліє не показуватись, то це вже вас не стосується. Ми не маємо наміру порушувати його самотність, поки не буде підстави вважати, що він ховається від закону. Я візьмуся за цю справу й пам'ятатиму про неї. Коли станеться щось нове, повідомте мене і сподівайтесь, якщо треба, на мою допомогу.

— В цій пригоді справді є деякі цікаві деталі, Ватсоне, — зауважив Холмс, коли господиня пішла. — Звичайно, це може здатися дурницею, — можливо, наймач звичайнісінький дивак, а можливо й те, що все тут набагато глибше, ніж видається спочатку. Передусім це наводить на думку, що особа, яка мешкає в кімнатах, — зовсім не та людина, яка їх наймала.

— Чому ви так гадаєте?

— Про це свідчить недопалок. І до того ж, хіба не було встановлено, що наймач виходив з дому лише один раз — того самого дня, коли найняв помешкання? Він — або хтось інший — повернувся тоді, коли його ніхто не міг побачити. У нас немає жодного доказу того, що особа, яка повернулася, — це та сама особа, яка виходила. Далі: чоловік, що найняв кімнату, добре розмовляв по-англійському. Ця ж особа пише друкованими літерами "сірник" замість "сірники". Гадаю, вона виписала це слово зі словника, де іменники подаються лише в однині. За короткими записами вона приховує своє незнання англійської мови. Так, Ватсоне, тут є вагомі підстави припустити, що сталася підміна наймачів.

— Але з якою метою?

— Отут і загадка! Але один шлях до її розв'язання ми, здається, маємо, — він дістав свій величезний альбом, куди щодня вклеював оголошення, вирізані з усіляких лондонських часописів. — О Боже! — вигукнув він, перегортаючи сторінки. — Яке різноголосся стогону, крику, плачу! Яка скарбниця надзвичайних подій! А проте саме звідси людина,

що вивчає різні пригоди, може видобути якнайцінніші відомості. Особа, яка цікавить нас, живе самотньо, листів до неї не надсилають, щоб не порушити таємниці, яку вона так прагне вберегти. Яким же чином повідомляти її про те, що діється навколо? Звичайно ж, подаючи оголошення в газеті. Іншого шляху, гадаю, немає. Через те, на щастя, ми можемо обмежитись вивченням газет. Ось вирізки з "Дейлі Газетт" за останні два тижні. "Леді в чорному боа в ковзанярському клубі Прінса..." — це можна облишити. "Невже Джимі розіб'є серце своїй матері..." — навряд чи це стосується нас. "Якщо леді, яка знепритомніла в брикстонському омнібусі..." — це мене не цікавить. "Щодня моє серце сумує..." — звичайнісіньке хлипання, Ватсоне! А це вже більше підходить. Ось послухайте: "Май терпіння. Знайду інший засіб спілкування. А поки що ця колонка. Дж.". Надруковано через два дні після того, як у місіс Воррен найняли помешкання. Цілком підходить, авжеж? Таємнича особа, можливо, читає по-англійському, хоч і не може писати. Спробуймо ще раз натрапити на цей слід. Авжеж, так і є — ще через три дні. "Справа йде на добре. Май терпіння та розум. Хмари розвіються. Дж.". Потім нічого немає цілий тиждень. А далі щось зрозуміліше: "Дорога чистішає. Якщо матиму змогу повідомити, пам'ятай узгоджений код — один А, два В й так далі. Скоро дізнаєшся. Дж.". Це було в учорашній газеті, в сьогоднішній немає нічого. Все це добре підходить до випадку з наймачем місіс Воррен. Якщо ми трохи зачекаємо, Ватсоне, то я певен, що все скоро з'ясується.

Холмс мав рацію. Уранці я застав свого друга, коли він стояв на килимку біля каміна спиною до полум'я з задоволеною усмішкою на обличчі.

— Що ви на це скажете, Ватсоне?! — вигукнув він, беручи зі столу газету. — "Високий червоний будинок із білими кам'яними карнизами. Четвертий поверх. Друге вікно ліворуч. Після заходу сонця. Дж.". Це вже цілком виразно. Після сніданку, гадаю, нам треба зробити невеличку розвідку в околицях будинку місіс Воррен... О, місіс Воррен! Які новини ви принесли нам цього ранку?

Наша клієнтка несподівано влетіла до кімнати так рвучко, що я зрозумів: сталася ще якась подія, й дуже серйозна.

— Це вже справа поліції, містере Холмсе! — вигукнула вона. — З мене досить! Нехай пакує свою валізу й забирається геть! Я відразу зайшла б до нього й сказала це, але подумала, що спершу треба порадитися з вами... Та мені увірвався терпець, якщо вже дійшло до того, що побили мого старого!

— Побили містера Воррена?

— В усякому разі, повелися з ним по-розбійницькому!

— Але хто з ним повівся по-розбійницькому?

— Оце ж ми й хочемо знати! Сталося це сьогодні вранці, сер. Містер Воррен працює табельником у Мортоні і Вейлайта на Тотенгем-Корт-Роуд. Він виходить із дому близько сьомої години. Тож уранці він не пройшов ще й десяти кроків, коли якісь двоє наздогнали його, накинули на голову пальто й засунули в кеб, що стояв при дорозі. Десь із годину возили його, тоді відчинили дверцята й викинули. Він лежав на дорозі, на смерть переляканий, і, звичайно ж, не міг помітити, куди подівся кеб. Коли підвівся, то побачив, що він опинився біля Гемпстедського пустища; додому приїхав омнібусом і тепер лежить у себе на канапі, а я тим часом побігла до вас, щоб розповісти, що сталося.

— Надзвичайно цікаво, — мовив Холмс. — Чи не помітив він, як виглядали ті люди, не чув їхньої розмови?

— Ні, він зовсім очманів. Знає лише те, що ніби якась нечиста сила підняла його, а тоді кинула на землю. Їх було щонайменше двоє, а може, й троє.

— І ви пов'язуєте цей напад із вашим наймачем?

— Авжеж! Ми мешкаємо тут уже п'ятнадцять років, і нічого такого ніколи не траплялося. З мене вже досить. Гроші — це ще не все в житті. Сьогодні ж виставлю його зі свого будинку.

— Зачекайте, місіс Воррен. Не робіть нічого поспіхом. Я гадаю, що цей випадок куди серйозніший, ніж здається спершу. Тепер зрозуміло, що якась небезпека чатує на вашого наймача. Так само зрозуміло, що його вороги, які чекали на нього біля дверей, у туманному вранішньому світлі прийняли за нього вашого чоловіка. Виявивши свою помилку, вони його випустили. Ми можемо лише здогадуватися, що вони вчинили б, якби не помилилися...

— Гаразд, але що ж мені робити, містере Холмсе?

— Було б дуже цікаво подивитись на вашого наймача, місіс Воррен.

— Уже й не доберу, як це зробити, хіба що двері висадити. Коли я залишаю йому харчі і йду вниз сходами, завжди чути, як він відмикає двері.

— Він мусить сам заносити свої харчі до кімнати. Хіба не можна десь заховатися й простежити за ним?

Господиня на хвилину замислилась:

— Справді, сер, там навпроти комора. Я можу поставити туди дзеркало, і якщо ви сховаєтесь за дверима...

— Чудово! — сказав Холмс. — А коли в нього другий сніданок?

— О першій, сер.

— Тоді ми з доктором Ватсоном прийдемо до вас на цю годину. На все добре, місіс Воррен.

О пів на першу ми вже підходили до будинку місіс Воррен — високої, вузької жовтої цегляної будівлі на Грейт-Орм-стрит, неширокій вуличці на північний схід від Британського музею. Стояла ця будівля майже на розі вулиці, й з неї було добре видно Гау-стрит із її солідними спорудами. Холмс показав на одну з них — великий будинок із багатьма помешканнями, що стояв дещо поперед інших і мимоволі привертав до себе увагу.

— Погляньте-но, Ватсоне! — мовив він. — "Високий червоний будинок із кам'яними карнизами". Ось і вікно — непоганий пункт для посилення сигналів. Отже, місце ми знаємо, код — так само; завдання наше буде нескладним. Он у цьому вікні оголошення: "Здається в найми". Отже, помешкання порожнє й спільник може його використовувати... То як ваші справи, місіс Воррен?

— Я все приготувала для вас. Роззуйтеся, йдіть нагору, і я пущу вас до комори.

Вона влаштувала все досить зручно. Дзеркало стояло так, що ми, сидячи в темряві, виразно бачили двері навпроти. Тільки-но ми сіли й місіс Воррен залишили нас, як віддалений дзенькіт дав нам знати, що наш таємничий сусід подзвонив. Невдовзі з'явилась і господиня з тацею, поставила її на стілець біля зачинених дверей і, важко ступаючи, пішла. Причаївшись в кутку за дверима комори, ми втупили очі в дзеркало. Аж тут, тільки-но кроки господині вщухли, в замку клацнув ключ, ручка крутнулась, і з-за дверей висунулись дві тонкі руки й узяли зі стільця тацю. Через хвилину її швидко поставили на місце. Я встиг побачити гарненьке смагляве личко, що з жахом дивилось на відчинені двері комори. Тоді зарипіли двері до кімнати, ключ знову клацнув у замку, й запала тиша. Холмс смикнув мене за рукав, і ми тихенько зішли вниз сходами.

— Увечері я знову завітаю до вас, — сказав він господині, що з очікуванням дивилась на нього. — Гадаю, Ватсоне, нам краще обговорити цю справу вдома.

* * *

— Як бачите, моє припущення справдилось, — мовив Холмс, зручно вмовистившись у кріслі. — Відбулася підміна наймачів. Я лише не передбачив, що то буде жінка, й жінка незвичайна, Ватсоне.

— Вона побачила нас!

— Так, вона побачила щось таке, що стривожило її. Це безперечно. Взагалі хід подій цілковито зрозумілий, чи не так? Якась пара шукає в Лондоні прихистку від великої й страшної небезпеки. Про міру її загрози можна судити з тих заходів, яких ужито, щоб запобігти їй. Чоловік, який має щось здійснити, бажає на цей час надати жінці повного захисту. Завдання це нелегке, але він розв'язав його досить своєрідно і з таким успіхом, що про присутність жінки в помешканні не знає навіть господиня, яка носить їй харчі. Друковані літери потрібні для того, щоб приховати жіночий почерк. Зустрічатися з жінкою чоловік не може, бо тоді він наведе на її слід ворогів. А через те, що він не має можливості бачитись із нею, подає їй звістку про себе в газеті. Поки що тут усе зрозуміло.

— Але що за цим криється?

— Ватсоне, ви, як завжди, практичні до неможливого. Що за цим криється? Дивна загадка місіс Воррен дещо ускладнилась і набуває лиховісних обрисів. Можна сказати тільки одне: все це — не проста любовна пригода. Ви помітили обличчя жінки, коли вона відчула небезпеку? До того ж ми вже чули про напад на господаря, якого помилково сприйняли за наймача. Всі ці події, а також нагальна потреба вберегти таємницю промовисто свідчать, що тут ідеться про життя й

смерть. Напад на містера Воррена вказує на те, що вороги, хоч би хто вони були, не знають про підміну чоловіка жінкою. Досить цікава й заплутана історія, Ватсоне.

— Але чому б вам не облишити цю справу? Яку користь вона може принести вам?

— Справді, ніякої. Це, Ватсоне, мистецтво заради мистецтва. Сподіваюсь, ви теж, коли мали практику, не лише заради грошей лікували своїх пацієнтів.

— Так, Холмсе, ще й заради освіти.

— Вчитися ніколи не пізно, Ватсоне. Освіта — це низка уроків, найбільший з яких відбувається наприкінці. Випадок цей — повчальний. Ні грошей, ні слави він нам не принесе, але все ж таки хотілося б розплутати його. Як зайде сонце, ми в своїх пошуках рушимо трохи вперед.

Коли ми повернулися до помешкання місіс Воррен, сутінки лондонського зимового вечора згусли; похмуре, одноманітне сіре тло розтинали тільки яскраві жовті квадрати вікон та розпливчасті кола газових ліхтарів. Визирнувши із затемненої вітальні, ми побачили ще одну розмиту пляму світла, що мерехтіла високо серед мороку.

— В тій кімнаті хтось ходить, — прошепотів Холмс, притуливши своє довге напружене обличчя до шибки. — Так, я можу розгледіти його тінь. Ось він знову! Тримає свічку в руці. А тепер дивиться в наш бік. Хоче переконатись, чи стежить вона за ним... Зараз почне подавати сигнали. Стежте й ви, Ватсоне, потім звіримо наші спостереження... Один спалах — це, звичайно, А. Далі... Скільки ви нарахували? Двадцять? У мене так само. Повинно означати Т. АТ... Знову Т. Що далі? ТЕНТА... Кінець. Невже це все, Ватсоне? ATTENTA — тут немає ніякого змісту, навіть якщо останні букви — ініціали особи... Знову почалося! Що ж це таке? АТТЕ...

Знову те саме? Дивно, Ватсоне, надзвичайно дивно! Знову все спочатку — АТ... Повторює вже втретє! Тричі — ATTENTA. Скільки ж іще разів він повторюватиме? Ні, здається, скінчив. Відійшов від вікна... Що ви скажете про це, Ватсоне?

— Зашифроване повідомлення, Холмсе?

Мій друг несподівано зареготав, неначе щось придумавши.

— Не такий уже й загадковий шифр, Ватсоне, — мовив він. — Звичайно ж, це італійська мова! Закінчення "А" означає, що слово адресовано жінці. "Стережися! Стережися! Стережися!" Хіба не так, Ватсоне?

— Здається, ви маєте рацію.

— Без сумніву. Це надзвичайно важливе повідомлення, через те його й повторено тричі. Але чого саме "стерегтися"? Постривайте, він знову підійшов до вікна.

Ми знову побачили розпливчастий обрис нахиленої людини й мерехтіння вогника у вікні, коли сигнали поновились. Тепер вони йшли швидше, ніж перед тим, — так швидко, що важко було простежити.

— PERICOLO... "Pericolo" — що це означає, Ватсоне? Здається, "небезпека"? Так, присягаюся, це сигнал небезпеки! Знову почав: PERI... Отакої! Що ж, врешті...

Світло раптом згасло, квадрат вікна зник, і четвертий поверх будинку серед освітлених вікон немов оперезала чорна стрічка. Останній сигнал попередження було несподівано обірвано. Чому? Ким обірвано? Така думка з'явилася водночас у нас обох. Холмс відскочив убік від вікна.

— Це не жарт, Ватсоне! — скрикнув він. — Там коїться щось диявольське! Чому сигнали так раптово припинилися? Треба повідомити про це Скотленд-Ярд, але, з іншого боку, піти звідси нам не можна — в нас замало часу.

— Може, мені піти до поліції?

— Нам треба довідатися, що там сталося. Причина може бути й зовсім безневинна. Мерщій, Ватсоне! Ходімо туди, спробуймо розібратися самі.

* * *

Коли ми швидкою ходою прямували вздовж Гау-стрит, я озирнувся на дім, що його ми залишили. У віконці горішнього поверху виднілася тінь голови — жіночої голівки, яка, затамувавши подих, напружено вдивлялася в ніч, очікуючи нових сигналів. Перед будинком на Гау-стрит, нахилившись над поруччям сходів і запнувши обличчя шарфом, стояв якийсь чоловік у довгому пальті. Він здригнувся, коли світло ліхтаря над дверима осяяло наші обличчя.

— Холмсе! — вигукнув чоловік.

— Так, Греґсоне! — мовив мій друг, вітаючись з інспектором Скотленд-Ярду. — Закохані стрілися знову. Що привело вас сюди?

— Напевно, те саме, що й вас, — сказав Греґсон. — Але яким чином ви про це довідались, ніяк не доберу.

— І мене, і вас сюди привели різні нитки з одного заплутаного клубка. Я приймав сигнали.

— Сигнали?

— Так, із отого вікна. Вони обірвалися посередині. Ми прийшли з'ясувати, що сталося. Але оскільки справа переходить тепер до ваших рук, я не бачу підстав для себе займатися нею далі.

— Постривайте! — вигукнув із запалом Ґрегсон. — Правду кажучи, містере Холмсе, з вашою допомогою я в кожній справі почуваюся впевненіше. Цей під'їзд — єдиний на весь будинок. Він від нас не втече.

— Він? Хто він такий?

— Так, так, нарешті перевага на нашому боці, містере Холмсе! Доведеться вам це визнати. — Він гучно стукнув своїм ціпком по дорожніх плитах, і з кеба, що стояв у кінці вулиці, скочив візник з батогом у руці й поволі підійшов до нас. — Дозвольте познайомити вас із містером Шерлоком Холмсом, — мовив він до візника. — А це містер Лівертон з американського агентства Пінкертона.

— Герой таємниці Лонґ-Айлендської печери! — мовив Холмс. — Радий познайомитися з вами, сер.

Американець, діловитий, спокійний молодик із довгастим, чисто поголеним обличчям, зашарівся, почувши похвальні слова.

— Те, що нам зараз належить зробити, — справа всього мого життя, містере Холмсе, — сказав він. — Якщо мені пощастить спіймати Джорджано...

— Як? Джорджано зі спілки "Червоне коло"?

— О, то в нього вже європейська слава? Що ж, в Америці ми теж усе про нього знаємо. Ми знаємо, що на його совісті п'ятдесят убивств, але поки що не маємо достатніх доказів, щоб заарештувати його. Я йшов за ним назирці з самого Нью-Йорка й тепер тиждень стежу за ним у Лондоні, сподіваючись нарешті схопити його за комір. Ми з містером

Грегсоном знайшли його — він у цьому великому будинку з багатьма помешканнями, але лише з одним під'їздом, тож він од нас не втече. Відтоді, як він переховується тут, вийшло вже троє, та я ладен заприсягтися, що його серед них не було.

— Містер Холмс казав щось про сигнали, — зауважив Грегсон. — Я впевнений, що він, як і завжди, знає такі деталі, які нам невідомі.

Кількома словами Холмс пояснив, як ми уявляємо собі всю цю справу. Американець із прикрістю стиснув руки.

— То він дізнався, що ми тут! — вигукнув він.

— Чому ви так гадаєте?

— Хіба незрозуміло? Він переховується тут, у будинку, й подає знаки спільникові — в Лондоні є кілька осіб із його банди. Потім, як ви дозволили собі зауважити, коли він повідомляв спільника про небезпеку, сигнали припинилися. Про що ж це може свідчити, як не про те, що він побачив нас через вікно або якимось ще здогадався про небезпеку й вирішив діяти негайно, аби врятуватися? Що б ви запропонували, містере Холмсе?

— Піти нагору й з'ясувати все на місці.

— Але ж ми не маємо ордера на його арешт!

— Ця людина перебуває в порожньому помешканні за підозрілих обставин, — мовив Грегсон. — Для початку цього досить. Коли ми посадимо його за ґрати, Нью-Йорк допоможе, напевно, протримати його там. Відповідальність за арешт я беру на себе.

Наші поліційні детективи, можливо, не завжди відзначаються блискучим розумом, але хоробрістю — неодмінно. Грегсон сховався нагору,

щоб заарештувати цього запеклого злочинця, так само діловито й спокійно, немов парадними сходами Скотленд-Ярду. Пінкертонівський агент майже перегнав його, але Ґрегсон рішуче відсторонив американця, підкреслюючи, що лондонські злочини — справа лондонської поліції.

Двері помешкання з лівого боку на четвертому поверсі були прочинені. Ґрегсон широко відчинив їх. Усередині було темно й зовсім тихо. Я тернув сірником і засвітив ліхтар інспектора. Коли полум'я розгорілося, ми всі остовпіли від подиву. На соснових дошках підлоги виднілися свіжі плями крові. Червоні сліди черевиків вели в наш бік із внутрішньої кімнати, двері якої було замкнено. Ґрегсон відімкнув їх і підняв ліхтар, що тепер яскраво світив, а всі ми нетерпляче позирали з-за його плечей.

Посеред порожньої кімнати на підлозі розпростерлося тіло справжнього велетня. Риси його чисто поголеного, смаглявого обличчя були жахливо спотворені; голова лежала на світлому паркеті в калюжі крові. Його коліна були підняті догори, руки розкинуті в агонії, а в широкій, темній, могутній шиї стирчав білий держак ножа. Хоч убитий і був велетнем, удар ножа звалив його, як удар різницької сокири валить бугая. Біля його правої руки лежав великий двосічний кинджал із роговим держакон, а поряд — чорна лайкова рукавичка.

— Святий Юрію! Це ж і є сам Чорний Джорджано! — вигукнув американський детектив. — Цього разу нас хтось випередив.

— От і свічка біля вікна, містере Холмсе, — зауважив Ґрегсон. — А що це ви робите?

Холмс підійшов до вікна, засвітив свічку й заходився вимахувати нею перед віконною рамою. Далі він уважно подививсь у темряву, загасив свічку й кинув її на підлогу.

— Гадаю, це нам допоможе, — повернувся він до обох фахівців, що оглядали тіло, і в глибокій задумі став поруч. — То ви кажете, що з будинку вийшло троє, поки ви чекали внизу, — сказав він нарешті. — Чи добре ви розгледіли їх?

— Так, добре.

— Серед них був молодик років тридцяти, чорнобородий, смаглявий, середнього зросту?

— Так, він останнім пройшов повз нас.

— Сподіваюся, це саме той, хто нам потрібен. Я можу описати вам його прикмети, й до того ж ми маємо чудовий слід його ноги. Я певен, що цього для вас достатньо.

— Це не так уже й багато, містере Холмсе, щоб відшукати його серед мільйонів лондонців.

— Можливо. Через те я й подумав, що не зайвим було б покликати до нас оцю леді.

Почувши його слова, ми всі обернулися. На порозі стояла висока гарна жінка — загадкова наймачка помешкання в Блумсбері. Вона поволі підійшла, бліде її обличчя було сповнене тривоги, напружені злякані очі прикуті до темної постаті на підлозі.

— Ви вбили його! — простогнала вона. — O, Dio mio[45], ви вбили його!

Тоді глибоко зітхнула й підскочила з радісним вигуком. Вона кружляла по кімнаті, ляскала в долоні, її карі очі палали від захоплення, тисячі чарівних італійських вигуків злітали з її вуст. Було дивно бачити цю

жінку, з якої просто променіли радощі, на тлі такого видовища. Раптом вона зупинилась і допитливо глянула на нас:

— Але ви... Ви з поліції, чи не так? Ви вбили Джузеппе Джорджано, чи не так?

— Ми з поліції, мадам.

Вона озирнулася.

— А де ж тоді Дженнаро? — спитала вона. — Мій чоловік, Дженнаро Люкка. Я — Емілія Люкка, ми обоє з Нью-Йорка. Де Дженнаро? Він щойно покликав мене з цього вікна, і я помчала що було духу!

— Це я вас покликав, — мовив Холмс.

— Ви? Але як вам це вдалося?

— Ваш шифр, мадам, нескладний. Ви нам потрібні тут. Я був певен, що тільки-но подам вам свічкою знак "VIENI"[46], як ви неодмінно прийдете.

Красуня італійка поглянула на мого друга шанобливо й боязко.

— Я не розумію, як ви про це дізналися... — мовила вона. — Джузеппе Джорджано... як він... — Вона замовкла, й несподівано обличчя її спалахнуло радістю й гордістю. — Тепер я зрозуміла! Мій Дженнаро! Це зробив мій коханий, любий Дженнаро, що так охороняв мене від усіх бід, це він убив своєю міцною рукою оте чудовисько! О, Дженнаро, який ти славний чоловік! Чи є в світі жінка, гідна такого чоловіка?

— Отже, місіс Люкка, — сказав прозаїчний Ґрегсон, поклавши свою руку на жіночий лікоть так само незворушно, якби вона була хуліганом з

Нотинґ-Хілла. — Поки що я не зовсім розумію, хто ви й навіщо сюди прийшли; але з того, що ви сказали, мені цілком зрозуміло, що вами зацікавиться Скотленд-Ярд.

— Хвилинку, Ґрегсоне, — втрутився Холмс. — Ця леді, сподіваюся, й сама готова дати нам деякі свідчення. Ви розумієте, мадам, що вашого чоловіка буде заарештовано й засуджено за вбивство людини, яка лежить перед нами? Але якщо ви вважаєте, що дії вашого чоловіка не злочинні, то ми хотіли би, щоб ви розповіли нам усю правду. Цим ви дуже йому допоможете.

— Тепер, коли Джорджано мертвий, ми не боїмось нічого, — мовила леді. — То був диявол, чудовисько, й жоден суддя в світі не покарає мого чоловіка за це вбивство.

— Якщо так, — сказав Холмс, — то я пропоную замкнути ці двері, залишивши все як є, піти з цією леді до її помешкання й прийняти рішення після того, як вона про все нам розповість.

Через півгодини ми вчотирьох сиділи в невеличкій вітальні синьйори Люкка, слухаючи її дивовижну розповідь про ті зловісні події, свідками яких нам довелося стати наприкінці. По-англійському вона говорила швидко й жваво, але з багатьма помилками, і для того, щоб було зрозуміліше, я в своєму записі дещо впорядкував її мову.

— Народилась я в Посіліппо, поблизу Неаполя, — мовила вона. — Я дочка Авґусто Бареллі, головного міського адвоката, а деякий час і депутата від нашої округи. Дженнаро служив у мого батька, і я закохалася в нього — яка жінка не закохалася б у нього? Він ніколи не мав великих грошей та високої посади, — нічого, крім сили, краси та веселої вдачі. Тож мій батько не дав своєї згоди на шлюб. Ми втекли удвох, повінчалися в Барі, продали мої коштовності й на одержані гроші виїхали до Америки. Сталося це чотири роки тому, й відтоді ми мешкали в Нью-Йорку.

Спершу доля посміхнулася нам. Дженнаро зробив певну послугу одному синьйорові з Італії — порятував його від убивць у містечку під назвою Бовері, — й таким чином у нього з'явився надійний друг. Звали його Тіто Кастальотте, — він був головним партнером компанії "Кастальотте і Дзамба", одним з найголовніших постачальників садовини до Нью-Йорка. Синьйор Дзамба — людина хвора, тож наш новий друг Кастальотте порядкував усіма справами компанії, де працювало понад триста службовців. Він узяв мого чоловіка до себе на роботу, призначив керівником відділу і, де лише міг, виявляв свою приязнь до нього. Синьйор Кастальотте був нежонатий, і, здається мені, з Дженнаро він обходився, мов з рідним сином, а ми обоє, я й мій чоловік, любили його, як батька. Ми найняли невеличкий будиночок у Брукліні, і все наше майбутнє здавалося нам безжурним, аж раптом з'явилася чорна хмара, що невдовзі затьмарила все небо.

Одного вечора, коли Дженнаро повернувся з роботи, він привів із собою земляка. Ім'я його було Джорджано. Він також був з Посіліппо. Це справжній велетень, як ви й самі могли переконатись, — адже ви бачили його труп. Не лише тіло його було могутнім, а й усе в ньому було велике, дике, страхітливе. Голос його лунав, як грім, у нашому будиночку. Коли він говорив, у кімнаті ледве вистачало місця для його здоровенних ручищ, якими він вимахував. Думки, почуття, пристрасті — все в нього було дикунське, звіряче. Він говорив, або радше кричав, з таким запалом, що інші лише сиділи й слухали, приголомшені могутнім потоком його слів. Це була дивовижна й жахлива людина. Дякувати Богові, що він уже мертвий!

Він почав приходити знов і знов. Але я була певна, що Дженнаро, як і я, анітрохи не радів тим відвідинам. Мій бідолашний чоловік сидів блідий, байдуже слухаючи, як наш гість розводиться про політику та всілякі суспільні проблеми, що завжди були темою його нескінченних розмов. Дженнаро не казав нічого, але я, добре його знаючи, прочитала на обличчі чоловіка якесь дивне почуття, якого ніколи раніш не помічала. Спочатку я гадала, що це неприязнь. Але потім зрозуміла, що то більше ніж неприязнь. То був страх — потаємний, глибокий, невгамовний страх.

Тієї ночі, коли я помітила на обличчі Дженнаро цей страх, я обняла його й стала благодіяти заради нашого кохання, заради всього, що дороге для нас, нічого не приховувати від мене й розповісти, чому цей здоровань так засмучує його.

Він розповів мені про все, й моє серце взялося кригою, коли я це почула. Мій сердешний Дженнаро в часи своєї буремної юності, коли йому здавалося, що увесь світ пішов проти нього й ніде в житті немає правди, вступив до неаполітанської спілки "Червоне коло" на зразок давніх карбонаріїв[47]. Таємниці та присяги цієї спілки були жахливі, а вийти з неї згідно з правилами було неможливо. Коли ми втекли до Америки, Дженнаро гадав, що здихався цього всього назавжди. Тож уявіть собі його жах, коли якось увечері він зустрів на вулиці ту саму людину, яка втягла його до цієї спілки в Неаполі, — здорованя Джорджано, що на півдні Італії дістав прізвисько "Смерть", адже руки його по лікоть забруднені кров'ю вбитих людей! Він приїхав до Нью-Йорка, рятуючись від італійської поліції, і вже встиг утворити там відділ цього лиховісного товариства. Дженнаро все це розповів мені й показав папірець із намальованим червоним колом, який він тоді одержав; там було сказано, що такого-то дня відбудуться збори, на яких він мусить бути присутнім.

Нічого доброго це не віщувало, але найгірше було попереду. Якось я помітила, що коли Джорджано приходив до нас, — а приходив він мало не щовечора, — то розмовляв лише зі мною, а коли й звертався до мого чоловіка, то не зводив з мене своїх страшних, зі звірячим блиском очей. Одного разу його таємниця розкрилась. Я пробудила в ньому те, що він називав коханням, — пристрасть чудовиська, дикуна. Дженнаро ще не повернувся додому, коли він прийшов. Він притулився до мене, схопив своїми міцними ручищами, стиснув у ведмежих обіймах і, безперестану цілуючи, став благодіяти, щоб я втекла з ним. Я пручалася, відчайдушно волаючи, але цієї миті увійшов Дженнаро й кинувся на нього. Він ударив Дженнаро з такою силою, що той упав непритомний, а сам утік із дому, двері якого зачинилися для нього назавжди. З того вечора він став нашим запеклим ворогом.

Через кілька днів після того відбулися збори. Дженнаро повернувся звідти з таким обличчям, що я відчула: сталося щось жахливе. Гіршого не можна собі й уявити. Спілка добувала гроші, шантажуючи заможних італійців та погрожуючи їм помстою, якщо вони відмовлять їй. Тепер вони обрали своєю жертвою Кастальотте, нашого друга й добродійника. Він не злякався погроз, а передав їхні листи до поліції. Йому вирішили влаштувати таку помсту, що відбила б охоту до непокори всім іншим. На зборах ухвалили підірвати його динамітом у власному будинку. Кинули жереб, хто має виконати цю страхітливую помсту. Дженнаро, засунувши руку в мішок, побачив на жорстокому обличчі свого ворога посмішку. Все це, безперечно, було якось підіграно, бо саме на його долоні опинився фатальний жеребок із червоним колом — наказ скоїти вбивство. Він був змушений убити свого найкращого друга, інакше б товариші суворо покарали його разом зі мною. Диявольська спілка мстила відступникам або тим, кого вона боялась, і не лише їм самим, а й близьким до них людям. Ось який жах навис над головою мого бідолашного Дженнаро й довів його трохи не до божевілля.

Цілу ніч ми просиділи поруч, обнявшись, утішаючи одне одного напередодні нещастя, яке на нас чекало. Помста мала відбутися наступного вечора. Опівдні ми з чоловіком уже були в дорозі до Лондона. Ми встигли, звичайно, попередити нашого добродійника про небезпеку й до того ж повідомити поліцію про все, що належить зробити для порятунку його життя.

Решта подій, джентльмени, добре відомі вам. Ми були певні, що від наших ворогів нам не втекти, як від власної тіні. Джорджано мав особисті причини для помсти, але ми знали й те, яка це невблаганна, підступна і вперта людина. І в Італії, і в Америці — всюди кажуть про його страшну силу. Тепер він, звичайно, використав би всю свою міць. На щастя, ми випередили ворогів і дістали кілька спокійних днів; мій коханий знайшов для мене прихисток, де я могла б сховатися від небезпеки. Сам він волів діяти вільно, щоб мати зв'язок із американською та італійською поліцією. Я нічого не чула про те, де й як він живе, й дізнавалася про нього лише з оголошень у газеті. Але одного разу, поглянувши у вікно, я побачила

двох італійців, які спостерігали за будинком, і зрозуміла, що Джорджано вдалося відшукати наше пристановище. Врешті Дженнаро повідомив мене через газету, що подаватиме сигнали з домовленого нами вікна, але ці сигнали лише попереджували про небезпеку й несподівано обірвалися. Отож мені було зрозуміло: він знав, що Джорджано стежить за ним, і, дякувати Богові, був готовий до зустрічі з ним. А тепер, джентльмени, я запитаю вас: чи скоїли ми щось таке, що карається законом? Чи є в світі суд, який звинуватив би мого Дженнаро в злочині за те, що він зробив?

— Що ж, містере Грегсоне, — американець подивився на інспектора, — не знаю, як на вашу британську точку зору, але в Нью-Йорку, гадаю, переважна більшість суддів лише висловить подяку чоловікові цієї леді.

— Їй доведеться піти зі мною до начальника, — відповів Грегсон. — Якщо те, що вона сказала, буде підтверджено, то я гадаю, що ані їй, ані її чоловікові ніщо не загрожуватиме. Але що я не ладен збагнути, то це те, яким чином ви, містере Холмсе, виявились причетним до цієї справи.

— Освіта, Грегсоне, освіта! Досі навчаюся в своєму старому університеті. Що ж, Ватсоне, ви можете додати цей зразок трагічної й химерної історії до свого зібрання. До речі, ще не вибила восьма година, а в Ковент-Гардені йде опера Вагнера![48] Якщо ми не баритимемось, то встигнемо якраз до початку другої дії.

Креслення Брюса-Партінгтона [49]

Передостаннього листопадового тижня 1895 року увесь Лондон потонув у густому жовтому тумані. З понеділка аж до четверга з наших вікон на Бейкер-стрит неможливо було розгледіти обриси будинків по той бік вулиці. Перший день Холмс провів, упорядковуючи свій грубезний довідник. Другий і третій дні він присвятив нещодавньому своєму захопленню — музиці середньовічної доби. Але четвертого дня, коли ми, поснідавши, відсунули вбік стільці й побачили за вікном ту саму бурю,

гнітючу імлу, що осідала масними краплями на шибках, нетерпляча й бадьора вдача мого друга рішуче спротивилась такому млявому існуванню. Він без упину, ледве тамуючи своє нетерпіння, походжав нашою вітальнею, кусаючи нігті, тарабанячи пальцями по меблях і дратуючися знічев'я.

— Що цікавого в газетах, Ватсоне? — спитав він.

Я знав, що "цікавими" для Холмса є лише кримінальні події. Там були новини про революцію, про можливу війну, про майбутні зміни в уряді, проте все це перебувало поза увагою мого друга. Жодних повідомлень про злочини, крім найбуденніших та найдрібніших, я не помітив. Холмс застогнав і знову почав нервово походжати туди-сюди.

— Лондонський злочинець — справжнісінький дурень, — сердито мовив він, наче спортсмен, що програв змагання. — Погляньте-но у вікно, Ватсоне. Бачите, як ці невиразні постаті раптово з'являються й зникають у тумані? Такої днини злодій чи вбивця може вільно никати Лондоном, мов тигр у нетрях, і навіть коли він стрибне, його побачить лише жертва.

— Тут сказано, — зауважив я, — про численні дрібні крадіжки.

Холмс зневажливо пирхнув.

— Така велика й понура сцена знадобилася б для чогось ліпшого, — мовив він. — Щастя для лондонців, що я — не злочинець.

— Авжеж! — щиро сказав я.

— Уявіть собі, що я — Брукс, чи Вудхавс, чи один з півсотні тих, хто має вагому причину бажати мені лиха; чи довго б я залишався живим, тікаючи від самого себе? Несподіване запрошення, зустріч — і все скінчиться. Добре, що таких туманних днів не буває в Латинській

Америці, де вбивають не вагаючись... Овва! Нарешті щось розвіє наші мертвотні будні.

То була покоївка з телеграмою. Розгорнувши папірець, Холмс вибухнув сміхом.

— Ну-ну! Що далі? — промовив він. — Сюди йде мій брат Майкрофт!

— То що з того? — спитав я.

— Що з того? Це все одно, якби трамвай раптом поїхав сільським путівцем. У Майкрофта власна колія, і він ніколи не звертає з неї. Помешкання на Пел-Мел, клуб "Діоген", Вайтхолл — ось незмінна його дорога. Тут він був один — і лише один — раз. Що за катастрофа змусила його зійти з колії?

— Хіба він нічого не пояснює?

Холмс передав мені братову телеграму:

"Мусимо побачитися з приводу Кадогена Веста. Прибуду негайно.

Майкрофт".

— Кадоген Вест? Я десь чув це ім'я.

— Мені воно нічого не говорить. Але щоб Майкрофт викинув отакого коника! Легше планеті зійти з своєї орбіти. До речі, ви знаєте, хто такий Майкрофт?

Я пригадав щось із тих часів, коли ми розслідували пригоду з греком-перекладачем.

— Ви, здається, розповідали мені, що він займає якусь незначну посаду в уряді.

Холмс зареготав:

— Тоді я ще не знав вас так добре. Доводилось мовчати, адже йшлося про найважливіші справи. Так, він служить у британському уряді. І так само правда, що часом він — сам британський уряд.

— Любий мій Холмсе!

— Я знав, що здивую вас. Майкрофт одержує чотириста п'ятдесят фунтів на рік, посідає підлегле становище, не має жодних рис шанобства, відмовляється від титулів та нагород, але водночас він — найнезамінніша людина в країні.

— Яким чином?

— Його становище унікальне. Він сам створив його для себе. Такої посади ніколи не було й більше не буде. Він має розумну голову з надзвичайною здібністю збирати факти. Ту велику енергію, яку я спрямував до розкриття злочинів, він скеровує на державні справи. Йому передають висновки всіх міністерств, він — той осередок, та розрахункова палата, де підводять загальний баланс. Усі інші — фахівці з тих чи інших питань, але його фах — знати все. Скажімо, якомусь міністрові знадобилися відомості стосовно британського військового флоту, Індії, Канади й питання біметалізму; він може звернутися в кожній із цих справ до різних міністерств, проте тільки Майкрофт здатен негайно висвітлити їх як слід і встановити зв'язок між ними. Спочатку його цінували як такий собі найзручніший засіб, найкоротший шлях до мети, але згодом він зробив себе найголовнішою постаттю в уряді. В цьому великому мозку все розкладено по полицках і може бути знайдено будь-якої хвилини. Його слово щоразу вирішує питання державної ваги. Він живе політикою. Вона займає всі його думки, й лише тоді, коли я

питаю в нього поради щодо однієї з своїх маленьких загадок, він береться за ці розумові вправи. Але сьогодні Юпітер зійшов з Олімпу. Що це означає? Хто такий Кадоген Вест, і до чого тут Майкрофт?

— Згадав! — вигукнув я й заходився копатись у стосі газет, що лежали на канапі. — Так, так, ось він, звичайно! Кадоген Вест — це той молодик, якого у вівторок уранці знайшли мертвим у метрополітені.

Холмс випроставсь у кріслі, так і не донісши люльки до рота.

— Тут, напевно, щось серйозне, Ватсоне. Смерть людини, яка змусила мого брата зрадити свої звички, не може бути звичайною. Але що йому, в біса, до неї? Випадок, як я пригадую, цілком буденний. Молодик, мабуть, випав з потяга й забився насмерть. Не було ні ознак пограбування, ні будь-яких причин підозрювати насильство. Чи не так?

— Було розпочато слідство, — відповів я, — і воно виявило багато нових деталей. Якщо придивитися ближче, то цей випадок, як на мене, досить цікавий.

— Судячи з того впливу, який він справив на мого брата, це справді щось незвичайне. — Він зручніше вмовивсь у кріслі. — Нубо, Ватсоне, розповідайте.

— Повне ім'я небіжчика — Артур Кадоген Вест. Двадцять сім років, неодружений, служив у конторі арсеналу в Вулічі.

— Державна служба? Ось що спільного в нього з братом Майкрофтом!

— У понеділок увечері він несподівано виїхав з Вуліча. Останньою його бачила наречена, міс Вайолет Вестбері, яку він того вечора, о пів на восьму, раптово покинув на вулиці, в тумані. Сварки між ними не було, тож вона ніяк не може пояснити його вчинку. Наступну звістку про нього

приніс шляховик на ім'я Мейсон, що знайшов його мертве тіло неподалік станції лондонського метрополітену — Олдґейт.

— Коли?

— Тіло знайшли у вівторок, о шостій годині ранку. Воно лежало майже біля самісінької зупинки, якраз там, де колія виходить із тунелю, ліворуч від неї, якщо дивитися зі сходу, й трохи збоку. Череп було розтрощено, — мабуть, під час падіння з потяга. Власне кажучи, тіло могло потрапити на рейки лише таким чином. Навряд чи його змогли б принести з якоїсь сусідньої вулиці, адже на станції постійно чергує контролер. Отже, цей момент не викликає сумніву.

— Чудово. Випадок цілком простий. Людина, жива чи мертва, випала з потяга — або її було викинуто. Поки все зрозуміло. Далі.

— Лінія, де знайшли тіло, пролягає з заходу на схід; тут ходять і потяги метрополітену, й приміські потяги з Вільсдена та інших роз'їздів. Можна напевно стверджувати, що молодик перед смертю їхав нічним потягом, але де саме він сів, з'ясувати неможливо.

— Це можна виявити за його квитком.

— Квитка в кишенях не знайшли.

— Не знайшли квитка? О Боже, Ватсоне, це справді дивно! Я з власного досвіду знаю, що потрапити на платформу метрополітену, не показавши квиток, неможливо. Виходить, що квиток у молодика все-таки був. Чи не взяв його хто-небудь, щоб приховати місце, де той сів? А може, він сам загубив квиток у вагоні? Також можливо. Проте сама ця подробиця вельми цікава. Як я зрозумів, слідів пограбування там не було?

— Начебто ні. Тут є опис усіх його речей. У гаманці виявили два фунти п'ятнадцять шилінгів. А ще — чекову книжку Вулицького відділення Столичного банку. За нею встановили особу померлого. Ще там були два квитки в бенуар Вулицького театру, на той самий понеділок. І, нарешті, кілька якихось технічних паперів.

Холмс задоволено скрикнув:

— Нарешті, Ватсоне, зрозуміло! Британський уряд — арсенал у Вулічі — технічні папери — брат Майкрофт. Усі ланки на місцях. Аж ось, коли не помиляюсь, і він сам; він пояснить нам усе інше.

За хвилину ми побачили в кімнаті високу, дужу постать Майкрофта Холмса. Огрядний, навіть товстий, він, здавалося, був людиною могутньої сили м'язів. Над його тілом височіла голова з чудовим чолом мудреця, проникливими, глибокими сталевими-сірими очима й тонким виразом обличчя. З першого погляду можна було забути про його незграбну статуру й відчувати лише силу його розуму.

За ним увійшов наш давній приятель Лестрейд із Скотленд-Ярду, верткий і сухорлявий. Стурбований вираз їхніх облич свідчив про те, що бесіда буде серйозна. Детектив мовчки потис нам руки. Майкрофт Холмс зняв пальто і вмовився у кріслі.

— Неприємна справа, Шерлоку, — почав він. — Страшенно не люблю ламати своїх звичок, але влада навіть чути не хоче про мою відмову. За нинішнього становища в Сіамі мені не варто було б залишати міністерство. Але справа таки неабияка. Я ніколи ще не бачив прем'єр-міністра таким засмученим. А в адміралтействі все гуде, наче в перекинутому вулику. Ти вже прочитав про цю справу?

— Тільки-но прочитав. Що ж то за технічні папери?

— Отож-бо й воно! На щастя, найголовнішого вони не знають. Інакше газети зняли б галас на весь світ. Папери, які нещасний молодик мав у себе в кишені, — креслення підводного човна Брюса — Партінгтона.

Майкрофт Холмс промовив це так урочисто, що ми відразу усвідомили вагу його слів. Ми сиділи й чекали, що він казатиме далі.

— Ви, мабуть, чули про цей винахід? Я думав, що це відомо всім.

— Лише з чуток.

— Його значення важко переоцінити. З усіх державних таємниць саме цю охороняли найпильніше. Можете мені повірити, що в радіусі дії човна Брюса — Партінгтона неможливо здійснити жодний напад з моря. Два роки тому було сплачено величезні гроші за право володіння цим винаходом. Ми робили все, щоб зберегти його в таємниці. Креслення надзвичайно складні — вони містять близько тридцяти окремих розробок, кожна з яких має суттєву вагу для всього винаходу; зберігають їх у надійному сейфі, в спеціальній конторі, яка межує з арсеналом, — за дверима й вікнами, захищеними від грабіжників. Виносити креслення з тієї контори не дозволяється нікому. Навіть якби головний конструктор флоту схотів їх переглянути, то йому самому довелося б їхати до Вуліча. Аж раптом ми знаходимо їх у кишені мертвого молодшого клерка, в самісінькому серці Лондона. З огляду на державну таємницю це просто жахливо.

— Хіба ви не одержали їх назад?

— Ні, Шерлоку, ні! Отож-бо й воно, що ні. З Вуліча викрадено десять креслень. У кишені Кадоґена Веста їх було сім. Решта три, найважливіші, зникли — їх украдено, загублено. Облиш усе, Шерлоку. Викинь з голови свої дрібні поліційні загадки. Ти повинен розплутати таємницю міжнародної ваги. Навіщо Кадоґен Вест узяв папери? Де поділися решта паперів? Як він помер? Як тіло потрапило на місце, де його знайшли? Як

виправити скоєне лихо? Знайди відповіді на ці питання й ти добре прислужишся батьківщині.

— Чому б тобі самому не взятись до цього, Майкрофте? Твої здібності не менші за мої.

— Можливо, Шерлоку. Але тут слід зібрати факти. Дай мені ці факти — і я, не встаючи з крісла, скажу тобі якнайточнішу думку фахівця. Але бігати туди-сюди, допитувати залізничників, повзати пузом по землі, зирячи в лупу, — це не для мене. Ні, тільки ти зможеш розплутати цю справу. І якщо ти схочеш побачити своє ім'я в наступному реєстрі нагороджених...

Мій друг усміхнувся і хитнув головою.

— Я граю заради самої гри, — мовив він. — Але ця загадка справді має цікаві деталі, й вона припала мені до душі. Ще факти, будь ласка.

— Найголовніше я занотував на цьому аркуші паперу. Додам ще кілька адрес, які можуть тобі знадобитися. Офіційно за папери відповідає відомий урядовий фахівець сер Джеймс Волтер, чії нагороди й титули займають у довіднику два рядки. Він посивів на державній службі; це справжній джентльмен, почесний гість у найвищих колах і передусім — людина, чий патріотизм поза сумнівом. Він — один з двох, хто має ключі від сейфа. Додам, що в понеділок протягом усього службового дня документи, безперечно, були на місці, в конторі, і сер Джеймс поїхав до Лондона близько третьої години, забравши з собою ключ. Вечір він провів у домі адмірала Сінклера, що на площі Берклі.

— Це перевірено?

— Так, його брат, полковник Валентайн Волтер, посвідчив, що сер Джеймс справді виїхав з Вуліча; адмірал Сінклер теж підтвердив, що той

приїхав до Лондона, отже, сер Джеймс не причетний безпосередньо до цієї пригоди.

— Хто має другий ключ?

— Старший клерк і технік, містер Сідней Джонсон. Йому сорок років, він одружений, батько п'яťох дітей. Чоловік мовчазний, похмурий, відгуки щодо виконання службових обов'язків — найкращі. Колеги не дуже його шанують, проте працює він чудово. За свідченням Джонсона, яке підтвердила тільки його дружина, в понеділок він цілий вечір був удома, і ключ увесь цей час висів у нього на ланцюжку годинника.

— Розкажи нам про Кадоґена Веста.

— Він працював у нас десять років. Мав славу людини запальної, нестримної, але щирої та чесної. Нічого поганого сказати не можна. В конторі він був підлеглим Сіднея Джонсона. Щотижня працював з цими кресленнями, як того вимагала служба. Крім нього, більше ніхто не мав права чіпати їх.

— Хто востаннє замикав креслення в сейфі?

— Містер Сідней Джонсон, старший клерк.

— Ну, а хто їх узяв, відомо достеменно. Знайшли їх у молодшого клерка Кадоґена Веста. Цього досить, хіба не так?

— Так, Шерлоку, але тут багато що незрозуміло. Насамперед навіщо він узяв їх?

— Вони, мабуть, дуже цінні?

— Так, він легко міг одержати за них кілька тисяч.

— Ти можеш уявити собі іншу причину, крім наміру продати папери?

— Ні, не можу.

— Тоді візьмімо це за попереднє припущення. Молодий Вест узяв папери. Зробити це він міг лише за допомогою підробленого ключа.

— Кількох підроблених ключів. Він мав спочатку увійти до будинку, а потім до кімнати.

— Отже, він мав кілька підроблених ключів. Він повіз креслення до Лондона, щоб продати державну таємницю, й сподівався, звичайно, повернути їх назад наступного ранку — до того, як побачать, що вони зникли. Приїхавши з цією метою до Лондона, він зустрів там свою смерть.

— Як?

— Припустімо, що він їхав назад до Вуліча, по дорозі його вбили й викинули з вагона.

— Олдґейт, де знайшли тіло, набагато далі від станції Лондон-Бридж, де він мав зійти, якби їхав до Вуліча.

— Можна уявити собі чимало обставин, що змусили його проминути Лондон-Бридж. Наприклад, у вагоні він зустрів когось і завів з ним розмову. Ця розмова скінчилася сваркою, під час якої він розпрощався з життям. А може, він хотів вийти з вагона, впав на колію й помер, а той, інший, зачинив за ним двері. В такому густому тумані ніхто нічого не бачив.

— Поки немає кращих пояснень, скористаємось цими припущеннями; але зверни увагу, Шерлоку, скільки тут залишилось незрозумілого. Уявімо собі, наприклад, що молодий Кадоґен Вест вирішив перевезти папери до Лондона. Природно, що він мав там зустрітися з іноземним

агентом, а задля того повинен був вивільнити собі вечір. Натомість він бере два квитки до театру, вирушає туди з нареченою й по дорозі раптом зникає.

— Про людське око, — обізвався Лестрейд, що давно вже нетерпляче слухав цю розмову.

— Надто вже дивним чином. Це перше заперечення. Друге заперечення: припустімо, що він приїхав до Лондона й побачився з агентом. До ранку він мусив будь-що встигнути повернути папери на місце. Він узяв десять креслень. Що сталося з рештою трьома? Навряд чи він оддав їх із власної волі. І знову-таки — де гроші, які він отримав за продану державну таємницю? Природніше було б сподіватися, що у нього в кишені знайдуть велику суму грошей.

— Як на мене, тут усе зрозуміло, — сказав Лестрейд. — Я не маю жодного сумніву, що сталося це так. Він узяв папери, щоб продати їх. Зустрівся з агентом. Вони не дійшли згоди щодо ціни. Він вирушив додому, а агент подався за ним. У потязі агент убив його, забрав найважливіші папери й викинув тіло з вагона. Усе по місцях, авжеж?

— Чому ж він не мав квитка?

— З квитка було б видно, яка станція найближча до агентового будинку. Через те той і витяг квиток з кишені вбитого.

— Добре, Лестрейде, дуже добре, — мовив Холмс. — Ваша думка логічна. Але якщо так, то справу скінчено. З одного боку, зрадник мертвий. З іншого, креслення підводного човна Брюса — Партінгтона вже, мабуть, на континенті. Що ж нам робити?

— Діяти, Шерлоку, діяти! — вигукнув Майкрофт, підхопившись. — Все моє єство волає проти цієї думки. Збери свої сили! Відвідай місце

злочину! Розпитай людей! Переверни все догори дном! Тобі ніколи ще не випадало нагоди так прислужитися батьківщині.

— Гаразд, гаразд! — знизав плечима Холмс. — Ходімо, Ватсоне! Ви, Лестрейде, теж зробіть ласку й прилучіться на годину-дві до нашого товариства. Почнемо наше розслідування зі станції Олдґейт. На все добре, Майкрофте. Надвечір, гадаю, ти вже дістанеш від мене звістку, але хочу попередити заздалегідь: на надто багато не сподівайся.

За годину ми з Холмсом та Лестрейдом стояли вже в метрополітені, якраз там, де потяг виходить із тунелю перед станцією Олдґейт. Лагідний рум'янощокий літній джентльмен репрезентував там залізничну компанію.

— Отут лежало тіло молодика, — показав він місце десь за три фути від колії. — Він не міг упасти згори — тут усюди, як бачите, глухі стіни; отже, він випав з потяга — судячи з усього, саме з того потяга, який проходив тут у понеділок десь опівночі.

— Чи знайшли в вагонах якісь сліди боротьби?

— Ніяких, і квитка теж не виявили.

— І ніхто не помітив, щоб було відчинено двері?

— Ніхто.

— Цього ранку ми дістали деякі нові свідчення, — мовив Лестрейд. — Пасажир метрополітену, що проїжджав Олдґейт у понеділок уночі, десь за двадцять хвилин до півночі, заявив, що перед самою станцією почув, як щось важко гупнуло, ніби на колію впало тіло. Але за густим туманом він нічого не розгледів. Тоді він про це не доповідав. Але що це з містером Холмсом?

Мій друг напружено вглядався в те місце, де колія, вигинаючись, виходить із тунелю. На станції Олдґейт є роз'їзд, і через те там багато стрілок. На них і зупинилися гострі, пильні Холмсові очі, і я побачив на його замисленому, жвавому обличчі добре знайомі риси — міцно стулені вуста, тремтливі ніздрі, з'єднані густі кошлаті брови.

— Стрілки, — забурмотів він, — стрілки...

— Що таке? Що ви хочете сказати?

— Гадаю, тут не дуже багато стрілок?

— Ні, зовсім мало.

— Та ще й поворот. Стрілки й поворот... Присягаюся! Якби це справді було так...

— Що таке, містере Холмсе? У вас з'явилася якась конкретна думка?

— Думка... лише здогад, не більше. Але справа стає дедалі цікавішою. Дивовижно, просто дивовижно... Чому б і ні? Я ніде не помітив слідів крові на рейках.

— Їх тут і не було.

— Але рана, як я розумію, була велика?

— Череп розтрощено, однак зовнішні поранення незначні.

— І все-таки кров мала бути. Чи можна мені оглянути потяг, де їхав пасажир, що почув, як у тумані щось гупнуло?

— Боюся, що ні, містере Холмсе. Цей потяг давно розформовано, а вагони потрапили до кількох інших потягів.

— Можу вас запевнити, містере Холмсе, — зауважив Лестрейд, — що кожен вагон було старанно оглянуто. Я сам за цим простежив.

Однією з найголовніших вад мого друга була його нестерпність щодо людей із менш гнучким розумом, ніж його власний.

— Авжеж, — сказав він, одвертаючись. — Але я, до речі, хотів оглянути не вагони. Тут, Ватсоне, ми зробили вже все, що могли. Не будемо більше марнувати вашого часу, містере Лестрейде. Тепер, гадаю, наш розслід поведе нас до Вуліча.

На станції Лондон-Бридж Холмс склав телеграму на ім'я брата й показав її мені, перш ніж відіслати. В ній йшлося:

"У темряві блиснуло світло, але воно може згаснути. Прошу до нашого повернення передати з посильним на Бейкер-стрит повний реєстр іноземних шпигунів та міжнародних агентів, що перебувають нині в Англії, з їхніми докладними адресами.

Шерлок".

— Це може знадобитись нам, Ватсоне, — зауважив він, коли ми сідали в потяг, що вирушав до Вуліча. — Ми повинні бути вдячні Майкрофтові — адже він залучив нас до справи, яка обіцяє бути дуже цікавою.

Його жваве обличчя й досі зберігало вираз пильної, зосередженої уваги. Я зрозумів, що якась нова промовиста деталь підбадьорила його думку. Уявіть собі гончака, що лежить на псарні, опустивши вуха й хвіст, і порівняйте його з тим гончаком, який з палаючими очима мчить гарячими слідами, — така сама переміна відбулася цього ранку з Холмсом. Він

анітрохи не був схожий на ту німичну особу в халаті мишачо-сірого кольору, що кілька годин тому, немов у тумані, походжала кімнатою.

— Тут є матеріал. Тут є поле дії, — повторював він. — Я дурень був, що не зрозумів цього одразу.

— А я й досі нічого тут не розумію.

— Кінця я теж не бачу, проте маю одну думку, що може просунути нас далеко вперед. Цей чоловік зустрів свою смерть десь в іншому місці, а тіло його було на даху вагона.

— На даху?

— Неймовірно, еге ж? Але зіставмо факти. Чи можна вважати випадковим те, що тіло знайшли в тому самому місці, де потяг хитається на рейках, коли проходить через стрілку? Чи не тут повинна впасти річ, яка лежить на вагонному даху? На ті речі, що містяться всередині вагона, стрілка не діятиме ніяк. Або тіло справді впало з даху, або це надто вже химерний збіг. А тепер зверніть увагу на те, що слідів крові немає. Звичайно, їх і не могло бути на колії, якщо вбивство сталося в іншому місці. Кожен цей факт сам собою підозрілий. А вкупі вони стають промовистим доказом.

— Та ще й квиток! — вигукнув я.

— Отож. Ми не могли пояснити, чому не знайдено квитка. А моє припущення це пояснює. Отже, все збігається.

— Може, й так, але ми все одно надто далекі від розкриття таємниці його смерті. Вона лише заплутується, а не розплутується.

— Можливо, — замислено відказав Холмс, — можливо... — Він замовк і сидів у задумі, доки потяг не підповз до станції Вуліч.

Ми взяли кеб, і Холмс дістав з кишені Майкрофтів папірець.

— Нам доведеться зробити кілька візитів, Ватсоне, — сказав він. — Гадаю, що першим нашу увагу приверне сер Джеймс Волтер.

Дім відомого державного діяча виявився чудовою віллою з зеленими травниками, що простиралися аж до Темзи. Поки ми дістались цієї вілли, туман почав розвіюватись, і крізь нього пробивалося слабке сонячне світло. На наш дзвінок вийшов ключник.

— Сер Джеймс? — суворо перепитав він. — Сер Джеймс помер сьогодні вранці.

— О Боже! — здивовано вигукнув Холмс. — Від чого ж він помер?

— Може, ви зробите ласку увійти, сер, і розпитаєте його брата, полковника Валентайна?

— Гаразд, ми так і зробимо.

Нас провели до темної вітальні, куди за хвилину увійшов рослий, вродливий, білобородий чоловік років п'ятдесяти — молодший брат небіжчика. Засмучені очі, мокрі від сліз щоки, скуйовджене волосся — все свідчило про те, якого удару зазнала ця родина. Розповідаючи, як це сталося, він ледве вимовляв слова.

— Все це через отой страшний скандал, — сказав він. — Мій брат, сер Джеймс, був людиною високої честі. Він не зміг пережити такої ганьби. Це розбило його серце. Він завжди пишався своєю бездоганною службою, і раптом такий удар...

— Ми сподівалися, що він нам дещо пояснить і допоможе розібратися в цій справі.

— Можу вас запевнити: для нього це було не меншою таємницею, ніж для вас і для нас усіх. Він уже розповів поліції все, що знав. Звичайно, він не мав сумніву, що Кадоген Вест винний. Але все інше було чистісінькою таємницею.

— А ви самі не можете пролити на неї світло?

— Я знаю тільки те, що чув або читав у газетах. Мені не хотілося б бути нелюб'язним, але зрозумійте, містере Холмсе: в нас велике горе, тож мушу просити вас скоріше закінчити цю розмову.

— Події розгортаються несподівано, — мовив мій друг, коли ми знову сіли в кеб. — Як він помер — природною смертю? Чи, може, бідолашний старий наклав на себе руки? Якщо ж так, то чи не спричинили це докори сумління за невиконаний обов'язок? Однак полишмо це питання на майбутнє. А тим часом берімося до Кадогена Веста.

Самотня мати мешкала на околиці, в маленькому ошатному будиночку. Старенька була надто засмучена, щоб чимось допомогти нам, але поряд з нею ми побачили бліду молоду дівчину — вона відрекомендувалась нам як міс Вайолет Вестбері, наречена небіжчика, — остання з тих, хто бачив його того фатального вечора.

— Я нічого не розумію, містере Холмсе, — сказала вона. — Відтоді, як сталося це нещастя, я ні на хвилину не зімкнула очей, усе думаю, думаю, вдень і вночі думаю, все дошукуюся правди. Артур був найшляхетнішою, найвідданішою батьківщині людиною на землі. Він радше відрубав би собі праву руку, аніж продав довірену йому таємницю. Це неможливо, незбагненно для всіх, хто його знав.

— Але факти, міс Вестбері!

— Так, так, правду кажучи, я не можу їх пояснити.

— Чи потребував він тоді грошей?

— Ні, потреби його були дуже скромні, а платню він діставав велику. Він заощадив кілька сотень фунтів, і на Новий рік ми мали повінчатися.

— Чи не помічали ви, щоб він хвилювався? Прошу вас, міс Вестбері, будьте з нами цілковито щирою.

Пильне око мого друга помітило якусь зміну в її поведінці. Міс Вестбері почервоніла й завагалася.

— Так, — сказала нарешті вона. — Я відчувала, що його щось турбує.

— Як давно?

— Десь із тиждень тому. Він виглядав замисленим, схвильованим. Якось я почала його розпитувати. Він признався, що справді хвилюється й це стосується його службових справ. "Це настільки серйозно, що я навіть тобі не можу нічого сказати", — мовив він. Більше я нічого не зуміла довідатись.

Холмс суворо поглянув на неї.

— Далі, міс Вестбері. Навіть коли вам здаватиметься, що це свідчить проти нього, розповідайте все одно. Ніколи не можна вгадати, що до чого призведе.

— Далєбі, мені більше немає чого сказати. Один чи два рази мені здавалося, ніби він уже ладен щось розповісти мені. Якось увечері він заговорив про те, яка важлива ця таємниця, й додав, як я пам'ятаю, що іноземні шпигуни, безперечно, дорого заплатили б за неї.

Обличчя мого друга стало ще суворішим:

— Щось іще?

— Ні, він тільки сказав, що ми надто недбало поводимося з такими речами — зрадникові неважко буде викрасти ці папери.

— Він почав говорити про таке лише нещодавно?

— Так, зовсім нещодавно.

— Тепер розкажіть нам, що сталося того вечора.

— Ми зібралися до театру. Туман був такий густий, що наймати кеб було б марно. Отож ми пішли пішки, й наша дорога пролягала повз арсенал. Раптом він відскочив убік і зник у тумані.

— Без жодного слова?

— Вигукнув щось — і все. Я чекала на нього, але він не повертався. Тоді я пішла додому. Наступного ранку, коли відчинили контору, сюди прийшли розпитувати про нього. А о дванадцятій годині ми почули страшну новину. О, містере Холмсе, врятуйте його честь! Вона так багато важила для нього!

Холмс сумно хитнув головою.

— Ходімо, Ватсоне, — мовив він, — час їхати далі. Наступною нашою зупинкою буде контора, звідки викрадено папери.

— Спочатку проти молодика було багато доказів, але після наших допитів їх стало ще більше, — зауважив він, коли кеб рушив. — Майбутнє весілля — ось мотив, що дає привід до злочину. Природно, що йому потрібні були гроші. Йому вже спадало на думку викрасти папери, якщо

він заводив про це розмову. І трохи не зробив цю дівчину своєю спільницею, навіть хотів уже розповісти їй про свій намір. Кепська річ.

— Але справді, Холмсе, невже репутація людини ні про що не свідчить? І до того ж, навіщо було кидати дівчину на вулиці й стрімголов бігти красти?

— Отож-бо! Це вагоме заперечення. Але історія все-таки страшна.

Містер Сідней Джонсон, старший клерк, зустрів нас у конторі з тією шанобливістю, яку незмінно викликала в усіх візитна картка мого друга. То був худорлявий непривітний чоловік середнього віку, в окулярах; від пережитого страху він зовсім змарнів на лиці, а руки його тремтіли.

— Прикра річ, містере Холмсе, дуже прикра! Ви вже чули про смерть начальника?

— Ми щойно з його дому.

— У нас тут усе переплуталось. Начальник помер, Кадоґен Вест помер, папери викрадено. А в понеділок увечері, коли ми зачиняли контору, все було гаразд — міністерство як міністерство. Боже милий, навіть подумати страшно! Щоб саме Вест скоїв отаку річ!

— То ви певні, що він винний?

— Більше нема кого підозрювати. А я довіряв йому, як самому собі!

— О котрій годині в понеділок зачинили контору?

— О п'ятій.

— Ви самі зачиняли її?

— Так, я завжди йду останнім.

— Де були креслення?

— В цьому сейфі. Я сам поклав їх туди.

— Чи є в будинку сторож?

— Є, але він охороняє й інші відділи. Це старий вояк, людина надійна. Того вечора він нічого не бачив. Щоправда, туман був дуже густий.

— Уявімо собі, що Кадоґен Вест мав намір пройти до будинку ввечері. Йому знадобилося б три ключі, щоб дістати папери, чи не так?

— Саме так. Ключ від дверей, ключ від контори та ключ від сейфа.

— Ці ключі мали тільки сер Джеймс Волтер і ви?

— Ключів від дверей я не мав, лише від сейфа.

— Чи міняв сер Джеймс свої звички?

— Гадаю, що ні. Я знаю лише, що всі три ключі він носив на одному кільці. Я часто бачив їх у нього.

— І він брав те кільце з собою до Лондона?

— Начебто так.

— І ви теж ніде не залишали свій ключ?

— Ніде.

— Тоді Вест, якщо злочинець справді він, повинен був мати копії ключів. Але в нього ніяких ключів не знайшли. Ще одне: якби хтось із клерків, що працюють у цій конторі, схотів продати креслення, чи не простіше було б скопіювати їх, аніж брати оригінали?

— Щоб як слід скопіювати креслення, треба мати великі технічні знання.

— Але ж їх мали, мабуть, і сер Джеймс, і Вест, та й ви, гадаю, маєте?

— Звичайно, та я прошу вас не втягувати мене до цієї справи, містере Холмсе. Що тут довго гадати, коли відомо, що креслення знайшли у Веста?

— Все-таки дуже дивно, що він зважився взяти оригінали, коли міг вільно зробити копії й так само продати їх.

— Справді дивно, однак узято саме оригінали.

— Що далі шукаєш, то загадковішою стає ця справа. Трьох креслень і досі не знайдено. Як я зрозумів, вони — найголовніші.

— Так, це правда.

— Чи означає це, що той, до кого потрапили ці креслення, зможе побудувати човен Брюса — Партінгтона без решти креслень?

— Я вже доповідав про це в адміралтействі. Але сьогодні знову переглянув креслення й засумнівався. На одному з паперів, що повернулися, є креслення клапанів та автоматичних замків. Поки ті іноземці не винайдуть їх самі, вони не зможуть побудувати човен. Проте обминути таку перешкоду легко.

— Отже, три зниклі креслення — найважливіші?

— Безперечно.

— З вашого дозволу, я трохи огляну контору. Запитань до вас у мене більше немає.

Він оглянув замок сейфа, двері кімнати і, нарешті, залізні віконниці. Лише тоді, коли ми опинились на травнику перед будинком, цікавість його знов ожила. Під вікном росло лаврове дерево — деякі його гілки були зігнуті або зламані. Він уважно роздивився на них у лупу, потім оглянув також ледве помітні сліди на землі. Врешті-решт, попросивши старшого клерка зачинити залізні віконниці, він звернув мою увагу на те, що посередині вони трохи не сходяться, тож із вулиці можна розгледіти, що відбувається всередині.

— Сліди, звичайно, майже зникли впродовж змарнованих трьох днів. Може, вони щось і означають, а може, й нічого. Як на мене, Ватсоне, Вуліч нам уже нічим не допоможе. Наша тутешня здобич невелика. Погляньмо, чи не більше пощастить нам у Лондоні.

І все-таки ми натрапили на ще одну знахідку, перш ніж покинули Вуліч. Касир на станції охоче повідомив, що він бачив Кадоґена Веста, якого дуже добре знав, у понеділок увечері; він їхав до станції Лондон-Бридж потягом чверть на дев'яту. Він був сам і взяв один квиток у вагон третього класу. Касира вразила його знервованість. Вест був такий схвилюваний, що ніяк не міг забрати решту; касирові довелося допомогти йому. Переглянувши розклад, ми побачили, що потяг о восьмій п'ятнадцять був першим, яким Вест міг виїхати до Лондона після того, як о пів на восьму залишив наречену на вулиці.

— Спробуймо відтворити події, Ватсоне, — сказав Холмс, помовчавши з півгодини. — Не знаю, чи траплялася нам у розслідах інша така важка

справа. З кожним новим кроком наражаємось на новий підводний камінь. І все-таки ми помітно просунулися вперед.

Результати наших допитів у Вулічі загалом свідчать проти молодого Кадоґена Веста, але сліди під вікном контори дозволяють нам висунути поблажливіше припущення. Уявімо собі, наприклад, що до нього звернувся якийсь іноземний агент. Він міг узяти з Веста таку присягу, що той мусив мовчати. Однак думка про креслення хвилювала молодика — судячи з тих натяків, якими він ділився з нареченою. Далі уявімо собі, що тієї самої миті, коли вони йшли до театру, він раптом помітив у тумані того самого агента, що прямував до контори. Вест був запальною людиною. Коли йшлося про обов'язок, він не зважав ні на які обставини. Він пішов за тим чоловіком, став під вікном, бачив, як той забрав папери, й побіг навздогін за злодієм. Таким чином, зникає питання, чому взято оригінали, а не зроблено копії. Стороння людина могла взяти лише оригінали. Поки що все начебто збігається.

— Що ж далі?

— Отут ми наражаємось на труднощі. Здавалося б, перше, що слід було зробити молодому Кадоґену Весту, — перейняти негідника та зчинити тривогу. Чому ж він цього не зробив? Може, папери взяв хтось із його начальників? Тоді це пояснює Вестову поведінку. Або так: злодій зумів утекти в тумані, і Вест одразу кинувся за ним до Лондона, до його помешкання, якщо припустити, що він знав, де той мешкає. В усякому разі, сталося щось надзвичайно важливе, якщо він залишив дівчину в тумані й навіть не дав про себе знати потім. Далі слід губиться, й застається Вестове тіло, що з сімома кресленнями в кишені опинилося на даху вагона метрополітену. Чуття мені підказує, що шукати тепер слід з іншого кінця. Якщо Майкрофт уже надіслав нам лист з адресами, то серед них, може, знайдеться той, хто нам потрібен, і ми вирушимо одразу двома слідами.

На Бейкер-стрит на нас справді чекав лист. Його приніс спеціальний урядовий кур'єр. Холмс переглянув лист і перекинув мені.

"Відомо багато дрібних шахраїв, проте мало тих, хто наважився б на таку велику справу. Гідні уваги лише Адольф Майєр, Ґрейт-Джордж-стрит, 13, Вестмінстер; Луї Ля-Рот'єр, Кемден-Меншенз, Нотинґ-Хілл, та Гуґо Оберштайн, Колфілд-Ґарденс, 13, Кенсінґтон. Щодо останнього відомо, що в понеділок він був у місті, за пізнішими донесеннями — виїхав. Радий чути про "світло у темряві". Уряд з великим занепокоєнням чекає на твою остаточну доповідь. Отримано настанови з найвищих державних кіл. Якщо треба, то вся поліція королівства буде до твоїх послуг.

Майкрофт".

— Боюся, — мовив, усміхаючись, Холмс, — що "вся королівська рать"[50] не зарадить мені в цій справі. — Розгорнувши велику мапу Лондона, він зацікавлено схилився над нею. — Так, так! — невдовзі вигукнув він із задоволенням. — Здається, щастя нарешті обернулося до нас. Я вже вірю, Ватсоне, що цю справу ми врешті-решт подолаємо. — На радіощах він лягнув мене по плечу. — Зараз я піду. Це лише розвідка. Я не братимуся ні до чого серйозного без свого вірного друга й літописця. Залишайтеся тут, і за годину-дві ми, мабуть, побачимось знову. Якщо занудьгуєте, то беріть перо, оцей стос паперу і починайте писати про те, як ми врятували державу.

Мені трохи передався його веселий настрій; я знав, що без вагомої причини він ніколи не скине з себе звичайної маски стриманості. Увесь довгий листопадовий вечір я з нетерпінням чекав на свого друга. Нарешті одразу після дев'ятої посильний приніс мені таку записку:

"Обідаю в ресторані Ґольдіні, що на Ґлостер-Роуд, у Кенсінґтоні. Прошу вас негайно прийти до мене. Захопіть із собою ломик, ліхтар, зубило та револьвер.

Ш.Х."

Оце так знаряддя випадало тягати з собою поважному громадянинові темними, огорнутими туманом вулицями! Я старанно порозтикував усе це по кишенях пальта й вирушив за наданою адресою. Мій друг сидів у цьому крикливо розмальованому італійському ресторані за круглим столиком біля дверей.

— Хочете чогось попоїсти? Ні? Тоді випийте зі мною кави з кюрасо. І візьміть одну з сигар хазяїна. Вони не такі отруйні, як можна було очікувати. Ви взяли знаряддя?

— Так, воно тут, у пальті.

— Чудово. Дозвольте, я стисло розповім вам про те, що зробив сам і що нам слід зробити разом. Напевно, Ватсоне, ви згодні зі мною, що тіло молодика поклали на дах вагона. Мені це стало зрозуміло тієї самої миті, коли я переконався, що він не випадав з вагона.

— А чи не могли його скинути з якогось моста?

— Як на мене, це неможливо. Якщо ви придивитесь до вагонних дахів, то побачите, що вони спадисті й ніякого поруччя довкола немає. Отже, ми можемо напевно сказати, що тіло молодого Кадоґена Веста поклали на дах вагона.

— Але яким чином?

— На це питання нам треба знайти відповідь. Є лише один можливий шлях. Чи знаєте ви, що потяги метрополітену в деяких місцях Вест-Енду виходять із тунелів? Я пригадую, що часом, проїжджаючи там, бачив вікна будинків просто в себе над головою. А тепер уявіть собі, що потяг зупинився під одним з таких вікон... Хіба так важко покласти з нього тіло на дах вагона?

— Це здається неймовірним.

— Нам слід пригадати давнє правило: коли залишається тільки одна версія, то вона, хай навіть неймовірна, виявляється правдивою. Всі інші версії не справились. Коли я з'ясував, що відомий міжнародний агент, який щойно виїхав з Лондона, мешкав в одному з будинків, які виходять просто до лінії метрополітену, я так зрадів, що навіть приголомшив вас дитинністю своєї поведінки.

— Ось воно що!

— Так, авжеж. Моєю метою став Гуґо Оберштайн, з Колфілд-ґарденс, 13. Я почав свої розшуки зі станції ґлостер-Роуд, де вельми люб'язний службовець провів мене коліями, і я не лише переконався, що задні вікна будинків на Колфілд-ґарденс виходять просто на лінію, а й довідався дещо важливіше: саме в тому місці колія перетинається з іншою, більшою, тож потяги метрополітену частенько стоять там по кілька хвилин.

— Блискуче, Холмсе! Ви все-таки знайшли те, що треба!

— Не зовсім, не зовсім, Ватсоне. Ми просуваємося вперед, але мета ще далеко. Отож, оглянувши задню стіну будинку на Колфілд-ґарденс, я уважно роздивився його фасад і переконався, що пташка справді випурхнула. Будинок досить великий, на горішньому поверсі є окремі помешкання. Оберштайн жив саме там з одним лакеєм, — мабуть, своїм спільником, якому цілком довіряв. Візьмімо до уваги, що Оберштайн вирушив на континент, щоб вигідно продати здобич, але це зовсім не втеча, — він не мав причин боятися арешту; а те, що тим часом до нього можуть навідатись, йому навіть на думку не спало. А ми саме це й зробимо.

— А хіба не можна отримати ордер від поліції?

— На підставі наших доказів — навряд.

— Але що це може нам дати?

— Наприклад, ми знайдемо яке-небудь листування.

— Мені це не до душі, Холмсе.

— Любий мій друже, ви лише постоїте надворі на варті. Увесь кримінал я беру на себе. Зараз нема часу відступати через дурниці. Згадайте про Майкрофтів лист, адміралтейство, уряд, високих осіб, що чекають новин. Ми мусимо це зробити.

Замість відповіді я підвівся з-за столу.

— Ваша правда, Холмсе. Ми мусимо це зробити.

Він підскочив і потис мені руку.

— Я знав, що врешті-решт ви підете, — сказав він, і в його очах я прочитав щось схоже на ніжність. Наступної миті він знову став самим собою — владним, суворим.

— Іти туди з півмилі, але поспішати не треба. Ходімо пішки, — мовив він. — Благаю вас, не розгубіть знаряддя. Ваш арешт як підозрілої особи надто ускладнить справу.

Колфілд-Гарденс — одна з тих вулиць із рядами будинків з колонами та портиками, що правлять за взірець будівель вікторіанської доби у Вест-Енді. За сусідніми дверима була, напевно, дитяча вечірка: там весело бриніли юні голоси й бренькало серед нічної тиші піаніно. Туман іще не розвіявся й по-дружньому ховав нас за своєю завісою. Холмс засвітив ліхтар і підніс його до міцних дверей.

— Солідна річ, — мовив він. — Тут не лише замок, а й засувки. Спробуймо краще через підвал. Коли раптом з'явиться якийсь надто ревний полісмен, то отам унизу є чудовий темний закуток. Подайте мені руку, Ватсоне, — треба пролізти через огорожу, а потім я допоможу вам.

За хвилину ми обидва були коло дверей підвалу. Тільки-но ми сховалися в закутку, як згори, з туману, долинули кроки полісмена. Коли їхній м'який помірний стукіт ущух, Холмс узявся до роботи. Я бачив, як він нахилився, напружився — і двері з тріскотом відчинились. Ми прослизнули до темного коридору, зачинивши за собою підвальні двері. Холмс ішов попереду незастеленими східцями кручених сходів. Жовте віяльце світла його ліхтаря впало на низьке вікно.

— Ось воно. Певно, те саме, Ватсоне. — Холмс відчинив вікно, й тієї самої миті долинув тихий, протяжний гуркіт, що гучнішав і врешті перетворився на ревіння, — повз будинок промчав у темряві потяг. Холмс провів ліхтарем по підвіконню. Воно було густо вкрите сажею, що виходила з паровозних труб; подекуди її було розмазано й стерто.

— Тут, як бачите, лежало тіло. Ова! Що це, Ватсоне? Звичайно, сліди крові. — Він показав на темні, вицвілі плями на нижньому краю рами. — Я помітив їх і на кам'яних сходах. Тепер усе зрозуміло. Зачекаймо, поки тут зупиниться потяг.

Чекати нам довелося недовго. Наступний потяг, що з таким самим ревінням виринув з тунелю, поступово уповільнив хід, заскреготів гальмами й зупинився просто над нами. Від підвіконня до даху вагона було менш ніж чотири фути. Холмс обережно зачинив вікно.

— Поки що все справджується, — мовив він. — Що ви про це думаєте, Ватсоне?

— Ви просто майстер! Ви перевершили самого себе.

— Тут я з вами не згоден. Слід було лише здогадатися, що тіло поклали на дах вагона, — то був не бозна-який хитромудрий здогад, а решта неминуче з нього випливала. Якби не великі державні інтереси, то вся ця справа виглядала б найбуденнішою. Наші труднощі й досі попереду. Але хтозна, може, ми знайдемо тут щось нове, що стане нам у пригоді.

Ми піднялися кухонними сходами й увійшли до помешкання на другому поверсі. Одна з кімнат — їдальня з простими меблями — не містила нічого цікавого для нас. Друга, спальня, — так само. Остання кімната виглядала привабливіше, і мій друг заходився її старанно оглядати. Вона була повна книжок та паперів — слугувала, мабуть, кабінетом. Холмс спритно вивертав шухляду за шухлядою, полицю за полицею, але жодного разу блиск радості не осяяв його суворого обличчя. Так проминула година, та він нічого не знайшов.

— Хитрий лис позамітав усі сліди, — сказав він. — Не залишив нічого підозрілого. Небезпечне листування або знищено, або вивезено. Ось наша остання надія.

То була маленька бляшана скринька, що стояла на письмовому столі. Холмс відчинив її зубилом. У ній було кілька сувоїв паперу, списаного числами та підрахунками, але вгадати їхній зміст було неможливо. Лише повторювані слова "тиск води" та "тиск на квадратний дюйм" наводили на думку, що це стосується підводного човна. Холмс нетерпляче відкинув їх убік. Там залишився лише конверт із якимись газетними вирізками. Холмс порозкладав їх на столі, і з напруження на його обличчі я зрозумів, що його надії зросли.

— Що це таке, Ватсоне? Що це таке? Добірка газетних оголошень. Судячи з паперу й шрифту, з "Дейлі Телеграф". Верхній кут правої колонки. Чисел немає, але порядок видно з самих оголошень. Оце, мабуть, перше:

"Сподівався почути раніше. Умови прийнято. Пишіть повністю, за адресою, вказаною на картці.

П'єро".

А ось наступне:

"Надто складно для опису. Мушу мати повний звіт. Оплата після вручення замовлення.

П'єро".

Далі:

"Поспішайте. Відмовлюсь від пропозиції, якщо не буде дотримано умов. У листі зазначте день зустрічі. Підтвердимо через оголошення.

П'єро".

І нарешті:

"В понеділок увечері, після дев'ятої. Стукати двічі. Будемо самі. Оплата готівкою після вручення замовлення.

П'єро".

Найповніший звіт, Ватсоне! Якби лише знайти того, кому це адресовано! — Він замріяно сидів, тарабанячи пальцями по столу. І раптом підхопився.

— Врешті-решт, це не так уже й важко. Тут нам нічого більше робити, Ватсоне. Ходімо до редакції "Дейлі Телеґраф" — там, гадаю, ми завершимо нашу сьогоднішню працю.

* * *

Майкрофт Холмс із Лестрейдом, як ми й домовлялися, з'явилися уранці після сніданку, й Шерлок Холмс розповів їм про наші пригоди минулого вечора. Детектив хитнув головою, почувши наше зізнання щодо пограбування.

— У нас у поліції таке не дозволяють, містере Холмсе, — мовив він. — Немає нічого дивного, що ви досягаєте того, що нам не під силу. Але одного чудового дня ви зайдете надто далеко й тоді вам з другом не уникнути прикрощів.

— "За Англію, красу та дім"[51], еге ж, Ватсоне? Мученики на олтарі вітчизни. А що скажеш ти, Майкрофте?

— Чудово, Шерлоку! Дивовижно! Проте що це нам дасть?

Холмс узяв число "Дейлі Телеграф", що лежало на столі.

— Ти бачив нове оголошення П'єро?

— Як? Іще одне?

— Так, ось воно:

"Сьогодні ввечері. У тому самому місці. У той самий час. Стукати двічі. Справа надто важлива. На карту поставлено вашу власну безпеку.

П'єро".

— Святий Юрію! — вигукнув Лестрейд. — Коли він озветься, ми його спіймаємо!

— Для того я й подав це оголошення. Якщо ви обидва зробите ласку годині о восьмій піти з нами на Колфілд-Ґарденс, то ми, може, трохи наблизимося до розгадки нашої таємниці.

* * *

Однією з найприкметніших рис Шерлока Холмса була його здатність дати мозкові перепочити й думати про якісь легші, дрібніші речі, коли він відчував, що більше не може працювати як слід. Увесь той пам'ятний день, як я пригадую, він присвятив виключно задуманій ним розвідці "Поліфонічні мотети[52] Лассо[53]". Щодо мене, то я не мав такої здатності позбуватися зайвих думок, тож день здавався мені нескінченним. Велика державна вага нашого розсліду, безперервне очікування в найвищих урядових колах, небезпека, що чигала на нас під час розшуку, — усе це вкрай напружувало мої нерви. Тому я відчув полегшення, коли після скромного обіду ми нарешті вирушили в похід. Лестрейд із Майкрофтом зустріли нас, як і домовлялись, на станції Ґлостер-Роуд. Підвальні двері Оберштайнового будинку залишались відчиненими з минулої ночі, але Майкрофт Холмс рішуче відмовився лізти через огорожу, тож мені довелося зайти всередину й відімкнути парадні двері. На дев'яту годину ми всі сиділи в кабінеті й чекали з нетерпінням на потрібну нам людину.

Минула година, потім друга. Коли пробила одинадцята, розмірені удари церковних дзигарів прогули для нас, як подзвін по наших надіях. Лестрейд із Майкрофтом совались на стільцях і щохвилини позирали на годинники. Холмс сидів спокійно, з примруженими очима, але все його єство було насторожене до краю. Раптом мій друг підвів голову.

— Іде, — сказав він.

За дверима почулися обережні кроки. Невдовзі вони долинули знову. Ми почули шаркотіння ніг, об двері двічі вдарило кільце. Холмс підхопився, подавши нам знак сидіти на місцях. Газовий ріжок у

передпокої майже не випромінював світла. Холмс відчинив двері помешкання; коли незнайомиць прослизнув повз нього, він замкнув двері на ключ. "Прошу сюди!" — почули ми його голос, і наступної миті незнайомиць уже стояв перед нами. Холмс ішов за ним назирці, й коли невідомий обернувся з вигуком подиву й тривоги, він схопив його за комір і виштовхнув на середину кімнати. Поки наш полонений знову здобув рівновагу, двері до кімнати було вже зачинено. Холмс стояв до них спиною. Чоловік перелякано озирнувся і впав без тями на підлогу. Капелюх із широкими крисами злетів з його голови, шарф, що приховував обличчя, сповз аж до вуст, і ми побачили довгу білу бороду та м'яке, витончене лице полковника Валентайна Волтера.

Холмс здивовано свиснув.

— Ватсоне, — сказав він, — цього разу можете написати, що я справжнісінький осел. Це зовсім не та пташка, на яку я чатував.

— Хто це? — спитав нетерпляче Майкрофт.

— Молодший брат покійного сера Джеймса Волтера, начальника відділу підводних човнів. Так, так, тепер я бачу, як лягли карти. Він приходить до тями. Гадаю, що його допит мені краще взяти на себе.

Ми перенесли безвольне тіло на канапу. Наш полонений підвівся, сів, озирнувся — його обличчя охопив жах; він провів рукою по чолу, немовби не вірячи своїм очам.

— Хто ви такі? — спитав він. — Я прийшов до містера Оберштайна.

— Нам усе відомо, полковнику Волтере, — мовив Холмс. — Як англійський джентльмен міг таке вчинити, цього я зрозуміти не годен. Але все ваше листування й стосунки з Оберштайном відомі нам. Так само й обставини, пов'язані зі смертю молодого Кадоґена Веста. Тож раджу

вам щирим зізнанням хоч трохи полегшити свою провину, бо деякі подробиці ми зможемо почути тільки з ваших уст.

Чоловік застогнав і затулив обличчя руками. Ми чекали, проте він мовчав.

— Можу вас запевнити, — додав Холмс, — що найголовніше нам уже відомо. Ми знаємо, що вам потрібні були гроші, що ви зробили копії з ключів вашого брата й почали листуватися з Оберштайном, який відповідав вам у розділі оголошень "Дейлі Телеграф". Ми знаємо, що того туманного понеділкового вечора ви пробралися до контори в арсеналі, але вас вислідив молодий Кадоген Вест, — він, певно, вже мав причину підозрювати вас. Він бачив, як ви берете креслення, але не наважився здійснити тривогу, — мабуть, думав, що ви везете папери до брата в Лондон. Забувши про всі приватні справи, він, як і личить гідному громадянинові, подався в тумані назирці за вами — аж до цього самого будинку. Тут він до вас підійшов, і тоді, полковнику Волтере, ви до державної зради долучили ще страшніший злочин — убивство.

— Ні! Ні! Богом присягаюся, я не вбивав! — скрикнув наш нещасний полонений.

— Тоді розкажіть нам, як Кадоген Вест зустрів свою смерть і що сталося до того, як ви поклали його тіло на дах вагона.

— Я розповім. Присягаюся, що розповім. Усе інше справді так і було. Я признаюся. Саме так, як ви сказали. Я заборгував, граючи на біржі. Мені до зарізу потрібні були гроші. Оберштайн запропонував мені п'ять тисяч. Я хотів врятуватися від зубожіння. Але щодо вбивства, то тут я невинний.

— Що ж тоді сталося?

— Вест мене підозрював і вислідив, як ви й сказали. Я побачив його біля самісіньких дверей. Туман був такий густий, що за три ярди нічого

не було видно. Я двічі постукав, і Оберштайн відчинив мені двері. Молодик убіг до кімнати, почав вимагати, щоб ми пояснили, навіщо нам ці папери. Оберштайн мав короткий важкий кийок. Він завжди носить його з собою. Коли Вест увірвався до кімнати, Оберштайн ударив його по голові. Удар виявився смертельним. Вест помер через п'ять хвилин. Він лежав на підлозі, в передпокої, й ми зовсім розгубилися, не знаючи, що вдіяти. Оберштайнові сяйнула думка про потяги, що зупиняються під заднім вікном. Але спершу він переглянув папери, що я приніс. Тоді сказав, що три креслення — найважливіші, отож він забере їх із собою. "Ви не можете забрати їх, — мовив я. — У Вулічі зніметься страшенний галас, якщо їх не знайдуть на місці". — "Ні, я мушу забрати їх, — відповів він, — бо вони такі складні, що я не встигну до ранку зробити копії". — "Тоді я негайно відвезу їх назад", — сказав я. Він трохи подумав, а потім вигукнув, що знайшов вихід. "Три я заберу собі, — мовив він. — А решту покладемо в кишеню цьому молодикові. Коли його знайдуть, то крадіжку буде приписано йому". Іншого порятунку я не бачив, тож погодився. З півгодини ми чекали, доки під вікном зупиниться потяг. Туман цілком приховував нас, і ми легко поклали Вестове тіло на дах вагона. Це все, що мені відомо.

— А ваш брат?

— Він не казав нічого, але одного разу побачив мене з ключами й відтоді, гадаю, став підозрювати. Я прочитав у його погляді, що він мене підозрює. Він більше не зміг, як ви знаєте, дивитися людям в очі...

В кімнаті запанувала мовчанка. Її перервав Майкрофт Холмс.

— Хочете виправити становище? Щоб очистити совість і, можливо, полегшити покарання.

— Як я можу його виправити?

— Де зараз Оберштайн з паперами?

— Я не знаю.

— Хіба він не залишив вам адреси?

— Сказав лише, що листи, надіслані на його ім'я до готелю "Лувр" у Парижі, рано чи пізно дійдуть до нього.

— Тоді ви ще маєте змогу виправити скоєне, — мовив Шерлок Холмс.

— Я зроблю все, що зможу. Мені нічого вигороджувати цього чоловіка. Він — причина моєї теперішньої ганьби й загибелі.

— Ось вам перо й папір. Сідайте за цей стіл і пишіть, що я вам продиктую. На конверті зазначте надану адресу. Отак. Тепер — лист:

"Дорогий сер!

Пишу вам щодо нашої справи. Ви, звичайно, помітили, що однієї суттєвої подробиці бракує. Я роздобув потрібну копію. Це завдало мені зайвих турбот, і я прошу у вас додаткової винагороди в п'ятсот фунтів. Пошті я не довіряю і не візьму нічого, крім золота чи банкнот. Я міг би приїхати до вас за кордон, але побоююсь накликати на себе підозру, вирушивши саме тепер. Тому сподіваюся зустріти вас у курильні готелю "Черинг-Крос" у суботу опівдні. Пам'ятайте, що я візьму лише англійські банкноти або золото".

От і гаразд. Я дуже здивуюсь, якщо він не обізветься.

І він обізвався! Але решта подій належить уже до історії — до тих таємних її сторінок, що часто виявляються цікавішими за газетні повідомлення. Оберштайн, який прагнув так блискуче увінчати свою шпигунську кар'єру, попав у пастку і був надійно захований на п'ятнадцять років за ґрати британської в'язниці. У його дорожній скрині

знайшли безцінні креслення Брюса — Партінгтона, які він уже пропонував продати з аукціону в усіх військових портах Європи.

Полковник Волтер помер у тюрмі наприкінці другого року свого ув'язнення. А щодо Холмса, то він з натхненням повернувся до своєї розвідки "Поліфонічні мотети Лассо", яку згодом було надруковано для вузького кола читачів: фахівці відгукнулися про неї як про останнє слово науки з цього питання. Через кілька тижнів я випадково дізнався, що мій друг провів цілий день у Віндзорському палаці й повернувся звідти з чудовою смарагдовою шпилькою для краватки. Коли я спитав, де він її купив, той відповів, що це подарунок однієї шляхетної леді, якій йому пощастило зробити невеличку ласку. Більш він нічого не сказав, але здається мені, що я відгадав ясновельможне ім'я тієї леді й не маю жодного сумніву в тому, що смарагдова шпилька завжди нагадуватиме моєму другові пригоду з кресленнями Брюса — Партінгтона.

Детектив при смерті [54]

Місіс Хадсон, господиня помешкання Шерлока Холмса, була справжньою мученицею. Не тільки тому, що другий поверх її дому частенько зазнавав навали всіляких дивних і часто неприємних осіб, але й сам її славетний квартирант зі своєю дивакуватістю й безладом жорстоко випробовував її терпіння. Його дивовижна неохайність, звичка музикувати в найменше слухний час, незрозумілі й часто ядучі хімічні дослідження та й увесь дух насильства й небезпеки, що оточував його, робили Холмса чи не найневигіднішим наймачем у Лондоні. Але, з іншого боку, платив він, як князь. Я не маю сумніву, що тих грошей, які Холмс сплатив за кімнату за роки нашого знайомства, вистачило б на купівлю цілого будинку.

Господиня дивилася на нього з побожністю й ніколи не перечила, незважаючи на всі його чудернацькі вчинки. До того ж вона шанувала Холмса за дивовижну шляхетність і ввічливість із жінками. Жінок він не любив і не довіряв їм, але поводився з ними по-лицарськи. Знаючи, як господиня поважала його, я з хвилюванням вислухав її розповідь, коли

другого року після мого весілля вона прибігла до мене з сумною звісткою про тяжку хворобу мого нещасного друга.

— Він помирає, докторе Ватсоне, — сказала вона. — Вже три дні йому все гіршає, і я не знаю, чи проживе він іще хоч день. Він заборонив мені викликати лікаря. Але цього ранку, коли я побачила, як у нього повипиналися вилиці і як блищать очі, я не витримала. "Хочете ви чи ні, а я зараз піду по лікаря", — сказала я. "Тоді хай це буде Ватсон", — мовив він. Мерщій до нього, сер, бо ви можете не застати його живим!

Я був приголомшений, тим паче, що нічого не чув про цю хворобу, і миттю схопив пальто й капелюх. Дорогою я заходився розпитувати, що сталося.

— Я не можу розповісти вам багато, сер. Він працював над якоюсь справою в Розергайсі, в провулках біля річки, й там підхопив цю недугу. В середу опівдні він зліг і більше не вставав. За всі три дні ріски не мав у роті.

— О Боже! Чому ж ви не викликали лікаря?

— Він не схотів, сер. Ви знаєте, який він неподатливий. Я не наважилась чинити проти його волі. Але йому недовго лишилося жити на світі — ви це одразу побачите, тільки-но поглянете на нього.

Це справді було моторошне видовище. Похмурого, туманного листопадового дня кімната хворого виглядала дуже сумно, але найбільше обпалило холодом мою душу висохле, виснажене обличчя на подушках. Очі мого друга блищали, мов у лихоманці, щоки хворобливо палали, губи вкрилися темною корою; тонкі руки гарячково бгали ковдру, голос був хрипкий і тремтячий. Коли я увійшов до кімнати, він лежав нерухомо, але в очах майнув вогник — він упізнав мене.

— Ну, Ватсоне, здається, настали погані дні, — сказав він кволим голосом, але з іскринкою своєї давньої жартівливої манери.

— Любий мій друже! — вигукнув я, наблизившись до нього.

— Стійте! Не підходьте! — мовив він тим рішучим, наказовим тоном, який можна було почути в нього лише в хвилини напруження. — Якщо ви підійдете ближче, Ватсоне, я звелю вам забиратися геть.

— Але чому?

— Бо я так хочу. Хіба цього не досить?

Так, місіс Хадсон мала рацію. Він став ще неподатливішим, ніж будь-коли. Проте мав украй жалюгідний вигляд.

— Я тільки хотів допомогти, — пояснив я.

— Отож! Хочете допомогти, то робіть те, що вам скажуть.

— Гаразд, Холмсе.

Він трохи пом'якшав.

— Ви не гніваєтеся? — спитав він, задихаючись.

Бідолаха, як я міг гніватись, коли він лежав переді мною такий немічний?

— Це для вашого ж добра, Ватсоне, — прохрипів він.

— Для мого добра?

— Я знаю, що зі мною сталося. Ця хвороба — з Суматри; голландці знають про неї більше за нас, але теж небагато. Зрозуміло лише одне: вона, безперечно, смертельна й страшно заразлива.

Він говорив з гарячковою напругою, його довгі руки ворушились, немовби прагнучи відсторонити мене.

— Заразлива навіть від дотику, Ватсоне, — авжеж, від дотику. Стійте якомога далі, і все буде гаразд.

— О Боже, Холмсе! Невже ви гадаєте, що це мене злякає? Я не зважатиму на це навіть біля ліжка чужої людини. То невже щось завадить мені виконати свій обов'язок перед давнім другом?

Я знову підійшов до нього, але він із шаленою люттю відштовхнув мене.

— Я розмовлятиму з вами тільки тоді, коли ви стоятимете на місці. Інакше вийдіть геть із кімнати.

Я так глибоко шанував надзвичайні Холмсові таланти, що завжди корився його бажанням, навіть коли не розумів їх. Але тепер у мені заговорив професійний обов'язок. Нехай Холмс керує мною де завгодно, але нині я, врешті-решт, — лікар біля ліжка хворого.

— Холмсе, — сказав я, — ви не володієте самим собою. Хворий — усе одно, що дитина. Хочете ви того чи ні, я огляну вас і візьмуся лікувати.

Він люто поглянув на мене.

— Якщо вже до мене силоміць ведуть лікаря, то нехай це буде принаймні людина, якій я довіряю, — сказав він.

— Ви не довіряєте мені?

— У вашу дружбу я, зрозуміло, вірю. Проте факт є факт, Ватсоне, а ви лише звичайнісінький лікар, з вельми обмеженим досвідом та знаннями. Мені боляче таке вам говорити, проте вибору я не маю.

Мене це тяжко образило:

— Такі зауваження не гідні вас, Холмсе. Вони свідчать про стан ваших нервів. Якщо ви не довіряєте мені, я не нав'язуватиму своїх послуг. Дозвольте привезти до вас сера Джаспера Міка, або Пенроза Фішера, чи будь-кого з найкращих лікарів у Лондоні. Хтось із них мусить допомогти вам, і край. Якщо ж ви гадаєте, що я байдуже стоятиму тут і дивитимусь, як ви помираєте, то помиляєтеся в своєму другові.

— Ви бажаєте мені добра, Ватсоне, — мовив хворий зі стогоном, схожим на схлипування. — Хочете, я доведу вам ваше неуцтво? Що ви знаєте, наприклад, про тапанулійську[55] лихоманку? А про чорну формозьку[56] виразку?

— Я ніколи про них не чув.

— На Сході, Ватсоне, є багато дивовижних і незвичних хвороб. — Він зупинявся після кожної фрази, щоб зібратися на силі. — Я довідався про це нещодавно, коли розслідував одну справу про отруєння. Тоді я, напевно, й заразився. Ви тут нічого не зможете вдіяти.

— Може, й так. Але я випадково дізнався, що доктор Енстрі, найбільший у світі знавець тропічних хвороб, зараз у Лондоні. Не перечте, Холмсе, я негайно їду до нього! — Я рішуче обернувся до дверей.

Ніколи ще я не зазнавав такої поразки! Хворий за мить стрибком тигра перейняв мене. Я почув різкий скрегіт ключа в замку. Наступної

хвилини він уже знов упав на ліжку, задихаючись після цього шаленого спалаху енергії.

— Силоміць ви не заберете в мене ключ, Ватсоне. Я спіймав вас, друже! Доведеться вам тут посидіти, доки я сам вас не випущу. Та не сумуйте, — він говорив переривчастим голосом, ледве відсапуючи, — я розумію, ви хочете допомогти мені. Я чудово це знаю. Хай буде по-вашому, але дайте мені трохи перепочити. Ні, Ватсоне, ні, не зараз. Зараз четверта година. О шостій можете йти.

— Це божевілля, Холмсе!

— Лише дві години, Ватсоне. Обіцяю вам, що о шостій ви підете. Чи згодні ви зачекати?

— Я не маю вибору.

— Отож-бо й воно, Ватсоне. Дякую, я сам поправлю ковдру. Краще стійте якнайдалі від мене. А тепер, Ватсоне, ще одна умова. Якщо ви справді хочете допомогти мені, то привезіть не того, про кого згадували, а того, кого я сам оберу.

— Згода.

— Ось перше розумне слово, яке ви промовили після того, як увійшли сюди. Візьміть поки що отам книги. Я трохи захекався... Цікаво, що відчуває батарея, силкуючись пропустити струм крізь дошку?.. О шостій, Ватсоне, ми продовжимо розмову.

Але нашій розмові судилось поновитися задовго до цієї години, та ще й за обставин, які приголомшили мене не менше за той стрибок до дверей. Я кілька хвилин стояв і дивився на мовчазного Холмса в ліжку. Його обличчя було майже накрите ковдрою: здавалося, що він заснув. Не в змозі спокійно сидіти й читати, я став потихеньку ходити кімнатою,

розглядаючи портрети відомих злочинців, розвішані по всіх стінах. Отак походяючи туди-сюди, я нарешті дійшов до каміна. На полиці лежали люльки, кисети з тютюном, шприци, кишенькові ножі, револьверні патрони та інші дрібниці. Серед них була маленька чорно-біла скринька з слонової кістки, в якій зсувалося вічко. Скринька була дуже гарна, і я вже простяг до неї руку, щоб розгледіти її краще... Аж тут Холмс скрикнув так пронизливо, що його, мабуть, почули аж по той бік вулиці. З жаху я весь похолов, волосся на моїй голові заворушилось від цього страхітливого крику. Обернувшись, я побачив спотворене Холмсове обличчя з навіженими очима. Я закам'янів зі скринькою в руці.

— Поставте на місце! На місце, негайно, Ватсоне! Негайно, я сказав!
— Він полегшено зітхнув і знов упав на подушки, коли я поклав скриньку на полицю. — Я не переношу, Ватсоне, коли чіпають мої речі. Адже ви це знаєте. Та ще увесь час ходите туди-сюди. Ви — лікар, а така ваша поведінка здатна довести пацієнта до божевілля. Сядьте, друже, і дайте мені спокій!

Ця пригода справила на мене дуже прикре враження. Дика, несподівана лють, невластива його стриманій натурі брутальність, — усе це свідчило, як підупала сила його думки. Що могло бути сумнішим за руїну цього великого розуму? Я мовчки, засмучено сидів, аж поки не настав призначений час. Холмс так само, здавалося, стежив за годинником, і тільки-но пробило шосту, як він заговорив з тим самим гарячковим збудженням, що раніше.

— Ну, Ватсоне, — сказав він, — ви маєте якийсь дріб'язок у кишені?

— Так.

— Срібло?

— Так, маю.

— Скільки півкрон?[57]

— П'ять.

— О, замало! Замало! Яке нещастя, Ватсоне! Але все-таки покладіть їх у кишеню для годинника. А решту грошей — у ліву кишеню штанів. Дякую. Це якось урівноважить вас.

Це вже було чистісіньке божевілля. Він здригнувся й чи то кахикнув, чи то схлипнув.

— Тепер запаліть газ, Ватсоне, але дуже обережно, не більше ніж наполовину. Благаю вас, обережно, Ватсоне. Чудово, дякую. Ні, не треба завішувати вікон. А тепер покладіть ці листи й папери на стіл біля мене. Дякую. І ще дещо з того дріб'язку, що на полиці. Чудово, Ватсоне! Там є щипчики для цукру. Візьміть ними, будь ласка, оту скриньку з слонової кістки. Поставте її серед цих паперів. Отак! А тепер ідіть і привезіть до мене містера Калвертона Сміта, з Ловер-Берк-стрит, 13.

Правду кажучи, моє бажання бігти по лікаря дещо ослабло, бо сердешний Холмс, безперечно, марив, і залишати його самого було небезпечно. Проте він уперто вимагав привезти до нього особу, що її він назвав, хоча перед тим відмовлявся від усякої допомоги.

— Я ніколи не чув цього імені, — зауважив я.

— Цілком можливо, любий мій Ватсоне. Вас, мабуть, здивує, що найкращий у світі знавець цієї хвороби — не лікар, а плантатор. Містер Калвертон Сміт — відомий житель Суматри, який нині приїхав до Лондона. Спалах цієї хвороби на його плантаціях, далеко від лікарів, змусив його самого взятися за її вивчення, й він досяг чималих успіхів. Він — особа дуже пунктуальна, тож я не хотів відпускати вас до шостої години, бо знав, що ви не застанете його вдома. Якщо ви зможете переконати його приїхати сюди й застосувати свої виняткові знання про

цю хворобу, — а це стало найбільшим його захопленням, — то він, безперечно, допоможе мені.

Я передаю тут Холмсові зауваження як одне ціле, хоч вони не раз переривалися його важким диханням і гарячковими рухами, які свідчили про біль, що дошкуляв йому. За той час, що я пробув у нього, його вигляд погіршав. Рум'янець став яскравішим, очі палали в темних ямках, холодний піт уклав чоло. Але все-таки він зберігав свою спокійну, виразну мову. До останнього подиху він мав залишитися самим собою.

— Розкажіть йому про все, що зі мною сталося, — просив він. — Перекажіть свої враження, коли ви побачили людину, що помирає, — помирає й марить... Незрозуміло, чому дно океану не вкрите шаром устриць, адже вони так рясно плодяться... О, я знову марю! Дивно, як мозок сам себе контролює! То про що я говорив, Ватсоне?

— Про мою розмову з містером Калвертоном Смітом.

— Так, так, пам'ятаю. Моє життя залежить від нього. Вблагайте його, Ватсоне. Стосунки в нас із ним препогані. Його небіж, Ватсоне... Я підозрював лихо, і він це відчув. Хлопець помер у страшних муках. Сміт лихий на мене. Ви повинні розтопити лід у його серці, Ватсоне. Просіть, благайте, будь-що привезіть його сюди. Він може врятувати мене — тільки він!

— Я привезу його з собою в кебі, навіть якщо доведеться занести його туди на руках.

— Ні, не робіть такого. Ви повинні хутчіше переконати його приїхати окремо. Самі поверніться сюди раніше. Придумайте якийсь привід, щоб не їхати з ним. Не забудьте, Ватсоне. Не підведіть мене. Ви ніколи не підводили мене... Немає сумніву, що якісь природні вороги перешкоджають розмноженню цих істот. Ми з вами зробили своє,

Ватсоне... Невже увесь світ буде повен устриць? Ні, ні, це страшно!.. Перекажіть йому свої враження якомога докладніше.

Я пішов, уражений тим, що побачив у такому стані цю найрозумнішу людину, яка лепече, мов дитина. Він віддав мені ключ, і мене осяяла думка забрати цей ключ з собою, щоб Холмс не надумав зачинитися в кімнаті. Заплакана місіс Хадсон чекала на мене в коридорі. Виходячи з помешкання, я почув, як Холмс високим тонким голосом завів якусь божевільну пісню. Надворі, поки я чекав на кеб, до мене з туману наблизився чоловік.

— Як здоров'я містера Холмса, сер? — спитав він.

То був мій давній знайомий, інспектор Мортон зі Скотленд-Ярду, вбраний у цивільне.

— Він дуже хворий, — відповів я.

Інспектор якимось дивакувато глянув на мене. Якби це не було таким неймовірним, мені здалося б, що в світлі, яке падало з віконця над дверима, я побачив на його обличчі задоволення.

— Я дещо чув про це, — сказав він.

Під'їхав кеб, і я облишив цю розмову.

Ловер-Берк-стрит була довгим рядом гарних будинків на межі Нотинґ-Хілла й Кенсинґтона. Будинок, перед яким візник зупинив кеб, здавався пишним, навіть бундючним, — із старомодною залізною огорожею й важкими дверима з блискучими бронзовими ручками. Пасував до нього й пихатий ключник, що з'явився на порозі, осяяний електричним світлом.

— Так, містер Калвертон Сміт удома. Доктор Ватсон? Дуже добре, сер, дозвольте вашу картку.

Моє скромне ім'я й фах, напевно, не справили враження на містера Калвертона Сміта. Крізь напіввідчинені двері я почув його роздратований, пронизливий голос:

— Що це за один? Чого він хоче? Боже мій, Степлсе, скільки разів я казав вам, щоб мені не заважали, коли я працюю!

Далі долинули тихі, заспокійливі пояснення ключника.

— Я не прийму його, Степлсе. Терпіти не можу таких перешкод під час роботи. Мене немає вдома, так і скажіть. Нехай приходить уранці, якщо я справді йому потрібен.

Знову почулося тихе бурмотіння.

— Еге ж, еге ж, так йому й скажіть. Хай прийде вранці або зовсім не приходить. Нема чого переривати мені роботу.

Я подумав про Холмса, що борсається на ліжку й лічить хвилини, чекаючи на допомогу. Часу на церемонії не було. Його життя залежало від моєї наполегливості. Перш ніж послужливий ключник устиг передати мені відповідь господаря, я відштовхнув його й ступив до кімнати.

Чоловік, що сидів у кріслі біля каміна, з лютим криком підхопився з місця. Я побачив широке жовте обличчя з грубими рисами, важким подвійним підборіддям і злими сірими очима, які зирили на мене з-під кудлатих рудих брів. Рожеву лисину вкривала оксамитова шапочка, кокетливо зсунута набік. Голова його була досить велика, але, поглянувши нижче, я здивовано побачив маленьке кволе тіло, скривлене в плечах, — напевно, через рахіт у дитинстві.

— У чому річ?! — скрикнув він високим, верескливим голосом. — Що це за вторгнення? Хіба вам не передали, щоб ви прийшли завтра вранці?

— Пробачте, — мовив я, — у мене дуже нагальна справа. Містер Шерлок Холмс...

Ім'я мого друга подіяло на чоловічка найдивовижнішим чином. Гнів зник з обличчя. Воно сповнилось напруги й уваги.

— Ви прийшли від Холмса? — спитав він.

— Я щойно від нього.

— Що з Холмсом?

— Він дуже хворий. Через те я й приїхав до вас.

Чоловічок показав мені на стілець і знов уместився в кріслі. Цієї миті я побачив у дзеркалі над каміном його обличчя. Я міг би заприсягтися, що на ньому майнула гидка, злостива посмішка. Але я одразу переконав себе, що це якась нервова судома, бо за хвилину, коли він знов обернувся до мене, на обличчі його була щира скорбота.

— Мені боляче це чути, — мовив він. — Я знав містера Холмса лише з ділових зустрічей, але дуже шаную його таланти і вдачу. Він — знавець злочинів, а я — хвороб. Для нього — лиходії, для мене — мікроби. Ось мої в'язні, — вів далі він, показуючи на ряд пляшок та слоїків, що стояв на столику біля стіни. — В цих желатинових культурах відбувають покарання найлютіші злочинці в світі.

— Саме з цієї причини містер Холмс дуже хоче вас бачити. Він високо цінує вас і вважає, що ви — єдина в Лондоні людина, здатна допомогти йому.

Чоловічок здригнувся, і кокетлива шапочка звалилася на підлогу.

— Чому? — спитав він. — Чому містер Холмс гадає, що я можу допомогти йому?

— Бо ви знаєтеся на східних хворобах.

— А чому він думає, що хвороба, якою він заразився, східна?

— Бо йому довелося працювати серед китайських матросів, у доках.

Містер Калвертон Сміт люб'язно всміхнувся і підняв свою шапочку.

— Он як, невже? — сказав він. — Сподіваюся, що ця хвороба не така смертельна, як ви гадаєте. Давно він занедужав?

— Зо три дні тому.

— Він марить?

— Так, часом.

— Так, так! Це вже серйозніше. Було б не по-людському не відгукнутися на його прохання. Я дуже не люблю, коли мою роботу переривають, докторе Ватсоне, але цей випадок справді винятковий. Я відразу ж поїду з вами.

Я пригадав Холмсове прохання.

— На мене чекають в іншому місці, — відповів я.

— Гаразд. Я поїду сам. Адресу містера Холмса в мене записано. Через півгодини я буду там.

У мене завмерло серце, коли я повернувся до Холмсової спальні. За цей час, я знав, могло статися найгірше. Однак, на моє превелике щастя, він виглядав набагато краще. Його обличчя було бліде, як і раніше, проте від марення не залишилося й сліду, та й говорив він хоч і кволим, але надзвичайно виразним і бадьорим голосом:

— Ви бачили його, Ватсоне?

— Так, він уже їде.

— Чудово, Ватсоне! Чудово! Ви — найкращий з вісників.

— Він хотів приїхати зі мною.

— Це неможливо, Ватсоне. Аж ніяк неможливо. Він питав про причину хвороби?

— Я сказав йому про китайців в Іст-Енді.

— Саме так! Гаразд, Ватсоне, ви зробили все, що міг би зробити друг. Тепер можете зникнути зі сцени.

— Я мушу зачекати й вислухати його думку, Холмсе.

— Звичайно ж, мусите. Але я маю підставу вважати, що думка ця буде відвертіша й цінніша, коли йому здаватиметься, що ми тут наодинці. За моїм ліжком, у головах, досить місця для вас, Ватсоне.

— Любий мій Холмсе!

— Боюся, що в вас немає вибору, Ватсоне. В кімнаті нема де сховатись, і це дуже добре, бо не збудить ніякої підозри. Тож, Ватсоне, тут ми, гадаю, зробимо все, що треба. — З рішучим виразом на

змарнілому обличчі він несподівано сів на ліжку. — Вже риплять колеса, Ватсоне. Швидше, друже, якщо ви мене любите! І не ворушіться, хай би що там сталося — хай би що там сталося, чуєте? Не розмовляйте! Не рухайтесь! Лише слухайте якомога уважніше... — Цієї миті сили знов покинули його, й вольова, виразна мова перетворилась на кволе, плутане бурмотіння людини, що марить.

Зі своєї схованки, в якій я так раптово опинився, я почув, як залунали кроки на сходах, як відчинилися, а потім зачинилися двері спальні. А далі, на мій подив, запанувала довга мовчанка, яку переривало лише дихання й хрипіння хворого. Я уявив собі, як наш відвідувач стоїть біля ліжка й дивиться на страдника. Нарешті ця дивна мовчанка урвалась.

— Холмсе! — вигукнув відвідувач так настирливо, ніби будив сонного. — Холмсе! Ви чуєте мене, Холмсе?! — Я почув шурхіт, ніби хворого несамовито трусили за плече.

— Це ви, містере Сміте? — прошепотів Холмс. — Я й не сподівався, що ви прийдете.

Сміт засміявся.

— Авжеж, не сподівалися, — сказав він. — І все-таки, як бачите, я тут. Плачу за лихо добром, Холмсе, — за лихо добром!

— Це дуже люб'язно, дуже шляхетно з вашого боку. Я високо ціную ваші знання.

Відвідувач посміхнувся:

— Еге ж. Ви, на щастя, єдиний у Лондоні, хто здатен на це. Ви знаєте, що з вами?

— Те саме, — мовив Холмс.

— Он як! Ви впізнаєте симптоми?

— Аж надто добре.

— Що ж, мене це не дивує, Холмсе. Мене не дивує, що в вас те саме. Якщо так, то справи ваші кепські. Бідолаха Віктор помер четвертого дня, — цей дужий, здоровий хлопець. Вам, як ви казали, здалося дивним, що він у серці Лондона підхопив цю рідкісну азійську хворобу — до того ж хворобу, яку я так ретельно вивчав. Дивовижний збіг, Холмсе. Ви вдало це підмітили, але не дуже люб'язно було твердити, що тут є причина й наслідок.

— Я знав, що це скоїли ви.

— Он як, ви знали? Але ж довести цього не могли. А як ви гадаєте, чи добре це — спершу висувати проти мене такі звинувачення, а потім, опинившись у біді, плазувати переді мною, благаючи про допомогу? Що це за витребеньки, га?

Я почув засапане, важке дихання хворого.

— Дайте мені води! — прохрипів він.

— Скоро вам кінець, друже, але я не піду, не скінчивши розмови. Лише заради цього я й подам вам води. Ось, не розхлюпайте! Отак. Вам зрозуміло, що я кажу?

Холмс застогнав.

— Зробіть для мене все, що можете. Забудьмо минуле, — шепотів він. — Я викину всю цю справу з голови, присягаюся. Лише вилікуйте мене, і я забуду про неї.

— Забудете про що?

— Про ту смерть Віктора Севеджа. Ви тільки-но зізналися, що це скоїли ви. Я забуду про це.

— Можете забувати чи пам'ятати, як собі хочете. Я не побачу вас на лаві свідків. Ви будете в іншому місці, любий мій Холмсе, можу вас запевнити. Мене не обходитиме, що ви знаєте, чому помер мій небіж. Зараз ідеться не про нього, а про вас.

— Так, так.

— Ваш приятель, що приїхав до мене, — забув його ім'я, — сказав, що ви заразились в Іст-Енді, серед моряків.

— Я тільки так можу це пояснити.

— І ви пишаєтеся своїм розумом, Холмсе? Вважаєте себе таким кмітливим, авжеж? Але нині вам зустрівся дехто кмітливіший. Поміркуйте-но, Холмсе. Чи не могли ви підхопити цю хворобу іншим чином?

— Я не можу думати. Голова тріскає. Допоможіть, заради Бога!

— Так, я допоможу вам. Допоможу зрозуміти, що сталося і як це сталося. Я хочу, щоб ви дізналися про це, перш ніж помрете.

— Дайте мені чого-небудь, щоб утамувати цей біль!

— Біль, кажете? Так, мої кулі[58] теж верещали з болю. Схоже, мабуть, на судоми?

— Так, так, це судоми.

— Ну, то слухати мене вони вам не завадять. Слухайте! Ви не пригадуєте якогось незвичайного випадку якраз перед тим, коли захворіли?

— Ні, ні. Нічого.

— Подумайте ще.

— Я надто хворий, щоб думати.

— То я допоможу вам. Ви одержували що-небудь поштою?

— Поштою?

— Скриньку, наприклад?

— Я хворий, я помираю!

— Слухайте, Холмсе! — До мене долинув звук, ніби хворого трусили за плече, і я ледве всидів у своїй схованці. — Ви повинні вислухати мене. Ви мусите вислухати мене. Чи пам'ятаєте ви скриньку — скриньку зі слонової кістки? Її надіслали вам у середу. Ви відчинили її, пам'ятаєте?

— Так, так, я відчинив її. Там усередині була гостра пружина. Якийсь жарт...

— То був не жарт, як ви швидко переконалися. Нарікайте на себе, дурню. Хто просив вас ставати на моїй дорозі? Якби ви мене облишили, я б вас не займав.

— Згадав, — прохрипів Холмс. — Пружина! Я подряпав нею палець. Ось вона, ця скринька, на столі.

— Авжеж, це вона, Святим Юрієм присягаюсь! І зараз вона зникне в моїй кишені. Ви втратите свій останній доказ. Тепер ви знаєте правду, Холмсе, й можете померти, переконавшись, що я вас убив. Ви довідались надто багато про долю Віктора Севеджа, тож я примусив вас розділити її. Ви невдовзі помрете, Холмсе. А я посиджу тут і подивлюся, як ви помиратимете.

Холмсів голос стихився аж до незрозумілого шепоту.

— Що таке? — перепитав Сміт. — Відкрити газ? У вас уже темніє в очах, еге ж? Гаразд, зараз відкручу, щоб краще вас бачити. — Він перейшов через кімнату, і в ній миттю спалахнуло яскраве світло. — Може, вам іще чогось треба, друже мій?

— Сірник і цигарку.

Я мало не скрикнув з подиву та радощів. Холмс говорив своїм природним голосом — трохи слабшим, щоправда, але тим самим, який я знав. Запала довга мовчанка, і я відчув, що Калвертон Сміт мовчки стоїть і приголомшено дивиться на мого друга.

— Що це означає? — пролунав нарешті сухий, різкий голос.

— Найкращий спосіб зіграти з успіхом роль — це вжитися в неї, — пояснив Холмс. — Присягаюся вам, що всі ці три дні я нічого не їв і не пив, аж поки ви не зробили ласку подати мені цю склянку води. Але найважче було без тютюну. А ось і цигарка! — Я почув, як тернули сірником. — Тепер мені набагато краще. Еге, еге! Я чую кроки друга!

Зі сходів справді долинули кроки, двері відчинились, і з'явився інспектор Мортон.

— Усе гаразд, заберіть його, — сказав Холмс.

Інспектор узявся до своєї звичної справи.

— Вас заарештовано за звинуваченням в убивстві Віктора Севеджа,
— промовив він.

— Можете додати: і за спробу вбивства Шерлока Холмса, — зауважив мій друг, сміючись. — Щоб не турбувати хворого, інспекторе, містер Калвертон Сміт сам подав вам знак, запаливши газ. До речі, в правій кишені піджака заарештованого схована скринька, її треба вилучити. Дякую. З нею слід поводитись обережно. Вона ще стане в пригоді на суді.

Я почув звуки несподіваного шарпання й боротьби, що скінчилися ляскотом заліза й криком болю.

— Тільки нашкодите самі собі, — мовив інспектор. — Стійте спокійно, чуєте?

Клацнули наручники.

— То це пастка! — скрикнув високий, верескливий голос. — Це приведе на лаву підсудних вас, Холмсе, а не мене. Він попросив, щоб я приїхав і полікував його. Я зжалився над ним і приїхав. А тепер він твердитиме, що я сказав якусь там дурницю, яку він сам придумав, аби довести свої безглузді підозри. Брешіть, скільки хочете, Холмсе. Мої слова мають не меншу вагу за ваші.

— О Боже! — вигукнув Холмс. — Я зовсім забув про свідка. Любий мій Ватсоне, тисячу разів пробачте мені. Як я міг не звернути на вас уваги! Здається, немає потреби рекомендувати вам містера Калвертона Сміта, — адже, як я розумію, ви вже бачилися з ним сьогодні ввечері. У вас є внизу кеб, інспекторе? Я поїду слідом за вами, коли вдягнуся, бо можу стати в пригоді поліції.

— Ніколи ще я не хотів так їсти й пити, — сказав Холмс, освіжившись склянкою кларету й з'ївши кілька бісквітів у перервах між одяганням. — Хоча, як ви знаєте, мої звички непостійні, тож такі подвиги вдаються мені легше, ніж будь-кому іншому. Мені було вкрай потрібно переконати місіс Хадсон у тому, що я хворий, бо вона мала повідомити про це вас, а ви в свою чергу — Сміта. Адже ви не образилися, Ватсоне? Признайтеся, що вміння прикидатись не входить до числа ваших багатьох талантів, а якби ви знали мою таємницю, то ніколи не змогли б ублагати Сміта приїхати сюди, — а це було головним у моєму намірі. Знаючи його мстиву натуру, я був певен, що він приїде подивитися на справу своїх рук.

— Але ваш вигляд, Холмсе, ваше мертвотне обличчя?

— Три дні повного посту не прикрашають людину, Ватсоне. А все інше можна легко "вилікувати" губкою. З вазеліном на чолі, беладонною в очах, рум'янами на щоках і восковою корою на губах можна цілком справити враження, що ти хворий. Симуляція хвороб — це річ, якій я збираюся присвятити одну зі своїх розвідок. А оті уривчасті розмови про півкрони, устриці та всілякі інші речі непогано імітували марення...

— Але чому ви не дозволяли мені підходити до вас, якщо насправді ніякої хвороби не було?

— Ви ще й питаєте, любий мій Ватсоне! Гадаєте, я не ціную ваших медичних знань? Хіба міг я сподіватися, що ваш досвідчений погляд не помітить, що в смертельно хворого немає високої температури й пульсу? На відстані чотирьох ярдів я ще міг дурити вас. А якби це мені не вдалося, хто привіз би Сміта до моєї пастки? Ні, Ватсоне, не чіпайте цієї скриньки. Погляньте на неї збоку й ви побачите оте місце, звідки вискакує гостра, мов гадюче жало, пружинка, коли її відчиниш. Я думаю, що саме таким пристроєм і було вбито сердешного Севеджа, який стояв між цим чудовиськом і спадщиною. Адже ви знаєте, що я отримую найрізноманітнішу пошту, тож звик обережно поводитись з усіма посилками, які надходять до мене. Я розумів: переконавши Сміта в тому, що його намір справді вдався, я зможу витягти з нього зізнання. Все це я

розіграв із старанністю справжнього актора. Дякую, Ватсоне, допоможіть-но мені вдягти пальто. Коли ми закінчимо справи в поліційній дільниці, нам не завадить заїхати до Сімпсона чогось попоїсти.

Зникнення леді Френсіс Карфакс [59]

— Але чому турецькі? — спитав містер Шерлок Холмс, пильно оглядаючи мої черевики. Я саме вмовився в широкому плетеному кріслі, коли мої простягнені ноги збудили його невсипущу увагу.

— Ні, англійські, — дещо здивовано відповів я. — Я купив їх у Латімера, на Оксфорд-стрит.

Холмс усміхнувся, скрушно зітхнувши.

— Лазні! — пояснив він. — Лазні, а не черевики! Чому дорогі турецькі лазні, які розслаблюють, а не підбадьорлива гаряча ванна вдома?

— Останні два дні через отой ревматизм я почував себе як старий дід. А турецькі лазні — це саме те, що ми, лікарі, на такий випадок радимо, — свіжий струс, після якого немовби народжуєшся знову. До речі, Холмсе, — додав я, — звичайно ж, для людини, що звикла до логічних міркувань, зв'язок між моїми черевиками й турецькими лазнями помітний відразу, але я буду щиро вдячний вам, якщо ви все-таки розкриєте його мені.

— Перебіг цих міркувань не такий уже й таємничий, Ватсоне, — мовив Холмс, пустотливо підморгнувши. — Такі ж найпростіші умовиводи я можу проілюструвати запитанням: хто сьогодні вранці їхав з вами в кебі?

— Я не вважаю ще одну ілюстрацію за пояснення, — трохи в'їдливо відказав я.

— Браво, Ватсоне! Ваша відповідь цілком гідна й логічна. Тож із чого почнемо? Візьмімо спочатку останній приклад — кеб. Погляньте-но: на лівому рукаві й плечі вашого пальта — бризки. Якби ви сиділи посередині, їх або не було б зовсім, або вас однаково оббризкало б з обох боків. Отож виходить, що ви сиділи збоку. А отже, зрозуміло, що ви їхали з кимось у парі.

— Зрозуміло.

— І до кумедного просто, авжеж?

— А черевики й лазні?

— Так само дитяча забавка. Ви маєте звичку зав'язувати свої черевики завжди однаково. А тут я побачив якийсь закручений, подвійний вузол, анітрохи не схожий на ваш звичайний. Виходить, ви знімали черевики. Хто їх зав'язував? Або швець, або служник у лазні. Швець тут ні до чого, бо черевики майже нові. Що ж залишається? Лазня. Дуже просто, еге ж? Але хай там як було, а турецькі лазні добре вам прислужилися.

— Тобто як?

— Ви сказали, що поїхали туди, аби освіжитися. Дозвольте надати вам іншу таку можливість. Як щодо мандрівки до Лозанни, любий Ватсоне, — першим класом, і всі збитки буде сплачено по-княжому?

— Чудово! Але навіщо?

Холмс глибше поринув у крісло й дістав з кишені свій записник.

— Найбеззахисніше людське створіння в світі, — сказав він, — це жінка без дому й друзів. Вона — найбезневинніша і, може, навіть найкорисніша істота з усіх смертних, але водночас і найчастіша причина

безлічі злочинів. Вона безпорадна. Кочує туди-сюди, бо має досить коштів, щоб мандрувати з країни до країни, з готелю до готелю. Нарешті, — і досить часто, — слід її уривається в якомусь підозрілому пансіоні чи заїзді. Вона — немов те курчатко, що заблукало серед лисиць. Якщо її проковтнуть, ніхто цього не помітить. Боюся, що саме в таку небезпеку потрапила леді Френсіс Карфакс.

Мені сподобався цей несподіваний перехід його міркувань від загального до окремого. Холмс погортав свій записник.

— Леді Френсіс, — вів далі він, — єдиний прямий нащадок графа Рафтона. Маєтки в їхньому роді, як ви, мабуть, пам'ятаєте, успадковували тільки чоловіки. Вона ж дістала невелику спадщину, але в цій спадщині були чудові, старовинної іспанської роботи, коштовності — оправлені сріблом діаманти, які вона любила так, що навіть не захотіла залишити їх у банку і всюди возила з собою. Сум навіває ця леді Френсіс — красуня, зовсім ще не стара, що через дивовижну примху долі стала останнім паростком дерева, яке ще двадцять років тому стояло в цвіті.

— Але що з нею сталося?

— Що сталося з леді Френсіс Карфакс? Жива вона чи мертва? У цьому й загадка. Вона — людина з суворими звичками й останні чотири роки незмінно раз на два тижні писала до міс Добні, своєї старої гувернантки, що давно вже покинула роботу й мешкає в Кембервелі. Саме ця міс Добні звернулася до мене. Вже п'ятий тиждень вона не діставала від неї ані слова. Останній лист було надіслано з готелю "Національ" у Лозанні. Леді Френсіс виїхала звідти, не залишивши жодної адреси. Рідні схвильовані, — люди вони заможні й, звичайно, готові на будь-які витрати, аби лиш ми допомогли їм з'ясувати, що сталося.

— Невже ця міс Добні — єдине джерело відомостей? Хіба леді не мала інших кореспондентів?

— Мала одного, від якого я про дещо дізнався, Ватсоне. Це банк. Самітним жінкам теж треба жити, тож їхні рахунки — ті самі щоденники. Кошти леді були в банку Сильвестра. Я переглянув її рахунок. Передостаннього разу вона взяла гроші, щоб розрахуватися за готель у Лозанні; гроші були чималі, і в неї ще дещо залишилося на руках. Відтоді було подано лише один чек.

— Ким і де?

— Мадемуазель Марі Девін. Де було виписано чек, невідомо. Погасила його філія банку "Ліонський кредит" у Монпельє два з половиною тижні тому. Сума складала п'ятдесят фунтів.

— А хто ця мадемуазель Марі Девін?

— Це мені теж пощастило з'ясувати. Мадемуазель Марі Девін була покоївкою в леді Френсіс Карфакс. Але навіщо леді знадобилось видати їй цей чек, мені поки що невідомо. Проте я не маю жодного сумніву, що ваші розшуки допоможуть про це дізнатися.

— Мої розшуки?

— Так, адже ви їдете до Лозанни, щоб освіжитись. Ви знаєте, що я не можу залишити Лондон, поки старому Абрагамсові загрожує смерть. Та й узагалі мені не варто покидати зараз Англію. Скотленд-Ярд без мене сумує, а злочинний світ підозріло пошваблюється. Тож їдьте, любий Ватсоне, і якщо два пенси за слово не будуть для вас надмірною ціною, я до ваших послуг у будь-яку годину дня й ночі, в межах, яких сягає Континентальний телеграф.

Двома днями пізніше я вже був у Лозанні, в готелі "Національ", де мене дуже люб'язно зустрів управитель, відомий мес'є Мозер. Леді Френсіс, як він повідомив мене, зупинялася тут на кілька тижнів. Усі, хто її бачив, були просто зачаровані нею. Років їй було не більше ніж сорок.

Вона й зараз іще дуже гарна з себе, тож легко уявити, якою красунею була замолоду. Про коштовності месє Мозер не знав нічого, але слуги розповідали, що важку скриню в її кімнаті завжди було замкнено. Покоївку Марі Девін тут шанували так само, як і її господиню. Вона, до речі, була заручена з одним із старших кельнерів у готелі, тож відшукати її адресу було легко: Монпельє, вулиця Траян, 11. Усе це я ретельно занотував і подумав, що сам Холмс міг би позаздрити спритності, з якою я роздобув ці відомості.

Одне лише й досі було загадкою — несподіваний від'їзд леді з готелю. Жодного ключа до цієї загадки я не мав. Адже її життя в Лозанні було таке щасливе! Природно було сподіватися, що вона проведе увесь сезон у своїх розкішних кімнатах із вікнами на озеро. А вона раптом одного чудового дня зібралася й поїхала, не зваживши навіть на те, що пропаде тижнева платня за готель. Лише Жуль Вібар, покоївчин наречений, пригадав одну деталь. Він вважав, що несподіваний від'їзд був пов'язаний з візитом високого смаглявого бороданя, який з'явився в готелі одним-двома днями раніше. "Це дикун, справжнісінький дикун!" — вигукував Жуль Вібар. Той чоловік наймав кімнату десь у місті. Одного разу, коли мадам гуляла берегом озера, — багато хто це бачив, — він підійшов до неї й почав щось схвильовано говорити. Потім завітав до готелю, але вона не схотіла його бачити. Він був англійцем, але імені його ніхто не знав. Наступного ж дня мадам виїхала. І Жуль Вібар, і — що більш суттєво — Жулева наречена вважали, що саме поява цієї людини була причиною, а від'їзд леді — наслідком того, що сталося. Лише про одне Жуль відмовився розповісти: чому Марі покинула свою господиню. Або він про це не знав, або не хотів казати. "Якщо хочете це знати, то їдьте до Монпельє і спитайте самі".

Так скінчилася перша частина моїх розшуків. Друга мала за мету з'ясувати, куди вирушила леді Френсіс Карфакс із Лозанни. Сама вона це приховала, що підтверджувало думку про те, ніби леді хотіла збити когось зі сліду. Як іще пояснити, що на її речах не було жодної позначки з Бадена? До цього курорту на Рейні і вона, і її речі дісталися кружним шляхом. Про все це я дізнався в тутешній конторі агентства Кука[60].

Отже, я подався до Бадена, повідомивши спершу Холмса про всі свої заходи й діставши у відповідь телеграму з жартівливою похвалою.

У Бадені відшукати слід леді Френсіс було неважко. Вона зупинилася в готелі "Англійський двір" на два тижні. Там завела знайомство з таким собі доктором Шлесінґером та його дружиною — місіонерами з Південної Америки. Як і всі самотні жінки, леді Френсіс шукала розради в релігії. Примітна особа доктора Шлесінґера, пристрасна віра цього чоловіка, що страждав від хвороби, яка надломилася його під час місіонерських мандрів, — усе це глибоко вразило її. Вона допомагала місіс Шлесінґер доглядати превелебного панотця, що саме видужував і проводив свої дні, як розповів мені управитель, у глибокому кріслі на веранді, в товаристві обох жінок. Він працював над мапою Святої Землі і особливо цікавився царством мідіанітів[61], про яких саме писав наукову працю. Врешті його здоров'я поліпшилось і вони з дружиною повернулися до Лондона; леді Френсіс поїхала з ними. Сталось це три тижні тому, й відтоді управитель нічого про них не чув. Щодо ж покоївки, Марі, то за кілька днів до того, як леді виїхала, вона вийшла від господині заплакана й сказала іншим покоївкам, що більше в неї не служитиме. Перш ніж виїхати, доктор Шлесінґер сам сплатив усі рахунки.

— До речі, — мовив наостанку управитель, — ви не єдиний із друзів леді Френсіс Карфакс, хто її розшукує. Лише тиждень тому нас розпитував про неї якийсь чоловік.

— Він назвав своє ім'я? — спитав я.

— Ні, але він англієць, хоч на англійця й не скидався.

— Схожий на дикуна? — сказав я, зіставивши факти за методом мого уславленого друга.

— Саме так. Це слово якнайкраще його описує. Довготелесий, засмаглий чолов'яга з бородою; йому місце в сільському заїзді, а не в

розкішному готелі. Якийсь шалений чоловік, я б такого побоявся зачіпати.

Нарешті щось почало прояснюватись — як прояснюються постаті перехожих на вулиці, коли розвіюється туман. За доброю, побожною жінкою прокрадається навшпиньки, крок за кроком, лиховісна тінь. Вона боїться того чоловіка, інакше не тікала б поспіхом з Лозанни. Він знову погнався за нею. Рано чи пізно наздожене її. А може, вже наздогнав? Чи не тут ховається загадка її довгого мовчання? Може, добрі люди, з якими вона заприятимилась, не зуміли вберегти її від погроз того незнайомця? Яка страшна причина, який неосяжний задум керують ним у цій нескінченній гонитві? Всі ці питання мені належало розв'язати.

Я написав про все Холмсові, радий, що так швидко докопався до коріння справи. У відповідь дістав телеграму з проханням описати ліве вухо доктора Шлесінґера. Холмсове почуття гумору часом бувало дивним, іноді навіть образливим, тож я не звернув уваги на цей недоречний жарт — до того ж, і одержав я цю телеграму вже в Монпельє, куди приїхав, розшукуючи Марі Девін.

Я швидко знайшов будинок колишньої покоївки й дізнався про все, що їй було відомо. Вона дуже любила свою господиню й залишила її тільки через те, що леді опинилася в товаристві добрих друзів, — принаймні в цьому вона була певна, — та ще через те, що вона мала невдовзі одружитись і все одно мусила покинути службу. Зітхнувши, вона зізналася, що леді, коли вони жили в Бадені, часто сердилась на неї й одного разу навіть допитувала, ніби не маючи до неї довіри, — через те розлука виявилась не такою важкою, як гадалося. Леді Френсіс подарувала їй до весілля п'ятдесят фунтів. Як і мене, Марі насторожував незнайомець, через якого її господиня втекла з Лозанни. Вона бачила на власні очі, як він при всіх, під час прогулянки берегом озера, вхопив леді за руку. То був запальний, шалений чоловік. Напевно, леді Френсіс тому й поїхала зі Шлесінґерами до Лондона, що боялася його. З Марі вона ніколи про нього не розмовляла, але з багатьох дрібниць покоївка помічала, що господиню весь час мучить страх... Несподівано дівчина

урвала свою розповідь і підхопилася зі стільця. Обличчя її здригнулось від подиву й жаху.

— Погляньте! — скрикнула вона. — Знову цей негідник! Той самий, про якого я казала!

Крізь прочинене вікно я побачив високого смаглявого чоловіка з чорною кучерявою бородою, що повагом ішов вулицею, пильно розглядаючи номери будинків. Зрозуміло було, що він, як і я, шукає покоївку. Не вагаючись, я вибіг на вулицю й перепинив його.

— Ви англієць?! — вигукнув я.

— А хоч би й так? — роздратовано відповів він.

— То дозвольте спитати, як вас звуть?

— Не дозволю, — відрубав він.

Ситуація загострювалась, і я вирішив піти навпростець.

— Де леді Френсіс Карфакс? — суворо запитав я.

Він здивовано вирячився на мене.

— Що ви зробили з нею? Навіщо переслідуєте її? Відповідайте! — заволав я.

Чоловік з лютим вигуком кинувся на мене, як тигр. Я частенько виходив з бійок переможцем, але цей чолов'яга мав залізні руки й силу роздратованого бугая. За мить він уже схопив мене за горло, і я почав непритомніти, аж тут із пивнички навпроти вискочив якийсь неголений француз-майстровий у синій блузі, з кийком у руці й зацідив мого

супротивника по плечу; той відпустив мене. Ще з хвилину він стояв, тремтячи від люті, і розмірковував, чи не варто було б накинутись на мене знову, тоді гнівно пирхнув і подався до будинку, з якого я тільки-но вийшов. Я обернувся, щоб подякувати своєму рятівникові, який стояв тут-таки при дорозі.

— Ну-ну, Ватсоне, — мовив раптом він, — це ж треба вміти так усе зіпсувати! Гадаю, вам доведеться повертатись зі мною до Лондона нічним потягом.

Через годину Шерлок Холмс, уже в своєму звичному вбранні, сидів у моїй кімнаті в готелі. Розгадка його несподіваної щасливої появи була більш ніж проста: йому вдалося знайти час виїхати з Лондона, й він вирішив перестріти мене саме там, де я, за його розрахунками, мав перебувати. В одязі майстрового він сидів у пивничці, чекаючи на мене.

— Якими послідовними ви були в своєму розшуку, любий Ватсоне! — сказав він. — З усіх можливих помилок не обминули жодної. Врешті-решт ви стривожили всіх і не з'ясували нічого.

— Напевно, вам теж пощастило б не більше, — відповів я ображено.

— Ніяких "напевно". Мені пощастило більше. А ось і вельмишановний Філіп Грін, ваш сусід у готелі; з його допомогою, сподіваюсь, ми досягнемо помітніших успіхів.

Служник подав візитну картку на таці, й до кімнати увійшов той самий бородань, що зчепився зі мною на вулиці. Він здригнувся, побачивши мене.

— Як це розуміти, містере Холмсе? — спитав він. — Я одержав ваш лист і прийшов сюди. А що тут робить цей чоловік?

— Це мій давній друг і помічник доктор Ватсон. Він допомагає нам у розшуках.

Незнайомець подав мені величезну засмаглу долоню:

— Сподіваюсь, я не завдав вам шкоди. Коли ви почали закидати мені про якийсь злочин щодо леді, я не втримався. Я й так зараз живу мов у лихоманці. Нерви зовсім нікудишні... Але спершу поясніть мені, містере Холмсе, заради всього святого: як ви взагалі довідались про мене?

— Я мав розмову з міс Добні, гувернанткою леді Френсіс.

— Старенька Сьюзен Добні в своєму незмінному очіпку! Я чудово її пам'ятаю.

— А вона пам'ятає вас. Таким, як ви були перед вашим від'їздом до Південної Африки.

— То ви все про мене знаєте! Добре, що мені нема чого приховувати від вас. Присягаюсь, містере Холмсе, що не було в цім світі чоловіка, який би кохав жінку палкіше, ніж я — Френсіс. Замолоду я був такий собі шибайголова, як і всі юнаки мого кола. А її душа була чиста як сніг. Навіть натяк на грубощі був для неї огидний. Коли хтось розповів їй про мої звички, вона не схотіла більше розмовляти зі мною. Однак вона кохала мене, — ось де диво! — кохала так, що через мене залишилася сама на все життя. Проминули літа, я поїхав до Барбертона, надбав там трохи грошей і вирішив нарешті розшукати Френсіс, щоб прихилити до себе. Я чув, що вона так і не вийшла заміж. Я знайшов її в Лозанні й благав, щоб вона простила мене. Гадаю, що її серце озвалось на мої благання, але воля залишалася незламною; коли я прийшов до неї наступного разу, її вже не було в місті. Я дізнався, що вона поїхала до Бадена, а потім прочув, що тут мешкає її покоївка. Чоловік я запальний, жив звичайно серед простолюду, тож і не витримав, коли доктор Ватсон

напосівся на мене. Але скажіть мені, Богом благаю вас, що сталося з леді Френсіс?

— Саме про це нам треба довідатись, — серйозно відказав Холмс. — Де ви зупинитесь у Лондоні, містере Ґріне?

— Шукайте мене в готелі "Ленгем".

— Тоді я порадив би вам негайно їхати туди й бути наготові. Не хочу наперед обнадіювати, але ви можете бути певні, що задля порятунку леді Френсіс ми зробимо все. Поки що більше нічого сказати не можу. Ось моя візитна картка, підтримуйте зі мною зв'язок увесь цей час. А тепер, Ватсоне, якщо ви спакуєте нашу валізу, я надішлю до місіс Хадсон телеграму з проханням завтра, о пів на восьму, похвалитися своїм кухарським мистецтвом перед двома голодними мандрівниками.

* * *

Коли ми повернулись до нашого помешкання на Бейкер-стрит, на нас чекала телеграма; Холмс жадібно прочитав її й подав мені. Телеграму було надіслано з Бадена, й містила вона лише одне слово: "Розірване".

— Що це таке? — спитав я.

— Все, що треба, — відповів Холмс. — Ви пригадуєте моє прохання, з першого погляду химерне, — описати ліве вухо превелебного панотця? Ви не відповіли на нього.

— Я вже виїхав з Бадена і не міг про це розпитати.

— Саме так. Через те я й надіслав таке саме прохання управителеві "Англійського двору", а це — його відповідь.

— Про що ж вона свідчить?

— Про те, любий мій Ватсоне, що ми зустрілися з людиною, вкрай хитрою і небезпечною. Превелебний доктор Шлесінґер, південноамериканський місіонер, насправді не хто інший, як святенник Пітерс, один з найзухваліших негідників серед тих, що плодяться в Австралії, а ця молода країна породила вже немало зразкових злочинців. Пітерс має справи з самітними жінками, граючи на їхніх релігійних почуттях, а його так звана дружина, англійка на прізвище Фрейзер, допомагає йому. Природа дій місіонера викликала в мене підозру, що це саме Пітере, а особлива прикмета — йому прокусили вухо під час п'яної бійки в Аделаїді, 1889 року, — підтвердила мої побоювання. Нещасна жінка потрапила до рук страшних людей, яких ніщо не зупинить, Ватсоне. Цілком можливо, що її вже немає на світі. Якщо ж вона жива, то її тримають під замком, і вона не має змоги написати ані до міс Добні, ані до будь-кого з своїх друзів. Можливо, що вона так і не дісталася Лондона, проте навряд, бо з континентальною поліцією, з її вимогами до реєстрації, іноземці не жартують. Можливо, що вона поїхала далі, але це теж навряд, бо кращого місця, ніж у Лондоні, для того, щоб безкарно переховувати десь людину, цим негідникам не знайти. У мене таке передчуття, що вона в Лондоні, але де її шукати, нам поки що невідомо; тож наберімося терпіння й сідаймо обідати. Ввечері я навідаюсь до Скотленд-Ярду й перекинуся словечком з нашим другом Лестрейдом.

Але ні державна поліція, ні власні Холмсові джерела інформації анітрохи не допомогли з'ясувати цієї таємниці. Серед гамірного, багатомільйонного Лондона три особи, яких ми шукали, загубились, немов ніколи й не жили в світі. Ми подавали оголошення до газет, але марно. Ми стежили за всіма збіговиськами, де міг з'явитися Шлесінґер. Ми спостерігали за всіма, з ким він був колись знайомий. Аж несподівано, після невдачі протягом тижня, блиснув промінь світла. До ломбарду Бовінґтона, що на Вестмінстер-Роуд, принесли срібну підвіску з діамантом старовинної іспанської роботи. Приніс її високий, чисто поголений чоловік, зовні схожий на священика. Його ім'я та адреса,

напевно, були фальшиві. Розірваного вуха в нього не помітили, але, судячи з інших прикмет, то був саме Шлесінґер.

Тричі наш бородатий друг із готелю "Ленгем" провідував нас; востаннє він з'явився через півгодини після свіжого повідомлення про закладену коштовність. Одяг на його дужому тілі висів, мов на вішалці. Нещастя зробило його старішим на кілька років. "Якби я хоч чимось міг допомогти вам!" — у відчаї вигукував він. Нарешті в Холмса знайшлася для нього робота.

— Він почав закладати коштовності. Тепер ми його спіймаємо.

— Але ж це означає... що з леді Френсіс щось сталося?

Холмс скрушно похитав головою.

— Припустімо, що вони досі тримали її в ув'язненні, тож звільнити її зараз означає погубити самих себе. Нам слід приготуватися до найгіршого.

— Що я можу зробити?

— Ці люди не знають вас в обличчя?

— Ні.

— Можливо, наступного разу він піде до якогось іншого ломбарду. Тоді треба буде починати все спочатку. Проте тут йому дали добру ціну і не питали зайвого, тож він, коли йому знадобляться гроші, може знову піти до Бовінґтона. Зараз я напишу туди лист про те, що ви маєте постійно перебувати в їхній конторі. Якщо цей чолов'яга прийде, стежте за ним до самого його дому. Але жодних необачних дій і, найголовніше, жодного насильства. Дайте мені слово честі, що нічого не робитимете без мого відома й згоди.

Впродовж двох днів від вельмишановного Філіпа Гріна (він, до речі, був сином славетного адмірала, що командував Азовським флотом у Кримську війну) не надходило жодної звістки. Увечері третього дня він влетів до нашої вітальні блідий; його тіло тремтіло, мов у лихоманці.

— Ми спіймали його! Спіймали! — вигукнув він.

Через хвилювання він ледве міг говорити. Холмс заспокоїв його кількома словами й посадив у крісло.

— Розкажіть усе, як було, — мовив він.

— Вона прийшла лише годину тому. То була його жінка. Цього разу вона принесла таку саму підвіску, як у нього. Висока, бліда, з тхорячими очима...

— Так, це вона, — сказав Холмс.

— Вона вийшла з контори, і я подався за нею. Вона повернула на Кенінгтон-Роуд — я за нею. Раптом вона увійшла до якоїсь крамниці. Містере Холмсе, то була трунарня!

Холмс здригнувся.

— Далі? — спитав він. Схвильований голос його свідчив про полум'яну душу, приховану під холодною маскою обличчя.

— Вона завела розмову з крамаркою. Я увійшов за нею. Я почув її слова: "Як довго!" Крамарка стала виправдовуватись: "Зараз буде готово. Адже майструвати довелося за особливою міркою, тож і не встигли". Тоді вони обидві побачили мене й замовкли; я щось запитав і пішов.

— Ви слушно вчинили. Що ж було далі?

— Жінка теж вийшла, але я сховався в найближчому під'їзді. Напевно, вона щось підозрювала, бо озирнулася навколо. Тоді покликала кеб і поїхала. На щастя, я спіймав інший кеб і вирушив за нею. Зупинилися вони в Брікстоні, на площі Полтні, 36. Я проїхав трохи далі, вийшов на розі й став спостерігати за будинком.

— Ви когось бачили?

— Усі вікна були темні, крім одного, на першому поверсі. Але штори було спущено, тож я нічого не міг побачити. Я стояв там і міркував, що ж робити далі, аж тут біля брами зупинився критий фургон. Двоє чоловіків щось винесли з нього й поставили біля сходів... Містере Холмсе, то була труна.

— Он як...

— Не знаю, як я встояв на місці. Двері відчинилися, щоб пустити людей з їхньою ношею. Відчинила їх та сама жінка. Але вона мене теж помітила й поспіхом грюкнула дверима. Я згадав про свою обіцянку й побіг сюди.

— Ви чудово попрацювали, — мовив Холмс, пишучи щось на клаптику паперу. — Без ордера на арешт ми не можемо вчинити нічого, тож найкраще, чим ви можете зараз мені прислужитися, — це віднести мій лист до поліції й одержати ордер. Можуть бути певні труднощі, але, як на мене, продаж коштовностей — це достатній привід. А за інші дрібниці візьметься Лестрейд.

— Але ж вони тим часом уб'ють її. Що це за труна? Для кого вона, як не для неї?

— Ми зробимо все, що зможемо, містере Ґріне. Не змарнуємо ані хвилини. Довіртеся нам. Отже, Ватсоне, — додав він, коли наш відвідувач побіг, — він зараз дістане підтримку з боку закону. А ми, як і завжди, діятимемо беззаконно, своїми власними засобами. Ситуація така скрутна, що будь-які наші заходи матимуть виправдання. Мерщій вирушаймо на площу Полтні!

— Спробуймо відтворити картину в цілому, — провадив Холмс, коли ми проїжджали парламент і Вестмінстерський міст. — Ці негідники зтягли бідолашну леді до Лондона, примусивши спершу розлучитися з вірною служницею. Якщо вона до когось і писала, її листи перехоплювали. Хтось із їхніх спільників найняв будинок. Переступивши його поріг, леді Френсіс потрапила до пастки, й коштовності, за якими вони полювали з самого початку, стали їхньою здобиччю. Вони вже потроху розпродують їх і не вбачають у цьому ніякої небезпеки, бо певні, що доля леді не цікавить нікого. Коли вони випустять її, вона, звичайно ж, викриє їх. Отож вони не випустять її ніколи. Але тримати її все життя під замком теж не можна. Єдиний вихід — убивство.

— Цілком зрозуміло.

— Погляньмо з іншого боку. Коли дві наші думки перетинаються, Ватсоне, їхній перетин найтісніше наближає нас до правди. Почнімо тепер не з леді, а з труни й ходімо назад. Труна, побоююсь, свідчить про те, що леді померла. Але труна означає церковний похорон, лікарське свідоцтво та поліцейний дозвіл. Якби леді вбили якимось звичайним способом, її просто закопали б у садку. А тут усе прилюдно й відкрито. Про що це говорить? Звичайно, про те, що її вбили таким чином, що навіть лікар сприйняв цю смерть як природну, — можливо, отруїли. Але все-таки дивно, що вони дозволили лікареві засвідчити смерть, — хіба що підкупили... Проте це вельми сумнівно.

— А чи не могли вони підробити свідоцтво?

— Небезпечно, Ватсоне, дуже небезпечно. Не думаю, щоб вони на таке зважилися. Стривайте-но! Тут поряд має бути трунарня, адже ми щойно проминули ломбард. Зайдіть-но до них, Ватсоне! Ви своїм виглядом завжди вселяєте довіру. Спитайте, на який час призначено похорон у клієнта з площі Полтні.

Крамарка чесно й щиро відповіла мені, що похорон відбудеться завтра о восьмій ранку.

— Ось бачите, Ватсоне, ніяких таємниць, усе чисто! Їм якось пощастило влаштувати це законним чином, і тепер вони гадають, що їм нема чого боятися. Що ж, залишився один вихід — атакувати з фронту. Ви маєте зброю?

— Ось мій ціпок!

— Нічого, якось проб'ємось. Як сказав Шекспір, "і тричі той озброєний, хто правий"[62]. Ми просто не можемо чекати на поліцію, дотримуючись букви закону... Їдьте, будь ласка. Спробуймо щастя разом, Ватсоне, нам не первина.

Він гучно подзвонив у двері великого похмурого будинку посередині площі. Двері негайно відчинились, і на порозі темного передпокою з'явилася висока жіноча постать.

— Чого ви хочете? — різко спитала жінка, силкуючись розгледіти нас у темряві.

— Мені треба поговорити з доктором Шлесінґером, — мовив Холмс.

— Тут такого немає, — відповіла вона й хотіла вже зачинити двері, але Холмс притримав їх черевиком.

— Якщо так, то мені потрібен чоловік, що тут живе, хоч би як він себе називав, — твердо сказав він.

Жінка завагалась. Тоді знову відчинила двері.

— Гаразд, заходьте! — мовила вона. — Мій чоловік нікого не боїться.

Зачинивши за нами двері, жінка провела нас до вітальні, засвітила світло й пішла.

— Містер Пітерс зараз прийде, — сказала вона, виходячи.

Слова її миттю справились: тільки-но ми окинули очима запилюжену вітальню з побитими міллю серветками на меблях, як двері відчинились, і до кімнати тихенько ступив високий, чисто виголений лисий чоловік. Його широке рум'яне обличчя з обвислими щоками сяяло надмірною лагідністю, до якої ніяк не пасували жорсткі, повні нещадної злоби вуста.

— Тут, мабуть, якась помилка, джентльмени, — надзвичайно солодко сказав він. — Гадаю, вам дали не ту адресу. Якщо ви пройдете трохи далі...

— Ми нікуди не підемо, в нас нема часу, — холодно відповів мій друг. — Адже ви Генрі Пітерс з Аделаїди, колишній доктор Шлесінґер з Бадена й Південної Америки. Я певен у цьому так само, як і в тому, що моє ім'я — Шерлок Холмс.

Пітере — тепер я зватиму його так — здригнувся і втупивсь очима в свого грізного супротивника.

— Що ж, ваше ім'я мене не лякає, містере Холмсе, — сказав він спокійно. — Коли людина має чисте сумління, їй нема чого боятися. Чого вам треба в моєму домі?

— Я хочу дізнатися, що ви зробили з леді Френсіс Карфакс, яку привезли з собою з Бадена.

— Я буду радий, якщо ви самі мені скажете, де вона зараз, — так само спокійно відповів Пітерс. — Вона завинила мені десь із сотню фунтів, а розплатилася парою дешевих підвісок, на які в ломбарді й дивитись не схотіли. Вона заприятелювала зі мною та місіс Пітерс у Бадені, — я справді жив там під іншим ім'ям, — і не покидала нас аж до самого Лондона. Я сплатив її рахунок у готелі й купив їй квиток. А в Лондоні вона зникла, залишивши мені, як я вже казав вам, оті старомодні прикраси. Якщо ви знайдете її, містере Холмсе, я буду вам щиро вдячний.

— Я знайду її, — сказав Шерлок Холмс. — Шукатиму в цьому домі, поки не знайду.

— А де ваш ордер?

Холмс витяг з кишені револьвер.

— Доведеться вам поки що задовольнитись цим.

— Та ви справжнісінький грабіжник!

— Цілком згоден, — усміхнувшись, мовив Холмс. — Мій друг — теж відомий зарізяка. Ми з ним починаємо обшук у вашому домі.

Наш супротивник відчинив двері.

— Поклич-но поліцію, Енні! — вигукнув він.

По сходах зашурхотіла жіноча спідниця, вхідні двері рипнули й грюкнули.

— Часу обмаль, Ватсоне, — сказав Холмс. — Якщо ви заважатимете нам, Пітерсе, буде гірше. Де труна, яку до вас привезли?

— Навіщо вам труна? Вона зайнята. В ній тіло.

— Я мушу оглянути це тіло.

— Ніколи! Я не дозволю!

— То я вас і не питатиму. — Холмс рвучко відштовхнув Пітерса вбік і вийшов до передпокою. Просто перед нами були прочинені двері. Ми увійшли туди. То була їдальня. На столі, в світлі газових ріжків, стояла труна. Холмс підкрутив пальник і підняв віко. Глибоко на дні труни лежала маленька висохла постать. Яскраве світло впало на старече, змарніле обличчя. Ні хвороба, ні голод, ні найжорстокіші тортури не могли перетворити красуню леді Френсіс на цю немічну людську руїну. Холмсове обличчя відбило радісний подив.

— Дякувати Богові! — вигукнув він. — Це не вона!

— Так, цього разу ви прикро помилилися, містере Шерлоку Холмсе, — підхопив Пітере, що увійшов слідом за нами.

— Хто ця мертва жінка?

— Якщо це так вас цікавить, я розповім. Це стара нянька моєї дружини, на ім'я Роза Спендер; ми взяли її з Брикстонського притулку. Привезли її сюди, запросили доктора Горсома — він мешкає на Фірбенк-Віллас, 13, — не забудьте записати адресу, містере Холмсе! — й доглядали її, як порядні християни. Третього дня вона померла від старечого маразму, як сказано в свідоцтві, — але це лише думка лікаря, бо ви, звичайно ж, краще на цьому знаєтеся! Ми замовили її похорон у компанії Стімсона на Кенінгтон-Роуд, — похорон відбудеться завтра, о восьмій годині ранку. Чи можна тут до чогось причепитися, містере

Холмсе? Доброго ви дурня вдали, еге ж! Я чимало дав би дещицю за фотографію вашого обличчя в момент, коли ви кинулися до труни й замість леді Френсіс Карфакс побачили в ній бідолашну дев'яносторічну бабусю!

Холмс, як і завжди, незворушно слухав кпини свого супротивника, лише кулаки його люто стиснулись.

— Я продовжую обшук, — сказав він.

— Подивимося! — скрикнув Пітерс, почувши жіночий голос і важкий тупіт на сходах. — Сюди, джентльмени! Ці люди силоміць вдерлися до мого дому, і я не можу випроводити їх. Допоможіть мені, будь ласка.

Сержант із констеблем зупинилися на порозі. Холмс дістав свою візитну картку.

— Ось моє ім'я та адреса. А це мій друг, доктор Ватсон.

— Та що ви, сер, ми ж чудово вас знаємо, — мовив сержант, — але без ордера вам тут залишатись не можна.

— Звичайно. Я розумію це.

— Заарештуйте його! — вигукнув Пітерс.

— Ми знаємо, де шукати цього джентльмена, якщо він знадобиться нам, — гордовито сказав сержант. — Але вам усе-таки доведеться звідси піти, містере Холмсе.

— Так, Ватсоне, нам доведеться піти.

За хвилину ми знов опинились на вулиці. Холмс, як і завжди, був спокійний, а я весь палав від образи й гніву. Сержант пішов з нами.

— Пробачте, містере Холмсе, але закон є закон.

— Так, так, сержанте, ви й не могли вчинити інакше.

— Я розумію, що ви даремно прийшли туди. Якщо я можу стати вам у пригоді...

— Пропала жінка, сержанте, й ми гадаємо, що її переховують у цьому будинку. Щохвилини може надійти ордер.

— То я їх так просто не випущу, містере Холмсе. Як щось трапиться, одразу дам вам знати.

Була лише дев'ята година, й ми з Холмсом, не марнуючи ні хвилини, вирушили в дорогу. Спершу ми поїхали до Брікстонського притулку, де дізналися, що справді кілька днів тому туди прийшло якесь добросердне подружжя, що побажало взяти до себе німечну стару жінку, яка колись була в них служницею. Діставши дозвіл, вони відвезли її додому. Ніхто не здивувався з того, що вона врешті померла.

Наступний наш візит був до лікаря. Він розповів, що напередодні його покликали до німечної старої жінки; на його очах вона померла, й він одразу склав і підписав свідоцтво. "Можу вас запевнити, що смерть цієї жінки була цілком природна, тож будь-які підозри не мають підстав", — сказав він. Нічого незвичайного в домі він не помітив, хіба те, що такі заможні люди живуть без прислуги. Це було все, про що ми довідались від лікаря.

Нарешті ми подалися до Скотленд-Ярду. Виявилось, що під час оформлення ордера виникли деякі труднощі. Справа затримувалася. Підпис судді можна було одержати не раніше, ніж завтра вранці. "Якщо

містер Холмс прийде завтра о дев'ятій, він зможе поїхати з інспектором Лестрейдом і бути присутнім під час арешту". Так скінчився цей день, якщо не брати до уваги нічного візиту нашого приятеля-сержанта, який розповів нам, що в темних вікнах будинку на площі Полтні кілька разів блимало світло, але ніхто туди не входив і звідти не виходив. Нам залишалось хіба що набратись терпіння й чекати до ранку.

Шерлок Холмс був надто засмучений, щоб розмовляти, й надто схвилюваний, щоб спати. Я залишив його у вітальні, коли він смалив сигарету за сигаретою, сидячи в кріслі, насупивши густі чорні брови й нервово тарабанячи пальцями по бильцях, — мій друг, як тільки міг, шукав ключ до таємниці. Кілька разів уночі я чув, як він ходить кімнатою. Нарешті, вранці, коли я вже прокинувся, Холмс вбіг до мене. Він був у халаті, але його бліде обличчя з запалими щоками промовисто свідчило, що ця ніч була для нього безсонною.

— На котру годину призначено похорон? На восьму, так?! — нервово заговорив він. — Зараз уже двадцять хвилин на восьму. О Боже! Ватсоне, де той розум, який Господь дав мені? Мерщій, друже, мерщій! Ідеться про життя або смерть — і сотня проти одного на користь смерті! Якщо ми спізнимось, я ніколи собі цього не подарую!

Не минуло й п'яти хвилин, як ми вже мчали в кебі по Бейкер-стрит. Але коли ми проїхали Біг-Бен, було вже тридцять п'ять хвилин на восьму, а на розі Брикстон-Роуд вибила восьма. Проте ми були не єдині з тих, хто запізнився. Десять хвилин на дев'яту наш візник зупинив змиленого коня біля будинку, з дверей якого троє чоловіків виносили труну. Холмс кинувся вперед і перетнув їм шлях.

— Назад! — вигукнув він, упершись рукою в груди одного з носіїв. — Негайно несіть це назад!

— Якого дідька вам тут треба? Де ваш ордер? Покажіть негайно! — розлючено заревів Пітерс, чиє розчервоніле обличчя виднілося з-за труни.

— Ордер уже підписано. Поки його не принесуть, труна стоятиме тут!

Владний Холмсів голос справив на носіїв належне враження. Пітерс миттю зник у домі, і носії понесли труну назад.

— Швидше, Ватсоне, швидше! Ось викрутка! — командував Холмс, коли труну знов поставили на стіл. — А ви візьміть іще одну! Якщо знімете віко за хвилину, дістанете соверен. Жодних запитань — мерщій! Добре! Ще один гвинт! Ще один! А тепер — усі разом! Пішло, пішло!.. Нарешті!

Ми спільними зусиллями вп'ятьох зірвали віко. Зсередини відразу повіяло важким, в'язким запахом хлороформу. Тіло лежало в труні, голову було щільно огорнуто ватою. Холмс розкидав її й відкрив мармурове обличчя красуні років сорока. Він миттю вхопив її за плечі й посадив.

— Ватсоне, вона жива? Чи є хоч іскра життя? Невже ми спізнались?

Ще з півгодини мені здавалося, що це справді кінець. Я боявся, що нестача повітря та отруйні випари хлороформу задушили в леді Френсіс останній подих. Але нарешті, — після впорскування ефіру, штучного дихання і всього іншого, що радить медична наука, — її повіки затремтіли, піднесене до уст дзеркало затуманилось, — життя поволі поверталось.

Біля будинку зупинився кеб, і Холмс, піднявши завісу, визирнув з вікна.

— Це Лестрейд зі своїм ордером, — сказав він. — От тільки пташки вже випурхнули... А ось, — додав він, почувши на сходах важкі кроки, — іде людина, що допоможе цій леді краще за нас. Доброго ранку, містере Ґріне! Гадаю, чим скоріше ми заберемо звідси леді Френсіс, тим буде краще. А похорон нехай тим часом триває, тільки тепер ця сердешна бабуса, що й досі лежить у труні, вирушить у свою останню дорогу сама.

* * *

— Якщо ви захочете додати до своєї хроніки цю пригоду, любий Ватсоне, — сказав мені Холмс того вечора, — то хіба що як приклад тимчасового затьмарення, що вражає навіть найясніший розум. Кожен смертний може припуститись такої помилки, але гідний хвали той, хто зуміє вчасно усвідомити й виправити її. Мені здається, що я маю право зарахувати себе до таких людей. Цілу ніч мені не давала спокою думка, що тут був якийсь ключ, якісь дивні слова, що пройшли повз мою увагу... Уже на світанку я згадав ці слова. То була відповідь трунарки, яку передав нам Філіп Ґрін. Вона сказала: "Довелося майструвати за особливою міркою, тож і не встигли". Ішлося про труну. Труну робили за особливою міркою. Але навіщо? Навіщо? Мені знову пригадалося глибоке дно труни й на ньому — мала жалюгідна постать. Навіщо для такого маленького тіла така велика труна? Щоб залишилося місце для другого тіла! Двох поховать за одним свідоцтвом. Усе було зрозуміло одразу, тільки я був неначе сліпий. О восьмій леді Френсіс мали поховати. Єдиною нашою надією було зупинити похорон, поки труну ще не винесли з будинку.

Думка про те, що вона ще жива, була божевільна, але це божевілля врятувало все. Як мені відомо, ці люди ніколи нікого не вбивали. Я підозрював, що вони не зважаться на це й тепер. Вони її поховать без жодних слідів, за якими можна буде встановити причину смерті, і якщо навіть тіло ексгумують, вони матимуть змогу викрутитись. Я сподівався, що саме так вони й міркували. Що було далі, ви пам'ятаєте. Ви бачили те страхітливе горище, де вони тримали нещасну леді. Сьогодні вранці вони увійшли до неї, приспали її, знесли вниз, поклали до труни вату з

хлороформом, щоб вона не прокинулась, і закрутили віко. Хитромудрий задум, Ватсоне! В історії злочинів, принаймні для мене, це щось нове. Якщо нашим приятелям — подружжю колишніх місіонерів — пощастить вислизнути з Лестрейдових лабет, то їхню майбутню кар'єру, гадаю, прикрасять не менш блискучі справи.

Нога диявола [63]

Записуючи часом деякі нові події й цікаві спогади, пов'язані з моїм давнім і найближчим другом Шерлоком Холмсом, я щоразу наражався на труднощі, причиною яких було його ставлення до публічного розголосу. Йому, скромному й насмішкуватому, завжди були нелюбі галасливі вихваляння. Після блискучого завершення кожної справи він щиро тішився, поступившись успіхом якомусь із хвацьких поліційних чиновників, і з притаманною йому дошкульною посмішкою слухав гучний хор привітань на чужу адресу. Зрозуміло, що не брак цікавого матеріалу, а саме ця поведінка мого друга призвела до того, що в останні роки мені вряди-годи щастило опублікувати свої нові записи. Річ у тім, що моя участь у його пригодах була для мене справою честі, отож я мав бути розважливий і стриманий.

Уявіть собі моє здивування, коли я минулого вівторка дістав від Холмса телеграму, — він ніколи не писав листів, якщо можна було обійтися телеграмою. В ній ішлося:

"Чому б вам не написати про Корнвелський жах — найдивовижнішу пригоду з мого досвіду".

Важко було збагнути, що освіжило в його пам'яті цю пригоду, яка дивна обставина пробудила в нього бажання, щоб я переповів її, але побоюючись одержати від нього наступну телеграму зі звісткою, що він передумав, я негайно відшукав нотатки про всі подробиці пригоди й тепер пропоную цю розповідь читачам.

То було навесні 1897 року, коли Холмсове залізне здоров'я похитнулося після важкої, напруженої праці — тим паче, що й сам він себе не щадив. У березні того року доктор Мур Егер з Гарлі-стрит — про його драматичне знайомство з Холмсом я колись ще розповім — наголосив, що славетному детективові слід тимчасово облишити всі справи й добре відпочити, якщо він не хоче остаточно підірвати своє здоров'я. Холмс поставився до цього байдуже, бо сила його розуму аж ніяк не залежала від фізичного стану, але після застереження лікаря, що він тоді взагалі не зможе працювати, погодився змінити навколишнє середовище. Отож навесні того року ми оселилися в невеликому будиночку біля бухти Полдью, на самісінькому краї Корнвелського півострова.

Цей химерний край цілком пасував до похмурого настрою мого пацієнта. З вікон нашого вибіленого будиночка, що височів на зеленому мисі, видно було все лиховісне півколо затоки Маунтс — давньої смертельної пастки для вітрильників, з її чорними скелями й підводними рифами, на яких зустріли смерть безліч моряків. Коли вітер віяв з півночі, затока здавалася тихою, спокійною і манила до себе знесилені штормом судна, обіцяючи їм затишок і прихисток. Але раптом з південного заходу налітав ураган, корабель зривався з якоря, й біля берега, в піні бурунів, починалася боротьба на смерть. Досвідченіші моряки обходили це пекельне місце якнайдалі.

Суходіл у нашій околиці здавався таким же понурим, як і море. Це був край сумних, безлюдних боліт, серед яких лише самотні дзвіниці вказували місця стародавніх сіл. Усюди видніли сліди якогось зниклого племені, що давно вже вимерло й нагадувало про себе хіба дивовижними кам'яними спорудами, розкиданими тут і там могилами й земляними валами, що збереглися з часу якихось передісторичних боїв. Таємничість і чари цієї місцевості, сповнені духом давніх часів, заповнили уяву мого друга, й він увесь час гуляв болотами, міркуючи про щось на самоті. До того ж, увагу його привернула корнвелська говірка, і він, як я пам'ятаю, висунув думку, що вона споріднена з халдейською мовою і занесена сюди фінікійськими купцями, які приїздили по олово. Він виписав собі

купу мовознавчих книжок і засів уже розвивати своє припущення, аж тут, на мій превеликий жаль і його щирі радість, ми, серед цієї країни загадок, самі опинилися перед таємницею — складнішою, цікавішою і набагато загадковішою за будь-яку з тих, що змусили нас покинути Лондон. Наше скромне затишне життя й відпочинок було грубо перервано; ми закрутились у вирі подій, що вразили не тільки Корнвел, а й цілу Західну Англію. Багато хто з моїх читачів пригадує, напевно, про "Корнвелський жах", як це тоді звалось, хоч мушу сказати вам, що лондонські газети подали про нього небагато відомостей. Лише тепер, через тринадцять років, я можу розповісти вам про справжні подробиці тієї дивної пригоди.

Я вже згадував, що поодинокі дзвіниці вказували на села, розкидані в цій частині Корнвела. Найближче до нас було сільце Триденік-Воллес, де хатинки двох сотень мешканців тулилися до стародавньої, порослої мохом церкви. Священик тамтешньої парафії, містер Раундгей, захоплювався археологією — на цьому ґрунті вони з Холмсом і познайомились. То був привітний черевань середнього віку, що добре знав тутешні місця. Якось він запросив нас випити чаю, і в нього ми зустрілися з містером Мортімером Трідженісом, заможним джентльменом, що поповнював убогі прибутки священика, наймаючи кімнати в його великому, недоладно побудованому домі. Неодружений містер Раундгей радів з того, хоч і мав небагато спільного з своїм квартирантом, худорлявим чорнявим чоловіком в окулярах, що скидався на каліку-горбаня. Пригадую, що за час наших коротких відвідин священик видався нам невтомним балакуном, а його квартирант був напрочуд мовчазний, сумний, задумливий; він сидів, утупившись очима в одну точку, і переймався, напевно, якимись власними думками.

Отож у вівторок, коли ми курили люльки після сніданку, готуючись до щоденної прогулянки болотами, до нашої маленької вітальні вбігли двоє цих чоловіків.

— Містере Холмсе, — захекано промовив священик, — цієї ночі сталося щось незбагненне й трагічне. Це нечувано! Дякувати Богові, що

Він вчасно послав вас сюди, бо якщо хто-небудь в Англії й зможе допомогти нам, то це ви.

Я поглянув на настирливого священика не надто лагідно, але Холмс, витягнувши люльку з рота, насторожився, мов старий гончак, що почув клич мисливця. Він показав рукою на канапу, й наш стривожений відвідувач зі своїм схвильованим товаришем посідали на неї. Містер Мортімер Трідженіс краще володів собою, ніж містер Раундгей, проте гарячкове тремтіння його тонких рук і блиск у темних очах свідчили, що він хвилюється аж ніяк не менше.

— Хто розповідатиме, я чи ви? — спитав він священика.

— Я не знаю, що у вас скоїлось, але якщо вже ви відкрили це, то розповідайте: адже священик дізнався про це вже від вас, — мовив Холмс.

Я поглянув на поспіхом одягненого священика та його охайного квартиранта, що сидів поруч, і в душі посміхнувся з того здивування на їхніх обличчях, яке викликав звичайний Холмсів висновок.

— Дозвольте спершу мені сказати кілька слів, — мовив священик, — і тоді ви самі судитимете, що краще — вислухати подробиці від містера Трідженіса чи негайно бігти на місце тієї таємничої пригоди. Річ у тім, що наш друг учора ввечері був у гостях у своїх братів — Овена та Джорджа — й сестри Бренди в їхньому домі в Триденік-Ворта, що біля давнього кам'яного хреста на болоті. Він пішов звідти після десятої години; перед тим вони грали в їдальні в карти, всі були здорові і в чудовому гуморі. Але сьогодні вранці, ще до сніданку, — містер Трідженіс завжди встає дуже рано, — він пішов погуляти до околиць їхнього будинку, і тут його наздогнав екіпаж доктора Річардса, якого, як виявилось, негайно викликали до Триденік-Ворта. Природно, що містер Мортімер Трідженіс сів до нього в екіпаж. Діставшись Триденік-Ворта, вони побачили щось неймовірне. Два брати й сестра так само були за столом: перед ними

досі були розкидані карти, але свічки догоріли до самісіньких свічників. Сестра лежала в кріслі мертва, а обабіч неї сиділи брати: вони реготали, співали, щось вигукували, — одне слово, втратили глузд. Усі троє — мертва жінка й двоє божевільних чоловіків — мали на обличчях вираз невимовного жаху, на який було страшно дивитися. У будинку не було ніяких сторонніх людей, крім місіс Портер, старої куховарки та економки, яка запевнила, що цілу ніч міцно спала й нічого не чула. Жодної речі не було вкрадено чи пересунуто, й зовсім незрозуміло, чого вони так перелякалися, що жінка померла, а двоє дужих чоловіків збожеволіли. Оце і все, містере Холмсе, тож якщо ви допоможете нам з'ясувати, що сталося, то зробите велику справу.

Я сподівався, що якимось чином умовлю свого друга повернутись до відпочинку, що був метою нашої подорожі; але варто було поглянути на його напружене обличчя й нахмурені брови, як стало зрозуміло, що мої надії марні. Він трохи посидів мовчки, переймаючись дивовижною драмою, що порушила наш спокій.

— Я візьмуся за цю справу, — сказав він нарешті. — Як на мене, це щось незвичайне. Ви самі були там, містере Раундгей?

— Ні, містере Холмсе. Тільки-но містер Трідженіс розповів усе мені, як ми побігли до вас порадитися.

— Як далеко будинок, що в ньому сталася ця трагедія?

— Десь за милю звідси.

— То вирушаймо разом. Але спершу, містере Мортімере Трідженісе, я хотів би дещо запитати у вас.

Увесь цей час містер Трідженіс мовчав, але я помітив, що в душі він стривожений не менше за метушливого, балакучого священика. Він сидів блідий, зі скривленим обличчям; його занепокоєний погляд спинився на

Холмсові, а худі руки гарячково зчепилися. Коли він слухав цю страшну історію про нещастя з його родиною, бліді уста в нього тремтіли, а темні очі ніби віддзеркалювали жах тієї пригоди.

— Питайте, що хочете, містере Холмсе, — бадьоро сказав він. — Хоч і важко про це говорити, але я відповідатиму тільки правду.

— Розкажіть мені про вчорашній вечір.

— Гаразд, містере Холмсе. Як священник уже розповідав, я там повечеряв, а потім мій старший брат Джордж запропонував зіграти у віст. Ми сіли грати близько дев'ятої години. Коли я зібрався додому, було чверть на одинадцятую. Я залишив їх, коли вони ще сиділи за столом, здорові й веселі.

— Хто випустив вас?

— Місіс Портер уже лягла спати, тож я виходив сам. Я сам зачинив за собою двері. Вікно кімнати, де ми сиділи, було на засувці, а штора — відслонена. Сьогодні вранці там усе було так само, тож немає причини думати, що там побував хтось чужий. І все-таки це страх довів моїх братів до божевілля, страх убив Бренду — якби ви бачили, як вона лежала, перекинувши голову через бильце крісла! Мені вже до смерті не забути цієї кімнати.

— Те, що ви розповідаєте, видається більше ніж дивним, — мовив Холмс. — Як я розумію, у вас немає жодної версії про те, що з ними сталося?

— Щось диявольське, містере Холмсе, диявольське! — вигукнув Мортімер Трідженіс. — Щось потойбічне проникає до кімнати й відбирає в людей розум. Хіба людина здатна на таке?

— Боюся, — мовив Холмс, — що коли людям це не під силу, то й мені не під силу. Але, перш ніж пристати на вашу думку, нам треба спробувати знайти природну причину. Щодо вас, містере Трідженісе, то ви, як я зрозумів, не ладнали зі своїми родичами, — адже вони жили разом, а ви окремо?

— Так і є, містере Холмсе, але це справа минулого. Ми мали олов'яні копальні в Редруті, та потім продали їх компанії, дістали добрі гроші й виїхали звідти. Правду кажучи, ми посварилися, ділячи ці гроші, й на деякий час розійшлися, але що було, те минулось, і тепер ми знову найкращі друзі.

— Повернімося до вчорашнього вечора, який ви провели разом. Ви не пригадуєте чогось, що могло б пролити хоч якесь світло на цю трагедію? Подумайте як слід, містере Трідженісе, бо будь-який натяк може стати мені в пригоді.

— Ні, нічого, сер.

— Як почувалися ваші рідні?

— Якнайкраще.

— Вони не були знервовані? Не передчували якоїсь небезпеки?

— Ні, ніколи.

— Більше ви нічого не додасте, щоб допомогти мені?

Мортімер Трідженіс на якусь мить напружив пам'ять.

— Мені спало на думку лише одне, — сказав він нарешті. — Коли ми були за столом, я сидів спиною до вікна, а брат Джордж, мій партнер по

картах, — обличчям. Раптом я помітив, що він уважно дивиться через моє плече, і я теж озирнувся й поглянув туди. Вікно було зачинене, але штора — відслонена, тож я зміг розгледіти кущі серед травника, й мені здалося на мить, ніби там щось ворухиться. Я навіть не зрозумів, чи то людина, чи тварина, але подумав, що там хтось є. Коли я спитав брата, куди він дивиться, той відповів, що йому теж щось примарилось. От і все, що я можу сказати.

— Ви не цікавилися, що це було?

— Ні, я просто не взяв це до уваги.

— Коли ви пішли звідти, у вас не було передчуття лиха?

— Анітрохи.

— Мені не зовсім зрозуміло, як ви так швидко довідались про трагедію.

— Я звичайно рано встаю і йду перед сніданком гуляти. Сьогодні вранці я тільки-но вийшов, як мене наздогнав в екіпажі лікар. Він сказав мені, що стара місіс Портер послала по нього хлопця й просила негайно приїхати. Я скочив у екіпаж, і ми помчали. Там ми відразу кинулися до цієї страшної кімнати. Свічки й камін погасли вже давно, і всі вони сиділи в темряві аж до світанку. Лікар сказав, що Бренда померла щонайменше шість годин тому. Жодних слідів насильства не було. Вона лежала в кріслі, перехилившись через бильце. Джордж із Овеном співали на різні голоси й бурмотіли, наче дві величезні мавпи. О, як це було жахливо! Я ледве це витримав, а лікар аж пополотнів. Йому стало зле, й він упав у крісло, — добре, що нам не довелося приводити його до тями.

— Дивовижно, справді дивовижно! — мовив Холмс, підводячись і беручи капелюх. — Гадаю, нам треба негайно вирушити до Триденік-

Ворта. Мушу зізнатися, що мені нечасто траплялася справа, яка з першого ж погляду здавалася б такою незвичайною.

* * *

Того ранку наш розслід майже не просунувся вперед. Зате майже відразу стався випадок, що справив на мене гнітюче враження. Ми йшли до місця трагедії вузьким, звивистим путівцем. Почувши торохтіння карети, ми зійшли на узбіччя, щоб пропустити її. Коли вона промчала повз нас, я встиг побачити за піднятим склом віконця перекошене, витріщене обличчя. Ці вибалушені очі й вишкірені зуби промайнули, як жахливе видиво.

— Мої брати! — скрикнув, збліднувши, Мортімер Трідженіс. — Їх везуть до Гелстона.

Ми з жахом дивилися вслід чорній кареті, що гримотіла по дорозі. Потім знову вирушили до будинку, де господарів спіткала така страшна доля.

Це була простора світла будівля, схожа радше на віллу, з великим садком, де завдяки м'якому корнвелському осонню вже буяли весняні квіти. В цей садок якраз і виходило вікно вітальні, крізь яке, за словами Мортімера Трідженіса, проник злий дух і відібрав у господарів розум. Перш ніж ступити на ґанок, Холмс поволі, замислено пройшовся стежкою між квітниками. Як я пригадую, він був такий задуманий, що перекинув лійку, й на стежку, обливши наші ноги, хлюпнула вода. У будинку нас зустріла економка місіс Портер — старенька корнвелка, що хазяйнувала тут із молоденькою дівчиною-помічницею. Вона охоче відповіла на всі Холмсові запитання. Ні, вночі вона нічого не чула. Господарі останнім часом були в доброму гуморі: вона ніколи не бачила їх такими радісними й веселими. Увійшовши вранці до кімнати й побачивши те страшне товариство біля столу, вона з переляку знепритомніла. Отямившись, вона відчинила вікно, щоб впустити свіжого вранішнього повітря, кинулася на

дорогу, стріла там фермерового хлопця й послала його по лікаря. Господиня лежить у спальні нагорі, якщо ми хочемо поглянути на неї. Братів ледве заштовхнули до карети четверо здорованів-санітарів. А сама вона ні дня не залишиться тут і сьогодні ж виїде до рідних у Сент-Айвс.

Ми зійшли нагору й оглянули тіло. Міс Бренда Трідженіс була надзвичайною красунею, — це було помітно навіть зараз. І по смерті її смагляве, тонке обличчя було дуже гарне, хоч і позначеним слідами жаху — її останнього відчуття. Зі спальні ми пішли вниз до вітальні, де сталася ця трагедія. В каміні ще з вечора дотлівав попіл. На столі стояли чотири догорілі свічки й лежали розкидані карти. Стільці було відсунуто до стін, але інших речей ніхто не торкався ще з ночі. Холмс легкими, швидкими кроками обійшов кімнату: він сідав на різні стільці, пересував їх і розставляв так, як було напередодні. Він роздивився, як добре видно з різних місць садок, оглянув підлогу, стелю, камін, але жодного разу я не помітив ні раптового блиску в його очах, ні стиснутих уст, які підказали б мені, що його думку осяяла іскра здогаду.

— Навіщо палили в каміні? — спитав він несподівано. — Невже навіть весняного вечора таку невелику кімнату опалюють?

Мортімер Трідженіс пояснив, що ввечері було вогко й холодно. Тому, коли він прийшов, запалили камін.

— Що ви чинитимете далі, містере Холмсе? — спитав він.

Мій друг усміхнувся і поклав руку на моє плече.

— Гадаю, Ватсоне, мені знову слід узятися за люльку й викликати ваші справедливі докори, — мовив він. — З вашого дозволу, джентльмени, ми повернемося додому, бо я не певен, чи зможу знайти тут щось нове. Я перегляну всі відомі деталі, містере Трідженісе, й коли

мені спаде щось на думку, негайно повідомлю вас із священиком. А зараз — бувайте.

Коли ми повернулися до будиночка в Полдью, Холмс поринув у цілковиту мовчанку. Він уместився з ногами в глибоке крісло, і його зморене, аскетичне обличчя потонуло в сизих хмарах тютюнового диму; чорні брови ступилися біля перенісся, чоло перерізали зморшки, очі вступилися в одну точку. Нарешті він кинув люльку й підхопився.

— Нічого не виходить, Ватсоне! — сказав Холмс, усміхаючись. — Ходімо краще погуляймо серед скель і пошукаймо крем'яні стріли. Скоріше ми знайдемо їх, ніж ключ до цієї загадки. Примушувати мозок працювати, коли бракує матеріалу, — все одно, що марно перегрівати машину. Він розлетиться на друзки. Морське повітря, сонце й терпіння — це все, що нам треба, Ватсоне, а решта прийде сама собою.

— А тепер спокійно обговорімо наше становище, Ватсоне, — вів далі він, коли ми йшли стежкою понад урвищем. — Треба твердо засвоїти хоча б те, що нам відомо, щоб розставити по місцях свіжі факти, коли вони з'являться. Насамперед слід домовитися, що диявольські підступи тут ні до чого. Викиньмо це з голови. От і гаразд. Тоді перед нами є три нещасні особи, що стали жертвами якогось навмисного чи випадкового злочину, скоєного людиною. Це — основа. Тепер ось що: коли це сталося? Якщо розповідь містера Мортімера Трідженіса правдива, то це сталось відразу після того, як він пішов. Напевно, через кілька хвилин, — це вельми важлива річ. Карти ще лежать на столі. Господарі цієї години звичайно йдуть спати. Але вони сидять і далі, навіть не відсунувши стільців. Отож повторюю: це сталося відразу після того, як він пішов, і не пізніше за одинадцяту годину вечора.

Тепер простежмо, скільки зможемо, що робив Мортімер Трідженіс, коли вийшов з кімнати. Це зовсім просто, й він начебто поза підозрою. Знаючи мої методи, ви, мабуть, здогадалися, що ця досить-таки незграбна витівка з лійкою знадобилась мені лише для того, щоб одержати виразний слід його ноги. На вологому піску він чудово відбився.

Вчора ввечері, як ви пам'ятаєте, теж було вогко, тож я легко, шукаючи такі самі сліди, простежив його шлях. Він, схоже, швидко подався до будинку священика.

Якщо Мортімер Трідженіс зникає зі сцени, то перед картярами з'являється інша особа. Що це за особа, і як їй вдалося так усіх перелякати? Це не може бути місіс Портер. Вона тут, мабуть, ні до чого. Чи можна довести, що хтось підкрався з садка до вікна і своєю появою навів такий страх? Єдине, що наводить на цю думку, походить знову-таки зі слів Мортімера Трідженіса, який казав, що його брат помітив, як у садку щось ворухиться. Це справді дивно, бо вечір був дощовий, хмарний і темний. Якщо хтось задумав перелякати цих людей, він мав притулитися обличчям до шибки, щоб його побачили. А під вікном — квітник три фути завширшки, й на ньому — жодного сліду. Важко уявити собі, як незнайомець за цих обставин міг усіх так перелякати; до того ж, ми не бачимо жодної можливої причини для такого дивовижного вчинку. Відчуваєте, де тут труднощі, Ватсоне?

— Авжеж, — переконано відповів я.

— І все ж таки, якщо ми дістанемо більше матеріалу, то подолаємо ці труднощі, — мовив Холмс. — Мені здається, що в ваших грубесних хроніках знайдеться ще кілька таких таємничих випадків. Проте обличшмо цю справу, доки не дістанемо точніших фактів, і присвятімо решту ранку пошукам неолітичної людини.

Я вже, здається, говорив про здатність мого друга цілком відвертати свою увагу від будь-якої справи, але ніколи не дивувався йому так, як того весняного ранку в Корнвелі, коли дві години поспіль він розводився про кельтів, крем'яні стріли й черепки так безжурно, ніби ніякої моторошної таємниці й сліду не було. Лише опівдні, повернувшись додому, ми побачили, що на нас чекає відвідувач, який одразу нагадав нам про цю справу. Він не мав потреби розповідати нам, хто він такий. Могутня постать, пооране зморшками обличчя з вогняними очима і яструбиним носом, висока кучма сивого волосся, золотава з сивиною

борода, що пожовкла біля уст від незмінної сигари, — всі ці прикмети були добре знані і в Лондоні, і в Африці й могли належати лише грізній особі доктора Леона Стерндейла, уславленого мандрівника та мисливця на левів.

Ми чули, що він мешкає в цій окрузі, й зо два рази бачили його росляву постать на болотах. Проте він не прагнув до знайомства з нами, та й нам це не спадало на думку, бо відомо було, що саме любов до самотності спонукає його проводити між мандрівками більшу частину днів у маленькій хатинці, схованій у гайку коло Бічем-Ерієнс. Там він жив зовсім самотньо, серед своїх книжок і мап, сам по-простому господарював і анітрохи не цікавився справами сусідів. Через те на мене справив враження той запал, з яким він розпитував Холмса, чи пощастило йому хоч що-небудь розгадати в цій таємничій історії.

— Тутешня поліція зовсім спантеличена, — сказав він, — може, ваш багатий досвід запропонує хоч якусь розв'язку. Я прошу вас довіритись мені лише тому, що під час моїх постійних відвідин цього краю я близько заприязнився з родиною Трідженісів, — вони мої родичі з боку матері-корнвелки. Тож природно, що їхня страшна доля приголомшила мене. Мушу сказати вам, що я саме вирушив до Африки й був уже в Плімуті, коли ж це сьогодні вранці дістав цю новину, отож негайно повернувся, щоб допомогти в розсліді.

Холмс підняв брови:

— І через те ви зійшли з пароплава?

— Попливу наступним.

— Боже мій! Оце дружба!

— Я вже казав, що ми родичі.

— Так, так, з боку матері. Ваші речі були вже на судні?

— Лише деякі, більша частина ще залишалася в готелі.

— Зрозуміло. Але хіба могла ця новина потрапити сьогодні вранці до плімутських газет?

— Ні, сер, я одержав телеграму.

— Від кого, дозвольте спитати?

Худе обличчя мандрівника спохмурніло:

— Ви надто вже допитливі, пане Холмсе.

— Це мій фах.

Доктор Стерндейл ледве опанував себе.

— Не бачу рації приховувати це від вас, — мовив він. — Телеграму мені послав містер Раундгей, священик.

— Дякую, — сказав Холмс. — А щодо вашого першого запитання, то можу відповісти, що не зовсім ще з'ясував для себе суті цієї справи; проте сподіваюся, що дійду якогось висновку. Поки що це все.

— То, може, ви хоча б скажете, кого підозрюєте?

— Ні, на це я не можу відповісти.

— Тоді я прийшов сюди даремно. Не марнуватиму далі вашого часу.

Славетний доктор, широко ступаючи, пішов з будинку, помітно роздратований; через п'ять хвилин слідом за ним подався і Холмс. Аж до вечора я не бачив його. Коли він повернувся, то з його втомленої ходи й похмурого обличчя я зрозумів, що розслід анітрохи не посунувся вперед. Він переглянув телеграму, що чекала на нього, і жбурнув за ґратці каміна.

— Це з готелю в Плімуті, Ватсоне, — мовив він. — Я дізнався його назву в священика й послав туди телеграму, щоб перевірити слова доктора Леона Стерндейла. Він справді сьогодні ночував там, і частина його речей справді попливла до Африки; сам він повернувся, щоб бути присутнім під час розсліду. Що ви на це скажете, Ватсоне?

— Він надто вже цікавиться нашою справою.

— Надто цікавиться, отож. Ось нитка, за яку ми ще не вхопилися, а вона може вивести нас із лабіриту. Збадьоріться, Ватсоне, бо я певен, що в наших руках ще не весь матеріал. Коли ми зберемо його повністю, всі труднощі будуть позаду.

Я не сподівався ні того, як скоро збудуться ці Холмсові слова, ні того, яким зловісним виявиться наше нове відкриття, що визначить свіжий напрям наших розшуків. Уранці, під час гоління біля вікна, я почув стукіт копит і, поглянувши на дорогу, побачив, як нею щодуху жене двоколка. Вона зупинилася біля наших воріт, із неї вискочив наш друг-священик і з усіх ніг помчав стежкою через садок. Холмс уже встиг одягтись, і ми з ним побігли назустріч.

Наш відвідувач так розхвилювався, що ледве міг говорити, але врешті, відсапуючись, зайшовся криком.

— Ми в полоні диявола, містере Холмсе! Моя бідолашна парафія в полоні диявола! — кричав він. — Там оселився сатана! Ми всі у нього в руках! — Із хвилювання він пританцьовував на місці, й це здавалося б

дуже кумедним, якби не його сіре обличчя й божевільні очі. Нарешті він випалив свою страхітливую звістку:

— Містер Мортімер Трідженіс помер цієї ночі так само, як і його сестра!

Холмс ураз підхопився:

— Чи вистачить місця для нас у вашій двоколі?

— Так, вистачить.

— Тоді, Ватсоне, зачекаймо з сніданком. Містере Раундгей, ми до ваших послуг. Мерщій, мерщій, поки там нічого не попересували!

Квартирант займав у будинку священика дві окремі кутові кімнати, розташовані одна над одною. Внизу була простора вітальня, вище — спальня. Під вікнами було видно крокетний майданчик. Ми приїхали раніше за лікаря й поліцію, тож сюди ще ніхто не входив. Дозвольте мені достеменно описати сцену, яку ми побачили того туманного березневого ранку. Вона ніколи не зітреться з моєї пам'яті.

Повітря в кімнаті було важке й задушливе. Якби служниця не відчинила зранку вікна, дихати тут було б зовсім неможливо. Однією з причин цього була лампа, що досі чадила на столі. Перед нею сидів у кріслі померлий: його тонка борідка стала диба, окуляри були зсунуті на чоло, а смагляве, худе обличчя, обернене до вікна, так само скривилося з жаху, як і в небіжчиці сестри. Зі зведених судомою рук і ніг, з переплетених пальців було видно, що він, умираючи, заціпенів зі страху. Містер Трідженіс був одягнений, хоч і помітно було, що поспіхом. Оскільки ми вже знали, що ввечері він спокійно ліг спати, виходило, що свій трагічний кінець він зустрів уранці.

Тільки-но ми увійшли до фатальної кімнати, як Холмсова зовнішня байдужість миттю змінилася бадьорістю. За хвилину він зібрався на силі, насторожився, його очі заблищали, обличчя застигло, руки й ноги гарячково заметушилися. Він вискочив на майданчик, вліз через вікно назад, обійшов кімнату, побіг нагору до спальні, — мов гончак, що зачув дичину. Він швидко оглянув спальню й відчинив вікно; тут, мабуть, у нього з'явилася нова причина для збудження, бо він визирнув звідти з вигуком задоволення. Потім кинувся сходами вниз, вискочив через вікно в садок, упав долілиць на траву, підскочив і знову майнув до кімнати, як мисливець, що пильнує здобич. Особливо старанно він оглянув звичайнісіньку лампу у вітальні і навіть виміряв її об'єм. Потім обережно розгледів крізь лупу абажур, що покривав верхню частину скла, зішкріб з нього зовні трохи кіптяви й зібрав її в конверт, який сховав до записника. Врешті-решт, коли з'явилися лікар з поліцією, він подав знак священикові, й ми втрюх вийшли на моріжок.

— Радий повідомити, що мої розшуки не були марні, — зауважив він.
— Я не збираюсь обговорювати цю справу з поліцією, але дуже прошу вас, містере Раундгей, засвідчити інспекторові мою пошану і звернути його увагу на вікно в спальні й лампу у вітальні. Кожна ця річ — підозріла, а разом вони наводять на певні висновки. Якщо поліції знадобляться новіші відомості, буду радий бачити інспектора в себе. А тим часом, Ватсоне, краще ходімо звідси.

Можливо, полісменів розсердило втручання приватного детектива, а може, вони уявили собі, що йдуть належним шляхом, проте наступні два дні ми нічого про цю справу не чули. Холмс ці дні вряди-годи бував удома, а якщо й бував, то кутив люльку чи дрімав у кімнаті; свої тривалі прогулянки сільськими дорогами він здійснював на самоті, повертаючись пізно, без жодного слова про те, де побував. Щоправда, один його дослід відкрив мені напромак цих розшуків. Він купив лампу — таку саму, що горіла в кімнаті Мортімера Трідженіса того трагічного ранку. Наповнивши її гасом, яким користувалися в будинку священика, він уважно підрахував, за який час вона вигоряє. Інший його дослід виявився менш приємним, і про нього я ніколи не забуду.

— Згадайте-но, Ватсоне, — зауважив він одного разу, — що в усіх свідченнях, які ми чули, є дещо спільне. А саме — те, як діяло повітря кімнати на кожного, хто заходив туди першим. Пам'ятаєте, як лікар, ступивши до кімнати, впав там у крісло, мало не знепритомнівши? Невже забули? А я чудово пам'ятаю, що це було саме так. А тепер пригадайте, як місіс Портер, економка, розповіла нам, що їй стало зле в тій кімнаті, тож вона відчинила вікно. А з іншої пригоди — смерті самого Мортімера Трідженіса — ви повинні пам'ятати про ту страшну задуху в кімнаті, хоча служниця й відчинила там вікна. Ця служниця, як я потім довідався, так заслабла, що мусила лягти в ліжку. Погодьтеся, Ватсоне, що всі ці речі дуже підозрілі. Обидва рази одне й те саме — отруєне повітря. Обидва рази в кімнаті щось горіло — спершу камін, потім лампа. Вогонь у каміні був ще потрібен, але лампу засвітили, — як видно з рівня гасу в ній, — уже на світанні. Чому? Звичайно, через те, що між цими трьома речами — запаленим каміном, задухою і, врешті, божевіллям чи смертю цих нещасних людей — є певний зв'язок. Зрозуміло?

— Здається, так.

— Принаймні візьмімо це за попереднє припущення. Припустімо також, що обидва рази там горіла речовина, яка дивним чином отруїла повітря. Чудово. Першого разу — у випадку з родиною Трідженісів — цю речовину кинули в камін. Вікно було зачинене, але отруйні випари, звичайно, виходили через димар. Тому дія отрути виявилася слабшою, ніж у другому випадку, коли випари не мали виходу. Це помітно з її наслідків, бо першого разу померла лише жінка — створіння слабше й чутливіше, — а чоловіки збожеволіли, що є, мабуть, першою стадією отруєння. Другого разу отрута подіяла повністю. Таким чином, ці подробиці підтверджують думку про дію отруйних випарів.

Міркуючи так, я, зрозуміло, сподівався знайти в кімнаті Мортімера Трідженіса якісь рештки цієї речовини. Звичайно, їх слід було шукати на ламповому абажурі. Як я й гадав, там було нашарування кіптяви, а скраю — бурі порошинки, які не встигли згоріти. Половину їх, як ви бачили, я зішкріб і сховав у конверт.

— Чому лише половину, Холмсе?

— Я не маю звички ставати на дорозі в поліції, любий мій Ватсоне. Я залишив їм усі докази, які відшукав. Чи знайдуть вони отруту на абажурі, чи ні — то вже їхня справа. А тепер, Ватсоне, засвітімо нашу лампу, але спершу відчинімо вікно, щоб запобігти передчасній загибелі двох корисних членів суспільства. Сідайте-но до цього крісла біля вікна, якщо тільки ви, як людина розважлива, не вирішили відступити. О, я бачу, що ви не відступаєте! Недаремно, Ватсоне, я завжди вірив вам. Сам я сяду проти вас, щоб бути на однаковій відстані від лампи. Двері залишмо напіввідчиненими. Тепер ми обидва можемо спостерігати один за одним, і тільки-но симптоми стануть тривожними, як дослід треба негайно припинити. Зрозуміло? Тепер я беру наш порошок, — тобто його рештки, — з конверта й кладу на засвічену лампу. Отак! А тепер, Ватсоне, сідайте й чекайте, що буде.

Чекати довелося зовсім не довго. Тільки-но я сів у крісло, як відчув важкий, солодкавий, нудотний дух. Із першого вдиху розум мій потьмарився, і я втратив владу над собою. Перед очима заклубочилась густа чорна хмара, і я несподівано відчув, що саме в цій хмарі ховається щось найстрахотливіше, найхімерніше, що тільки є в світі, й ця невидима сила здатна відібрати в мене життя. Кружляючи й коливаючись у цій чорнім тумані, тьмяні привиди провіщали неминучу появу чогось моторошного, сама думка про що огортала мою душу тінню. Я похолов з жаху. Я відчув, як волосся моє стало диба, очі вибалушилися, рот широко роззявивсь, а язик став неначе ватяний. Я спробував скрикнути, але почув лише десь здалека якесь хрипке каркання й ледве зрозумів, що то мій власний голос. Тієї ж миті, відчайдушним зусиллям розірвавши лиховісну хмару, я поглянув на Холмса й побачив його обличчя, бліде, застигле, скривлене з жаху, — те саме я нещодавно бачив на обличчях померлих. Це видиво на якусь мить надало мені сили. Я скочив з крісла, обхопив Холмса обома руками й потяг, похитуючись, до дверей; через хвилину ми обидва лежали на моріжку, відчуваючи, як яскраве сонячне проміння розвіює хмару страху, що скував нас. Він поволі зникав з наших душ, мов уранішній туман, аж поки до нас не повернулися здоровий

глузд і спокій. Ми сиділи на траві, витираючи піт із чола, й стривожено помітили один в одного на обличчі останні ознаки нашого жахливого досліду.

— Далєбі, Ватсоне! — мовив нарешті Холмс непевним голосом. — Щиро дякую вам і прошу пробачення. В жодному разі не можна було здійснювати такий дослід, а тим паче — залучати до нього друга. Мені справді дуже шкода.

— Ви знаєте, — відповів я, вражений Холмсовою нечуваною лагідністю, — що допомагати вам — найбільша честь і радість для мене.

Тоді він знову заговорив, як і звичайно, — напівусміхненим, напівдошкульним голосом:

— І все-таки не варто було наражати себе на небезпеку збожеволіти, любий мій Ватсоне. Звичайно, сторонній спостерігач вирішив би, що ми схибнулися ще до цього безглузлого досліду. Правду кажучи, я й сам не уявляв, що дія отрути виявиться такою миттєвою й сильною. — Кинувшись до будинку, він виніс звідти в простягнутій руці лампу й кинув до ожинових кущів. — Хай кімната трошки провітриться. Гадаю, Ватсоне, тепер у вас немає й тіні сумніву, як сталася ця трагедія?

— Ані найменшого сумніву.

— Проте причина незрозуміла так само, як і раніше. Ходімо до альтанки й там про все поговорімо. В мене досі горло дере від цієї гидоти. Отже, насамперед слід визнати, що всі докази свідчать про те, що першого разу злочинцем був Мортімер Трідженіс, хоча другого разу саме він став жертвою. Передусім ми повинні пам'ятати, що в родині сталася сварка, а потім — примирення. Якою лютою була ця сварка і яким щирим — примирення, сказати ми не можемо. І все-таки цей Мортімер Трідженіс, із його лисячим видом і хитрими очима, що блищать з-під окулярів, здався мені досить-таки злопам'ятливою

людиною. Згадайте: саме він повідомив про те, що в садку хтось ворушився, аби відвернути нашу увагу від справжньої причини трагедії. Він чомусь хотів збити нас зі сліду. І, нарешті, якщо не він кинув отой порошок у камін, виходячи з кімнати, то хто ж іще? Адже все це сталося відразу після того, як він пішов. Якби там з'явився хтось інший, уся родина встала б із-за столу. Але в тихому Корнвелі гості не приходять пізніше від десятої вечора. Отже, всі докази свідчать, що злочинець — Мортімер Трідженіс.

— То його смерть, виходить, була самогубством?

— Так, Ватсоне, таке припущення має право на існування. Людину, яка має вину на душі, яка згубила свою власну родину, каяття могло підштовхнути до самогубства. Але проти цього є вагомі докази. На щастя, є в Англії людина, що все про це знає, тож я потурбувався про те, щоб ми почули всі подробиці з її уст. Аж ось і він! Сюди, будь ласка, на оцю стежку, докторе Леоне Стерндейле. Ми саме провели в будинку хімічний дослід, тож наша затишна кімнатка не придатна до вітання такого шановного гостя.

Я почув стукіт хвіртки в садку, й на стежці з'явилася велична постать славетного африканського мандрівника. Дещо здивований, він попрямував до простенької альтанки, де ми сиділи.

— Ви послали по мене, містере Холмсе? Я одержав ваш лист годину тому, отож і прийшов, хоч і не розумію, чому я повинен коритися вашій волі.

— Сподіваюсь, ви все зрозумієте, коли ми поговоримо, — відповів Холмс. — А поки що я дуже вдячний вам, що ви прийшли. Пробачте нам цей прийом на свіжому повітрі, але ми з моїм другом Ватсоном мало не додали новий розділ до "Корнвелського жаху", як це зветься в газетах, і через те віддаємо перевагу чистому повітрю. Може, це навіть краще, бо

ми тепер розмовлятимемо, не боячись чужого вуха, тим паче, що ця справа стосується вас безпосередньо.

Мандрівник вийняв з рота сигару й суворо позирнув на мого друга.

— Я щось не доберу, сер, — мовив він, — що ви маєте на увазі, коли говорите, що це стосується мене безпосередньо.

— Убивство Мортімера Трідженіса, — відповів Холмс.

Цієї хвилини я пошкодував, що не маю при собі зброї. Стерндейлове люте обличчя спалахнуло, очі заблищали, жили на лобі набрякли, як мотузки, й він, стиснувши кулаки, підскочив до мого друга. Але тут-таки зупинився й нелюдським зусиллям волі повернув собі крижаний, мертвотний спокій, що таїв у собі, мабуть, не меншу небезпеку, ніж попередній нестримний спалах.

— Я так довго жив серед дикунів, поза законом, — сказав він, — що сам установлюю для себе закони. Не забувайте про це, містере Холмсе; я не хотів завдати вам болю.

— Я теж не хотів завдати вам болю, докторе Стерндейле. Найпростіший доказ цього — те, що я, знаючи все, покликав вас, а не поліцію.

Стерндейл засапано сів, напевно, вперше за все своє сповнене пригод життя відчувши острах. Не можна було встояти перед непорушним Холмсовим спокоєм. Наш відвідувач на якусь хвилину завагався, то стискаючи, то розчіплюючи свої велетенські кулаки.

— Про що це ви? — спитав він нарешті. — Коли це шантаж, містере Холмсе, то ви не на того натрапили. Про що це ви?

— Я скажу вам, — мовив Холмс, — і скажу тому, що сподіваюся щирості у відповідь на мою щирість. Що я вчиню далі, залежатиме тільки від вашого виправдання.

— Мого виправдання?

— Так, сер.

— Виправдання в чому?

— В убивстві Мортімера Трідженіса.

Стерндейл витер хустинкою спітніле чоло.

— Що далі, то гірше, слово честі, — мовив він. — Невже основа всіх отих ваших успіхів — такий майстерний шантаж?

— Це ви, — суворо відповів Холмс, — шантажуєте мене, докторе Стерндейле, а не я вас. Як доказ наведу вам ті факти, на які спираються мої висновки. Ваше повернення з Плімута тоді, коли ваші речі вже попливли до Африки, найперше дало мені знати, що під час відтворення цієї драми на вас слід звернути особливу увагу...

— Я повернувся, щоб...

— Я чув ваші пояснення і вважаю їх непереконливими й недоречними. Облишмо їх. Потім ви приходили розпитати мене, кого я підозрюю. Я відмовився відповідати. Тоді ви пішли до будинку священика, почекали там, не заходячи всередину, й нарешті повернулися додому.

— Звідки ви це знаєте?

— Я стежив за вами.

— Я нікого не бачив.

— Цього я й сподівався, коли стежив. Ви провели в своєму будинку безсонну ніч, обдумуючи намір, який вирішили виконати рано-вранці. Тільки-но розвиднилось, ви вийшли надвір, узяли кілька жмень червонястих камінців біля воріт і сховали їх до кишені.

Стерндейл перелякано здригнувся і здивовано поглянув на Холмса.

— Потім ви хутко подалися до будинку священика. До речі, ви взули ті самі тенісні черевики з рубчастою підошвою, що зараз на ваших ногах. У садибі священика ви пройшли садок, перелізли через огорожу і опинилися просто під Трідженісовими вікнами. Надворі вже було ясно, але там ще спали. Ви дістали з кишені кілька камінців і жбурнули до горішнього вікна.

Стерндейл скочив на ноги.

— Та ви справжнісінький диявол! — скрикнув він.

Холмс посміхнувся з цієї люб'язності.

— Ви кинули дві або, може, три жмені, перш ніж квартирант підійшов до вікна. Ви на мигах покликали його вниз. Він поспіхом одягнувся і зійшов до вітальні. Ви влізли туди через вікно. Відбулася розмова, причому досить коротка, під час якої ви походжали туди-сюди по кімнаті. Потім вилізли надвір і зачинили за собою вікно, а далі стали на моріжку, закурили сигару й заходилися дивитися, що там діється. Нарешті, коли Трідженіс помер, ви пішли звідти тією самою дорогою. Отож, докторе Стерндейле, чим ви поясните таку поведінку, що спонукало вас на такі дії? Якщо ви дуритимете мене, то можу запевнити вас, що за цю справу візьмуться інші.

Лице нашого відвідувача посіріло, мов попіл, іще тоді, коли він слухав ці слова звинувачення. Тепер він затулив обличчя руками й глибоко замислився. Потім несподівано витяг з кишені жилета фотографію і кинув її на необтесаний стіл перед нами.

— Ось чому я це зробив, — сказав він.

То був портрет надзвичайно гарної жінки. Холмс роздивився на нього.

— Бренда Трідженіс, — мовив він.

— Так, Бренда Трідженіс, — повторив наш відвідувач. — Довгі роки я кохав її. Довгі роки вона кохала мене. Ось де таємниця мого корнвелського усамітнення, з якого так дивувалися люди. Лише тут я був біля єдиної в світі дорогої мені людини. Я не міг побратися з нею, бо маю дружину, яка покинула мене багато років тому, але недолугі англійські закони не дають мені розлучитися. Довгі роки чекала Бренда. Довгі роки чекав я. І ось чого ми дочекалися! — Його могутнє тіло здригнулось від страшного ридання, він гарячково вхопився рукою за горло, нижче від позначеної сивиною бороди. Ледве опанувавши себе, він розповідав далі:

— Священик знав про це. Він був нашим вірним другом. Він може розповісти вам, яким ангелом на землі вона була. Ось чому він послав мені телеграму, і я повернувся. Що важили для мене мої речі або Африка, коли я дізнався про долю своєї коханої? Ось де ключ до моєї загадкової поведінки, містере Холмсе.

— Далі, прошу, — сказав мій друг.

Доктор Стерндейл дістав з кишені паперовий пакуночок і поклав на стіл. На ньому було написано "Radix pedis diaboli" з червоною міткою, що позначала отруту. Він підсунув пакуночок до мене.

— Як я зрозумів, ви лікар, сер. Ви чули про таку речовину?

— "Корінь ноги диявола"? Ні, ніколи не чув.

— Це анітрохи не применшує ваших професійних знань, — сказав він, — адже це лише єдиний її зразок у Європі, крім того, що зберігається в лабораторії в Буді[64]. Він поки що не зазначений ні в фармакопеях, ані в працях з отрутознавства. Зовні цей корінь нагадує ногу — напівлюдську-напівкозячу, отож місіонер-ботанік і дав йому таке чудернацьке ім'я. В деяких землях Західної Африки його вживають для своїх обрядів шамани, і його таємницю вони ревно оберігають. Цей взірець я роздобув за найдивовижніших обставин в Убангі. — Говорячи це, він розгорнув папірець і показав дрібку червоно-бурого, схожого на табаку порошку.

— Далі, сер, — суворо мовив Холмс.

— Я вже майже все розповів вам, містере Холмсе, та й самі ви знаєте так багато, що мені буде тільки на користь, коли ви дізнаєтеся все до кінця. Я вже згадував про те, що ми з Трідженісами — родичі. Заради сестри я товаришував з братами. Після родинної сварки цей Мортімер оселився окремо, але потім усе начебто владналось і я бачився з ним так само часто, як і з іншими. Це був хитрий, лицемірний пройдисвіт, і я з різних причин не довіряв йому, хоч і не мав жодного приводу для сварки.

Одного разу, зо два тижні тому, він завітав до мене подивитись мої африканські цікавинки. Серед інших речей я показав і цей порошок, розповівши про його дивні властивості, про те, як він збуджує нервові осередки, що викликають почуття страху, і як нещасні тубільці, яким жрець призначає це випробування, божеволіють чи помирають. Я також згадав про те, що європейська наука безсила виявити його дію. Не можу сказати, як він узяв його, бо я ні на мить не виходив з кімнати, але він, напевно, зробив це, коли я відмикав шафи й порпався в шухлядах; отож він зумів поцупити в мене трохи порошку з "кореня ноги диявола". Я добре пам'ятаю, як він закидав мене запитаннями про те, скільки треба цього порошку і як швидко він діє, але мені й на думку не спадало, що він має на меті.

Я здогадався про це лише тоді, коли в Плімуті мене наздогнала телеграма священика. Той негідник гадав, що коли я дістану звістку про це, то буду вже в морі, а потім проведу в Африці довгі роки. Але я негайно повернувся. Звичайно, тільки-но я почув про всі подробиці, як відразу зрозумів, що він вдався до моєї отрути. Тоді я прийшов до вас дізнатись, чи немає якихось інших пояснень. Але їх і бути не могло. Я був певен, що вбивця — Мортімер Трідженіс: заради грошей, знаючи про те, що коли всі його родичі збожеволіють, він сам заволодіє всім родинним майном, — він скористався порошком з "кореня ноги диявола", довів до божевілля братів і вбив свою сестру Бренду — єдину людину, яку я кохав, яка кохала мене. Таким був його злочин. Яким же мало бути покарання?

Звернутися до суду? А де ж мої докази? Зрозуміло, що факти правдиві, та чи повірять тутешні присяжні такій химерній історії? Може, й так, а може, й ні. Але ризикувати я не міг. Моя душа волила помсти. Я вже казав вам раніше, містере Холмсе, що провів більшу частину життя далеко від законів і став урешті сам собі суддею. Так само й тепер. Я вирішив, що його спіткає та доля, на яку він прирік своїх родичів. Якби це мені не вдалося, я скарав би його власноручно. В усій Англії навряд чи знайшлася б людина, яка цінувала своє життя менше, ніж я тієї хвилини.

Я розповів вам усе. Решту ви знаєте самі. Справді, після безсонної ночі я вийшов з дому. Я знав, що добудитися його буде важко, взяв зо дві жмені камінців з купи біля воріт, про яку ви згадували, й кинув у його вікно. Він зійшов униз і пустив мене до вітальні через вікно. Я звинуватив його в злочині. Сказав, що прийшов до нього і як суддя, і як кат. Побачивши в мене револьвер, цей мерзотник упав мов підкошений у крісло. Я засвітив лампу, насипав на її абажур порошку, вийшов з кімнати й став біля вікна, готовий підстрелити його, коли він задумає тікати. За п'ять хвилин він помер. О Боже, як він помирав! Але серце моє було кам'яне, бо він не пощадив безневинної моєї коханої. Отака моя історія, містере Холмсе. Якби ви були закохані, то вчинили б, напевно, так само. Але хоч як там було, я в ваших руках. Робіть усе, що вам завгодно. Як я вже казав, моє життя для мене тепер нічого не варте.

Холмс посидів мовчки.

— Які ваші подальші наміри? — нарешті спитав він.

— Я хотів назавжди zostатися в Центральній Африці. Я ще не завершив там своєї роботи.

— То їдьте й завершуйте, — мовив Холмс. — Врешті-решт я не збираюся заважати вам.

Доктор Стерндейл підвівся на повен свій велетенський зріст, урочисто вклонився й пішов з альтанки. Холмс запалив люльку і простяг мені свій кисет.

— Цей дим менш отруйний і буде для вас приємнішим, — сказав він. — Гадаю, Ватсоне, слід погодитися, що нам не варто втручатись до цієї справи. Наші розшуки були приватні, й далі нам можна діяти на власний розсуд. Адже ви не звинувачуєте цього чоловіка?

— Звичайно, ні, — відповів я.

— Я ніколи не кохав, Ватсоне, але якби мою кохану спіткала така смерть, я вчинив би, може, так само, як наш мисливець на левів, що зневажає закони... Що ж, Ватсоне, я не зневажатиму ваш розум і не пояснюватиму того, що видно одразу. Камінці на підвіконні правили, зрозуміло, за початок мого розсліду. В садку священика таких не було. Лише звернувши увагу на доктора Стерндейла та його будинок, я побачив, звідки вони взялися. Лампа, що світила серед білого дня, і рештки порошку на абажурі були ланками цілком очевидного ланцюга. А тепер, любий мій Ватсоне, мені здається, що ми можемо викинути з голови цю справу і з чистим сумлінням повернутись до вивчення халдейських коренів, які, безперечно, залишили слід у корнвелському відгалуженні великої кельтської мови.

Була дев'ята година вечора другого серпня — найжахливішого серпня в історії людства. Здавалося, на землю, що потонула в гріхах, уже впала Божа кара — панувала страхітлива мовчанка, й задушливе, нерухоме повітря було сповнене похмурого передчуття. Сонце давно вже сіло, проте далеко на заході, біля самісінького обрію, червоніла, мов свіжа рана, кривава смуга. В небі яскраво мерехтіли зірки, а внизу, в бухті, поблискували корабельні вогні. На садовій стежці, біля кам'яної огорожі, стояли й розмовляли двоє німців, за спинами яких виднів довгий приземкуватий будинок зі шпильми; німці дивилися вниз, на широкий берег біля підніжжя величного крейдяного бескету, на який чотири роки тому злетів фон Борк — один із співрозмовників. Говорили вони тихо, потаємно, прихиливши голови один до одного. Запалені кінчики їхніх сигар знизу видавалися вогненними очима якогось демона, що визирав з темряви.

Цікава людина цей фон Борк — серед інших відданих кайзерові агентів другого такого немає. Саме завдяки його талантам йому вперше доручили "англійську місію" — найвідповідальнішу з усіх, і з тієї миті, коли він узявся до її виконання, ці таланти проявлялися все яскравіше, про що знали хіба з півдюжини людей у світі. Одним з них і був його теперішній співрозмовник — барон фон Герлінґ, перший секретар посольства, чий величезний, у сто кінських сил, "Бенц" перегородив собою сільський путівець, очікуючи, коли треба буде відвозити господаря назад до Лондона.

— Судячи з того, як розгортаються події, наприкінці тижня ви вже, напевно, перебуватимете в Берліні, — мовив секретар. — Ви будете вражені прийомом, який для вас там готують, любий мій фон Борку. Мені відомо, як високо цінують у найвищих колах вашу тутешню діяльність.

Він був солідний чоловік, цей секретар, — рослявий, широкоплечий, — говорив поважно і з притиском, що слугувало йому найголовнішим козирем у політичній кар'єрі.

Фон Борк засміявся.

— Їх неважко дурити, — зауважив він. — Більших простаків навіть уявити собі важко.

— Не знаю, — замислено промовив його співрозмовник. — Є в них одна дивна риса, про яку слід пам'ятати. Саме оця зовнішня простакуватість — пастка для іноземця. На перший погляд це надзвичайно лагідні люди. Але з часом натрапляєш на щось тверде, рішуче, і вже відчуваєш, що то межа; до цього треба приноровлюватись. Наприклад, вони мають свої, лише їм притаманні, звички.

— Тобто "гарний тон" і таке інше? — Фон Борк зітхнув, як людина, що багато терпіла від того.

— Я маю на увазі оце британське поводження з людьми, в усіх його проявах. Як приклад можу згадати випадок зі свого минулого, коли я припустився найгіршої помилки, — я можу дозволити собі говорити про свої помилки, бо ви чудово знаєте мою роботу і всі мої успіхи. Це було, коли я вперше приїхав сюди. Мене запросили провести суботу й неділю на віллі одного з міністрів. Розмови там велися вкрай необережні.

Фон Борк кивнув.

— Я бував там, — сухо сказав він.

— Звичайно. Я, природно, послав ці відомості до Берліна. На жаль, наш добряга канцлер трохи гарячкує в подібних справах — докинув кілька зауважень, які свідчили, що він знає, про що саме велися розмови. Звідти нитка потяглася просто до мене. Ви навіть гадки не маєте, як це мені зашкодило. Куди й поділася лагідність наших господарів-англійців, далєбі! Два роки знадобилося, щоб усе це вгамувати. Ось ви, вдаючи з себе спортсмена...

— Ні, ні, я нікого не вдаю. Вдавати — це щось штучне. А в мене все цілком природне. Я вроджений спортсмен. Я люблю спорт.

— Що ж, це лише на користь вашій праці. Ви плаваєте на яхтах, полюєте, граєте в поло, в будь-які ігри, ваш четверик коней бере призи в Олімпії. Я навіть чув, що ви боксуєте з молодими офіцерами. А які результати? Ніхто не сприймає вас серйозно. Ви "старий добрий спортсмен", "гарний, як на німця, чолов'яга", випивайло, завсідник нічних клубів, безжурний і веселий молодик. І водночас цей ваш затишний сільський будиночок — джерело половини всіх нещасть Англії, а хазяїн-спортсмен — найспритніший таємний агент у Європі. Ви геній, любий мій фон Борку, геній!

— Ви лестите мені, бароне. Хоч я справді можу сказати, що даремно провів чотири роки в цій країні. Я ніколи не показував вам своєї маленької скарбниці? Може, зайдімо ненадовго до будинку?

Двері кабінету виходили на самісіньку терасу. Фон Борк штовхнув їх, пройшов уперед і клацнув електричним вимикачем. Потім зачинив двері за солідною постаттю барона, що йшов слідом, і обережно затулив ґратчасте вікно важкою порт'єрою. Лише після того він повернув до гостя своє засмагле, з орлиними рисами обличчя.

— Частину моїх паперів уже відіслано, — мовив він. — Найменш важливі взяла з собою дружина, коли виїжджала вчора зі слугами до Флісінґена. Сподіваюся, що охорону всього іншого візьме на себе посольство.

— Ваше ім'я вже занесено до реєстру особового складу. Все пройде якнайлегше, без жодних труднощів ані щодо вас, ані щодо ваших речей. Звичайно, нам, можливо, й не треба буде виїжджати, якщо Англія залишить Францію на її власний розсуд. Нам достеменно відомо, що ніякого договору між ними немає.

— А Бельгія?

— З Бельгією так само.

Фон Борк хитнув головою:

— Навряд. Із нею договір, безперечно, є. Такої ганьби вони довіку не здихаються.

— В усякому разі, ми матимемо короткий перепочинок.

— Але честь країни...

— Любий мій сер, ми живемо в практичну добу. Честь — поняття середньовічне. До того ж, Англія ще не готова. Це незбагненна річ, але навіть збільшення нашого військового податку до п'ятдесяти мільйонів, мета якого так само зрозуміла, ніби ми оголосили про це на першій сторінці "Таймса", не пробудило цих людей від їхньої дрімоти. Вряди-годи про це хтось запитує. Мій обов'язок — відповідати на ці питання. Вряди-годи спалахує невдоволення. Мій обов'язок — заспокоювати їх. Але щодо найголовнішого — запасів спорядження, заходів проти нападу підводних човнів, виробництва вибухових речовин, — тут ще немає готовності. То як же Англія може вступити в гру, а надто тепер, коли ми заварили таку пекельну кашу з громадянської війни в Ірландії, коли фурії-суфражистки[66] розбивають вікна, та й узагалі діється бозна-що, щоб привернути її увагу до внутрішніх справ?

— Вона мусить подумати про своє майбутнє.

— Це вже інша річ. Гадаю, ми маємо власні, цілком певні наміри щодо майбутнього Англії; ваші відомості будуть украй потрібні нам. Нехай містер Джон Буль[67] вибирає — або сьогодні, або завтра. Хоче, щоб це було сьогодні, — ми готові. Хоче, щоб завтра, — тим паче будемо готові. Як на мене, то з їхнього боку розумніше битися вкупі, ніж самим, але це

вже їхня справа. Цей тиждень має вирішити їхню долю. Але ви казали щось про папери. — Він сів у крісло під електричною лампою, що осявала його широку лису голову, й безжурно запихкотів сигарою.

В іншому кінці просторої, обшитої дубовими панелями й заставленої книжковими полицями кімнати висіла штора. Коли її відсунули, з'явився великий, оздоблений міддю сейф. Фон Борк зняв з годинникового ланцюжка невеличкий ключик і після довгого чаклування над замком відімкнув важкі дверцята.

— Дивіться-но! — мовив він, відступивши вбік і змахнувши рукою.

Світло лампи падало на відчинений сейф, і секретар посольства зацікавлено розглядав його численні відділення. На кожному була табличка. Ковзаючи по них поглядом, він читав: "Броди", "Охорона портів", "Аероплани", "Ірландія", "Єгипет", "Портсмутські укріплення", "Ла-Манш", "Розайт"[68] і ще багато іншого. Кожне відділення було заповнене паперами та кресленнями.

— Чудово! — промовив секретар. Відклавши сигару, він м'яко заплескав у пухкі долоні.

— І все це за чотири роки, бароне. Непогано для сільського випивайла та мисливця. Але діаманта, що увінчає мою колекцію, ще немає, хоча для нього вже готова оправа. — Він показав на відділення з написом "Військово-морські сигнали".

— Але ж тут уже досить солідне досьє.

— Застаріло. Нікчемні папірці. Адміралтейство якимось чином довідалося, здійсняли тривогу, і всі коди було змінено. Ото був удар, бароне, — найгірший за всю мою кампанію. Але завдяки моїй чековій книжці та добрязі Олтемонтові все буде гаразд ще цього вечора.

Барон з вигуком розчарування позирнув на годинник:

— Ні, я справді більше не можу чекати. Уявіть собі, як зараз усе вирує на Карлтон-Терас[69], — кожен з нас повинен бути на своєму посту. Я сподівався принести туди новини про вашу останню здобич. Хіба Олтемонт не сказав, коли прийде?

Фон Борк підсунув йому телеграму.

"Буду неодмінно. Увечері привезу нові свічки запалювання.

Олтемонт".

— Свічки запалювання?

— Він вдає з себе механіка, а в мене тут цілий гараж. У нашому коді все позначено назвами запасних частин автомобіля. Коли він пише про радіатор, то йдеться про лінійний корабель, а помпа для мастила — це крейсер, і таке інше. Свічки запалювання — це військово-морські сигнали.

— Відіслано з Портсмута опівдні, — мовив секретар, оглянувши телеграму. — До речі, скільки ви йому платите?

— П'ятсот фунтів дам лише за цю роботу. А ще, звичайно, він дістає постійну платню.

— Добре гребе. Ці зрадники вітчизни приносять користь, але я пошкодував би таких грошей.

— На Олтемонта грошей не жаль. Він чудово працює. Нехай я забагато плачу йому, але він постачає "добрий крам", як сам каже. До того ж він не зрадник. Я певен, що наш найвойовничіший юнкер у своєму

ставленні до Англії — просто ніжний голубок поряд із цим розлюченим американським ірландцем.

— Он як! Американським ірландцем?

— Якби ви послушали його мову, то не мали б жодного сумніву. Будьте певні, що навіть я не завжди його розумію. Він немовби оголосив війну не тільки Англії, а й англійській мові. Вам справді треба вже йти? Він щохвилини може над'їхати.

— Ні. На жаль, я й так уже занадто затримався. Чекаємо на вас завтра вранці. Якщо вам пощастить пронести теку з сигналами під самісіньким носом пам'ятника герцогові Йоркському[70], то вважайте це за переможне завершення всієї своєї англійської кар'єри. Овва! Це ж токай[71]!

Він кивнув на міцно закорковану пляшку, що стояла на таці разом з двома чарками.

— Дозвольте налити вам чарочку на дорогу?

— Ні, дякую. Тут, я бачу, буде бенкет.

— Олтемонт добре знається на винах, мій токай припав йому до смаку. Це гордовитий чолов'яга, його треба власкавлювати. Ладнати з ним нелегко, будьте певні.

Вони знову вийшли на терасу, подалися в дальший її куток — і одразу величезна баронова машина, що стояла з того боку, затрусилась і загуркотіла від легенького дотику шофера.

— Ото, мабуть, вогні Гаріча, — мовив секретар, вдягаючи запилужений плащ. — Як спокійно, затишно. А через якийсь тиждень тут

спалахнуть інші вогні, та й берег стане менш затишним. І небо теж, якщо наш славний Цеппелін[72] дотримає своєї обіцянки... Хто це там нагорі?

Над ними світилося лише одне вікно: було видно, як за столом, на якому стоїть лампа, сидить старенька рум'яна бабця в сільському очіпку. Вона схилилася над плетивом і вряди-годи переривала роботу, щоб погладити великого чорного кота, що уместився біля неї на ослінчику.

— Це Марта, єдина служниця, яка залишилася тут.

Секретар зареготав.

— Справжнісіньке втілення Британії — занурена в себе й дрімає. Що ж, на все добре, фон Борку! — Махнувши на прощання рукою, він скочив у машину, і два золотаві промені від фар одразу ринули вперед, у темряву. Секретар сперся на подушки розкішного автомобіля й настільки заглибився в думки про майбутню європейську трагедію, що навіть не помітив, як його машина, звертаючи на сільську вулицю, трохи не збила невеличкий "Форд", який мчав назустріч.

Коли останній блиск фар згас удалині, фон Борк неквапом повернувся до кабінету. Дорогою він помітив, що стара служниця загасила лампу й пішла спати. Мовчанка й темрява, що запанували в просторій господі, були для нього незвичними — родину він мав велику. Полегшено зітхнувши, він подумав, що вся родина й слуги нині в безпеці, і якщо не брати до уваги старої служниці, яка залишилася на кухні, він тепер сам-один у цілому домі. Перед тим, як виїхати, багато що належало впорядкувати, а дещо — знищити; він узявся до роботи й працював доти, доки його гарне, бадьоре обличчя не почервоніло від полум'я спалюваних паперів. Біля столу на підлозі стояла шкіряна валіза — у неї він обережно почав складати дорогоцінний вміст сейфа. Тільки-но він поклав туди перші папери, як до його пильного вуха долинув шум автомобіля. Задоволено скрикнувши, він умить позатягав на валізі ремені, замкнув сейф і побіг на терасу. Саме цієї хвилини біля хвіртки,

блиснувши фарами, зупинився невеличкий автомобіль. З нього вискочив довготелесий пасажир і побіг назустріч фон Боркові; шофер, огрядний підстаркуватий чоловік із сивими вусами, зручніше вмостився на своєму місці, готуючись, напевно, довго чекати.

— Ну? — нетерпляче спитав фон Борк, кидаючись до гостя.

Замість відповіді той переможно змахнув над головою невеличким бурим паперовим пакунком.

— Авжеж, джентльмене, цього разу ви будете задоволені! — вигукнув він. — Я нарешті припер вам крам.

— Сигнали?

— Так, як я й писав у телеграмі. Геть-чисто всі: семафори, лампові коди, марконі, — копії, звичайно, не оригінали. Це надто вже небезпечно. Але крам добрячий, ладен закластися! — Він грубо ляснув німця по плечу; той спохмурнів.

— Заходьте, — сказав він. — Я сам у всьому будинку. Чекав лише на вас. Копії — справді краще, ніж оригінали. Якби зникли оригінали, вони поміняли б усі коди. А з цими копіями, гадаєте, все гаразд?

Увійшовши до кабінету, американський ірландець умостився в кріслі й випростав довгі ноги. Це був високий, сухорлявий чоловік років шістдесяти, з гострим, виразним обличчям і невеликою цапиною борідкою, що робила його схожим на "дядька Сема"[73] з карикатур. З рота в нього стирчала недокурена, погасла сигара: сівши, він одразу запалив її.

— Збираєтесь накивати п'ятами?! — зауважив він, озирнувшись. — Стривайте-но, джентльмене, — додав він, коли його очі зупинилися на сейфі, вже не затуленому шторою. — Невже ви ховаєте сюди всі папери?

— Чому б і ні?

— Хай йому грець, до такої скриньки? А ще шпигун найвищого ґатунку. Та перший-ліпший злодюжка-янкі розкубрить її ножем, як бляшанку. Якби знаття, що мої листи потраплять до такої скриньки, я б дурня не клеїв і не писав до вас.

— Жодному злодюжці не впоратись із цим сейфом, — відповів фон Борк. — Цей метал не розріжеш ніяким інструментом.

— А замок?

— Замок особливий, з подвійним шифром. Знаєте, що це таке?

— Нічого в біса не розумію, — сказав американець.

— Щоб відімкнути його, слід знати певне слово й певне число. — Фон Борк підвівся й показав на подвійне коло коло замкової щілини. — Зовнішнє коло — для слів, внутрішнє — для чисел.

— Диви, оце так штучка!

— Не така проста, як ви думали. Я замовив його чотири роки тому, і знаєте, які я вибрав слово й число?

— Поняття не маю.

— Отож слухайте: слово — "серпень", а число — "1914", зрозуміло?

Обличчя американця спалахнуло захопленням.

— Отака ловись! Як в око вліпили!

— Так, навіть тоді дехто з нас міг передбачити дату. Тепер час настав, і наступного ранку я згортаю всі справи.

— Послухайте-но, ви й мене повинні звідси витягти. Я в цій триклятій країні сам не залишусь. Через тиждень чи два Джон Буль стане дибки. Я краще вже милуватимусь ним з того боку океану.

— Але ж ви громадянин Сполучених Штатів?

— Ну то й що? Джек Джеймс теж був громадянин Сполучених Штатів, а тепер сидить у Портлендській в'язниці. Британський фараон не ручкатиметься з вами, коли сказати, що ви — американець. "Тут у нас свої закони, британські", — скаже він. До речі, джентльмене, якщо вже ми згадали Джека Джеймса. Щось мені здається, ніби ви не дуже шануєте своїх людей.

— Що ви маєте на увазі? — різко спитав фон Борк.

— Ну, ви ж їхній наймач, хіба не так? Тож вам слід пильнувати, щоб вони не попадались. А вони щоразу попадаються, і хоч одного з них ви витягли? Взяти хоча б Джеймса...

— Джеймс сам винен. Ви добре це знаєте. Він був надто самовпевнений для такої роботи.

— Ну, Джеймс справді бовдур. А Голліс?

— Голліс зовсім збожеволів.

— Так, трохи здурів під кінець. Здурієш, авжеж, коли з ранку до ночі комедію граєш, а навколо сотні нюхачів — от-от фараонам викажуть. А коли вже Штайнер...

Фон Борк здригнувся, його рум'яне обличчя трохи зблідло.

— Що таке зі Штайнером?

— А що? Його так само схопили. Вчора вночі вдерлися до його крамниці, й він сидить тепер у Портлендській в'язниці з усіма паперами. Ви собі дременете, а йому, бідоласі, буде непереливки. Добре, коли не повісять. Отож я й хочу швиденько перебратись за океан.

Фон Борк був не з лякливих, проте легко було помітити, що ця новина його приголомшила.

— Як вони спіймали Штайнера? — пробурмотів він. — Оце справді удар.

— Може бути й гірше, — скажімо, мене схоплять.

— Та що ви!

— Авжеж. До моєї господині з'явилися вчора якісь типи, все розпитували про мене. Тож я почув про це та й подумав собі, що час тікати. Але чого я не доберу, джентльмене, — це того, як оті фараони про все дізнаються? Відтоді, як ми з вами умовилися, Штайнер уже п'ятий, і я знаю, хто буде шостим, якщо не дремену світ за очі. Як ви це поясните? І не сором вам зраджувати своїх?

Фон Борк почервонів від гніву.

— Як ви смієте таке казати мені?

— Якби не смів, джентльмене, не пішов би до вас на службу. Але я вам усе кажу по щирості. Я чув таке, що тільки-но агент своє зробить, як ви, німецькі політикани, навіть радієте, коли його приберуть.

Фон Борк підхопився.

— Як ви смієте думати, що я виказую власних агентів?

— Я цього не казав, джентльмене, але десь тут завівся донощик, який служить і нашим, і вашим. І вам слід було б пронюхати, хто це такий. Я, в усякому разі, більше не пробуватиму. Перекиньте мене до Голландії — що швидше, то краще.

Фон Борк угамував свій гнів.

— Ми надто довго були в спілці, щоб сваритись тепер, на порозі перемоги, — сказав він. — Працювали ви чудово, ризикували власним життям, і я цього не забуду. Авжеж, їдьте собі до Голландії, а в Роттердамі сядете на пароплав до Нью-Йорка. Інші лінії через тиждень будуть небезпечні. А я заберу ваші папери і спакую їх разом з рештою.

Американець і далі тримав у руці пакунок без будь-якого бажання віддати його.

— А грошенята? — спитав він.

— Що?

— Грошенята. Винагорода. П'ятсот фунтів. Той, хто мені все це залагодив, став під кінець коники викидати; довелося його власкавити ще сотнею доларів. А то zostалися б ми ні з чим — і ви, і я. "Не буде діла", — каже він мені, і таки не жартує. Але друга сотня зробила своє. Отож виклав я за цю штучку дві сотняги й паперів не віддам, доки не дістану грошенят.

Фон Борк гірко всміхнувся.

— Ви, здається, не дуже високої думки про мою порядність, — мовив він. — Хочете, щоб я віддав гроші до того, як одержу папери?

— Що ж, джентльмене, ми люди ділові.

— Гаразд. Хай буде по-вашому. — Фон Борк сів за стіл, написав чек, видер його з чекової книжки, але віддавати не квапився. — Врешті-решт, містере Олтемонте, якщо вже ви перейшли на такі стосунки, то я не бачу рації, чому я маю довіряти вам більше, ніж ви мені. Зрозуміло? — додав він, позирнувши американцеві через плече. — Ось на столі чек. Я маю право вимагати, щоб ви спочатку дали мені подивитися цей пакунок, а тоді вже взяли гроші.

Американець без жодного слова віддав пакунок. Фон Борк розв'язав мотузок і розгорнув дві паперові обгортки. Якусь хвилину він у мовчазному здивуванні не зводив очей з невеличкої синьої книжки, що лежала перед ним. На обкладинці золотими літерами було надруковано: "Практичний посібник із бджільництва". Але довго розглядати цей дивний, недоречний напис славетному шпигунові не довелося. Міцні, мов залізні лещата, руки схопили його за шию, а до носа притисли губку з хлороформом.

* * *

— Ще чарочку, Ватсоне? — спитав містер Шерлок Холмс, узявши пляшку з цісарським токаєм.

Огрядний шофер, що сидів уже за столом, охоче підсунув свою чарку.

— Добре вино, Холмсе.

— Чудове, Ватсоне. Наш друг, який лежить на канапі, запевняв мене, що воно з особистого льоху Франца-Йосифа в Шенбрунському палаці[74].

Відчиніть, будь ласка, вікно! Випари хлороформу не дуже поліпшують смак.

Сейф стояв відімкнений, і Холмс діставав звідти досьє за досьє, кожне швидко переглядав і обережно вкладав до валізи фон Борка. Німець спав на канапі, хрипко дихаючи; його руки й ноги були зв'язані ременями.

— Можете не поспішати, Ватсоне. Ніхто нам не заважатиме. Натисніть, будь ласка, дзвінок. Тут у будинку немає нікого, крім старої Марти, що пречудово зіграла свою роль. Я привіз її сюди, тільки-но взявшись за цю справу. О, Марто, це ви! Вам приємно буде дізнатися, що все гаразд.

Старенька з'явилася на дверях. Вона всміхнулася і вклонилася містерові Холмсу, але трохи злякано позирнула на того, хто лежав на канапі.

— Все гаразд, Марто. З ним нічого не сталося.

— Дуже рада, містере Холмсе. По-своєму то був непоганий хазяїн. Навіть хотів, щоб я поїхала з його дружиною до Німеччини, але це не збіглося би з вашими намірами, чи не так, сер?

— Звичайно ж, ні. Поки ви залишалися тут, я був спокійний. Але сьогодні нам довелося чекати вашого сигналу.

— Це через секретаря, сер.

— Так, я знаю. Ми зустріли його автомобіль.

— Я думала, що він ніколи вже звідси не піде. Я знала, сер, що ви не мали наміру застати його тут.

— Справді, ні. То дурниця, що зачекали з півгодини. Тільки-но я побачив, що ви загасили лампу, як зрозумів, що дорога вільна. Завтра, Марто, ви можете завітати до мене в готель "Кларидж" у Лондоні.

— Дуже добре, сер.

— Гадаю, у вас усе готове до від'їзду?

— Так, сер. Сьогодні хазяїн послав сім листів. Адреси я переписала, як завжди.

— Чудово, Марто. Завтра я перегляну їх. На добраніч. Оці папери, — провадив він, коли старенька пішла, — не багато важать, бо наведені в них відомості давно вже, звичайно, переслали до Німеччини. Це все оригінали, які не так легко вивезти за кордон.

— То від них немає жодної користі?

— Я не сказав би, Ватсоне. В усякому разі вони свідчать, що відомо й що невідомо німцям. Слід сказати, що більша частина цих паперів ішла через мої руки й тепер нічого не варта. Я радий буду на схилі своїх літ дивитись, як німецький крейсер проходитьиме протоку Солент, керуючися схемою мінних загороджень, яку склав я сам. Постривайте-но, Ватсоне. — Холмс зупинився і взяв свого давнього друга за плечі. — Я ще не бачив вас при світлі. Як вам велося всі ці роки? Ви й досі той самий жвавий юнак, що колись.

— Зараз я почуваю себе на двадцять літ молодшим, Холмсе. Ніколи ще не був такий щасливий, як тоді, коли одержав вашу телеграму з проханням приїхати автомобілем до Гаріча. І ви, Холмсе, теж анітрохи не змінилися, хіба що оця жахлива борідка...

— Батьківщина вимагає жертви, Ватсоне, — мовив Холмс, смикнувши себе за борідку. — Завтра це стане лише недобрим спогадом. Зголю

бороду, зміню ще трохи обличчя й знову стану в готелі "Кларідж" самим собою — таким, як був до цієї американської штучки... пробачте, Ватсоне, я зовсім, напевно, забув англійську мову, — таким, як був до цього виступу в ролі американця.

— Але ж ви покинули роботу, Холмсе. Ми чули, що ви живете самотником серед бджіл та книжок на маленькій фермі в Сасексі.

— Саме так, Ватсоне. Ось плід мого дозвілля, праця моїх останніх років! — Він узяв зі столу книжку й прочитав заголовок: — "Практичний посібник із бджільництва, з додатком деяких спостережень над бджолоиною маткою". Як сказав Шекспір, "я зробив це, хлопчик"[75]. Погляньте на плід нічних роздумів і повних праці днів, коли я стежив за працюючими бджілками так само, як колись за злочинцями в Лондоні.

— Але як сталося, що ви знову взяли до роботи?

— Мені й самому дивно. На міністра закордонних справ я не зважав би, але коли вже сам прем'єр зробив ласку відвідати мій скромний прихисток!.. Річ у тім, Ватсоне, що цей джентльмен на канапі — занадто твердий горішок для нас. Зі свого боку це найкращий фахівець. У нас увесь час щось було не до ладу, й ніхто не міг зрозуміти чому. Деяких агентів підозрювали, ловили, проте було видно, що ними керує чиясь дуже таємна рука. Конче потрібно було її викрити. На мене тиснули, наполягали, щоб я взявся за цю справу. Вона коштувала мені двох років життя, Ватсоне, але ці роки принесли чимало приємних хвилювань. Спочатку я вирушив до Чикаго, пройшов школу в таємному ірландському товаристві в Буфало, завдав неабиякого клопоту констеблям у Скіберіні[76] й нарешті привернув до себе увагу одного з агентів фон Борка; той відрекомендував мене як найпевнішу людину, — отже, як бачите, роботи було багато. Відтоді фон Борк вшановував мене своєю довірою, незважаючи на те, що чи не всі його наміри руйнувались і п'ятеро найкращих агентів потрапили за ґрати. Я стежив за ними, Ватсоне, й прибирав їх, тільки-но вони дозрівали... Ну, сер, гадаю, вам уже краще?

Останнє зауваження було адресоване самому фон Боркові, що спочатку важко дихав і моргав, але тепер лежав тихо, слухаючи Холмсову розповідь. Раптом обличчя його люто перекошилось і він вивергнув шалений потік німецької лайки. Холмс, поки його арештант сипав прокльонами, швидко переглядав документи.

— Німецька мова не дуже мелодійна, але найвиразніша з усіх мов, — зауважив Холмс, коли фон Борк знесилено зупинився. — Ова, ова! — додав він, уважно оглянувши копію якогось креслення. — Ще одна пташка потрапила до клітки. Я й не думав, що цей скарбник — такий негідник, хоч і давно вже накинув на нього оком. А вам, містере фон Борку, доведеться багато за що відповідати.

Полонений важко підвів голову й вирячився на свого ворога з дивною сумішшю подиву та ненависті в очах.

— Я з вами поквитаюсь, Олтемонте, — поволі проказав він. — Хай це мені коштуватиме життя, але я з вами поквитаюсь.

— Мила давня пісенька, — мовив Холмс. — Як часто я чув її раніше! Улюблений мотив небіжчика професора Моріарті. І полковник Себастьян Морен теж, бува, її наспівував. А я й досі живий і пасічнику в Сасексі.

— Клятий зраднику, подвійний зраднику! — вигукнув німець, силкуючись розірвати ремені й спопеляючи Холмса лютими очима.

— Ні, ні, все це не так погано, — сказав, усміхаючись, Холмс. — Як вам доводять мої слова, ніякого містера Олтемонта з Чикаго не існує. Я використав його, й він зник.

— То хто ж ви?

— Анітрохи не важить, хто я такий, проте якщо вже вам так цікаво, містере фон Борку, то можу сказати, що це не перше моє знайомство з

членами вашої родини. Колись я розплутав чимало справ у Німеччині, тож моє ім'я, напевно, відоме вам.

— Хотів би я знати його, — похмуро сказав німець.

— Це я сприяв тому, щоб розірвалася спілка між Ірен Адлер та покійним королем Богемії, коли ваш двоюрідний брат Генріх був послом. Це я врятував графа фон Графенштайна, старшого брата вашої матері, від руки вбивці — нігіліста Кльоппмана. Це я...

Фон Борк здивовано сів.

— Є лише одна людина... — почав він.

— Саме так, — підтвердив Холмс.

Фон Борк застогнав і знову впав на канапу.

— І майже всі відомості йшли через вас! — вигукнув він. — Чого ж вони варті? Що я наробив? Кінець моїй кар'єрі!

— Матеріал у вас справді не дуже певний, — відказав Холмс. — Він потребує перевірки, але часу у вас на те замало. Ваш адмірал виявить, що нові гармати більші, а крейсери трохи швидші, ніж він сподівався.

Фон Борк у відчаї вхопився за власне горло.

— Свого часу виявиться ще чимало помилок. Проте у вас є одна риса, вельми рідкісна для німця, містере фон Борку: ви спортсмен і не ображатиметесь на мене, коли зрозумієте, що, обдуривши стількох людей, насамкінець виявились обдурені самі. Врешті-решт ви працювали на користь своєї країни, а я — на користь своєї, — що може бути природнішим? І до того ж, — додав він без жодної злості, поклавши

долоню йому на плече, — краще буде загинути від руки шляхетного ворога. Я вже переглянув усі папери, Ватсоне. Якщо ви допоможете мені підняти полоненого, то гадаю, що нам слід негайно вирушати до Лондона.

Зсунути фон Борка з місця було нелегко: відчай подвоїв його сили. Нарешті, вхопивши німця за обидва лікті, двоє друзів неквапом повели його садовою стежкою — тією самою, якою він лише кілька годин тому так гордовито походжав, вислуховуючи привітання відомого дипломата. Після короткої боротьби його, досі скрученого по руках ремнями, посадили на вільне місце в маленькому автомобілі. Поряд із ним поставили його дорогоцінну валізу.

— Сподіваюсь, вам зручно, наскільки це дозволяють обставини? — мовив Холмс, коли було скінчено останні приготування. — Чи не дозволю я собі зайвого, коли запалю сигару й суну вам у рот?

Але ці люб'язності не зворушували розлюченого німця.

— Ви, мабуть, розумієте, містере Шерлоку Холмсе, — сказав він, — що, коли британський уряд схвалить оці ваші вчинки, це означатиме війну?

— А як щодо вашого уряду та його вчинків? — спитав Холмс, поплескавши по валізі.

— Ви приватна особа. Ви не маєте ордера на мій арешт. Уся ваша поведінка обурлива й злочинна.

— Цілком, — підтвердив Холмс.

— Викрадення німецького підданого...

— Та його особистих паперів.

— Одне слово, вам зрозуміло, в якому ви становищі, — ви й ваш спільник. Якщо я покличу на допомогу, коли ми проїжджатимемо село...

— Любий мій сер, якщо ви зробите таку дурницю, то напевно порушите одноманіття вивісок наших сільських заїздів, додавши до них іще одну: "Повішений німець". Англієць — істота терпляча, але зараз він трохи сердитий, і краще вже надміру його не дратувати. Ні, містере фон Борку, ви потихеньку, спокійно поїдете з нами до Скотленд-Ярду, а звідти можете послати по вашого друга, барона фон Герлінґа: хтозна, може, для вас іще березуть місце в особовому складі посольства. А щодо вас, Ватсоне, то ви, як бачу, повертаєтесь на військову службу, тож Лондон буде вам по дорозі. Постіймо трохи отам на терасі, — може, це остання мирна бесіда, що судилася нам у житті.

Кілька хвилин двоє друзів гомоніли, згадуючи минулі дні, поки їхній полонений марно силкувався звільнитись від ременів. Коли вони повернулися до автомобіля, Холмс показав на осяяне місяцем море й задумано хитнув головою:

— Повіяв східний вітер, Ватсоне.

— Та що ви, Холмсе. Зараз дуже тепло.

— Любий старий Ватсоне! В цьому мінливому часі ви один не міняєтесь. Так, повіяв східний вітер — такий, який ніколи ще не налітав на Англію. Він холодний, колючий, і багато хто, мабуть, загине від його крижаного подиху. Але все ж таки він буде посланий Богом, і коли буря вщухне, наша країна під сонцем стане чистішою, кращою, сильнішою. Запускайте мотор, Ватсоне, час рушати. Тут у мене є чек на п'ятсот фунтів: завтра за ним треба якнайскоріше одержати гроші, бо той, хто мені його видав, ще візьме і збанкрутує.